

NEMZETKÖZI
STATISZTIKAI
FIGYELŐ

2021/1.

TARTALOMJEGYZÉK

DEMOGRÁFIA.....	5
<i>RÓZSA GÁBOR</i> : Afrika népességének várható alakulása napjainktól 2050-ig	6
<i>HAJNAL BÉLA</i> : A társadalmi-gazdasági fejlettség összefüggése az egyszemélyes háztartásokban élő fiatalok számával és összetételével	12
<i>RÓZSA GÁBOR</i> : A Covid19 következtében elveszített életévek száma 81 országban	17
TÁRSADALOM	23
<i>HOLKA LÁSZLÓ</i> : ILO-szemle: A Covid19 és a munka világa. 7. rész.....	24
<i>HOLKA LÁSZLÓ</i> : Az időfelhasználás kutatásának új távlatai a Covid19 miatti korlátozásoknak a fertőzés kockázatához kötött magatartási hatásvizsgálatában	28
<i>HOLKA LÁSZLÓ</i> : Élelmiszer-vásárlások négy évtizede: a táplálkozás minőségének alakulása Franciaországban 1971–2010.....	31
GAZDASÁG	35
<i>NÁDUDVARI ZOLTÁN</i> : Az európai jóléti állam változásai a 2008-as válság előtt és azt követően: a válsággal tovatűnt?.....	36
<i>NÁDUDVARI ZOLTÁN</i> : A gazdaság újraindításának forgatókönyvei, ami ezután jöhet	43
<i>NÁDUDVARI ZOLTÁN</i> : A külföldi közvetlen beruházás hatékonysága, technológiai lemaradás és ágazati termelékenység a Visegrádi Csoport (V4) tagállamaiban	49

Alapító főszerkesztő

Rózsa Dávid

Főszerkesztő

Fülöp Ágnes

Társfőszerkesztő

Pásztor Angelika

Rovatszerkesztők

Holka László (Társadalom)
Nádudvari Zoltán (Gazdaság)
Rózsa Gábor (Demográfia)

Lapterv és tördelőszerkesztő

Csaba Tímea

Nemzetközi Statisztikai Figyelő

ISSN 2416-0814

Megjelenik évente négyszer
VII. évfolyam 1. szám

Kiadó

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
Budapest II., Keleti Károly u. 5.

Felelős kiadó

Kálmán Rita

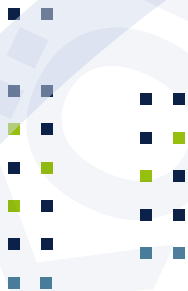
A szerkesztőség elérhetősége

Telefon: +36 (1) 345-6041
E-mail: angelika.pasztor@ksh.hu

Honlap

http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kiadvany_nsf

KSH KÖNYVTÁR

DEMOGRÁFIA

Afrika népességének várható alakulása napjainktól 2050-ig

Pilon, Marc – Pison, Gilles: Quelles perspectives démographiques pour l’Afrique d’ici 2050? *Prospectives du développement*. Szerk.: Gabas, Jean-Jacques – Lautier, Marc – Vernières, Michel. Paris, Karthala, 2020. 99–119. o.

URL: <http://hdl.handle.net/20.500.12204/AXZx1UE6kgKZhr-blkct>

Demográfiai szempontból az afrikai kontinens közeli évtizedeit illetően két rémkép is felmerül: az első a túl magas népességnövekedés, a másik ennek veszélye Európára. A népesedés dinamikájának három fő eleme a termékenység, a halálozás és a vándorlás, mégpedig a kontinens, a régiók és az országok szintjén, valamint három dimenzióban, a népesség nagysága, térbeli elhelyezkedése és korösszetétele szerint vizsgálva. Afrikára vonatkozóan – egész nagy katasztrófák vagy tömeges elvándorlás bekövetkeztétől eltekintve – a népesedés rövid és középtávú fejlődése nagy biztonsággal meghatározható. A fiatalok, a közeljövőben szülőképes korba lépő nők nagy száma, valamint a demográfiai folyamatok inerciája következtében a termékenység csökkenő tendenciája mellett is még több évtizeden keresztül gyarapodni fog Afrika népessége, a vándormozgalmak miatt pedig területi eloszlása is változni fog.

TÁRGYSZAVAK: népességszám, természetes népmozgalom, belső és nemzetközi vándorlás, iskolázottság, előreszámítások, klímaváltozás hatásai, urbanizáció, 2015–2050, Afrika régiói és országai

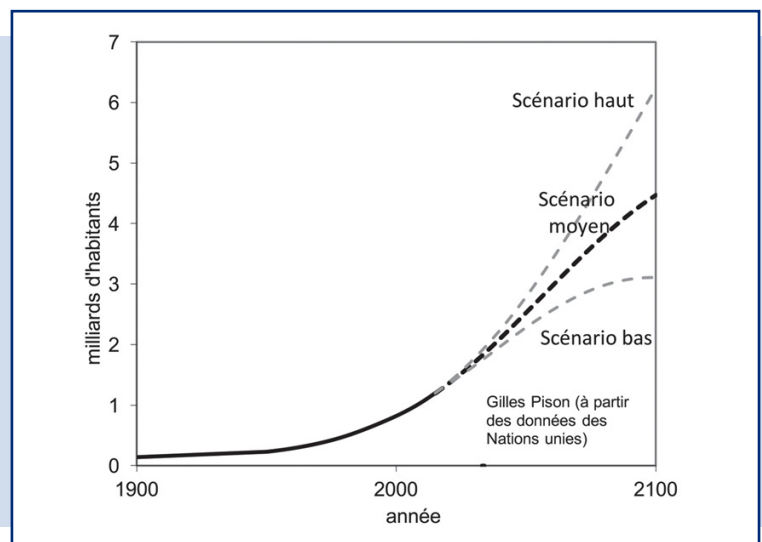
A demográfia sajátos eszköze a népesség-előreszámítás, amelynek módszerei folyamatosan finomodnak, és húsz-harminc éves távlatban hasznos segítséget nyújt a politikai szereplők tervezési munkájához. A demográfiai jelenségek inerciáját jól példázza, hogy az északi félteke népességének öregedése több

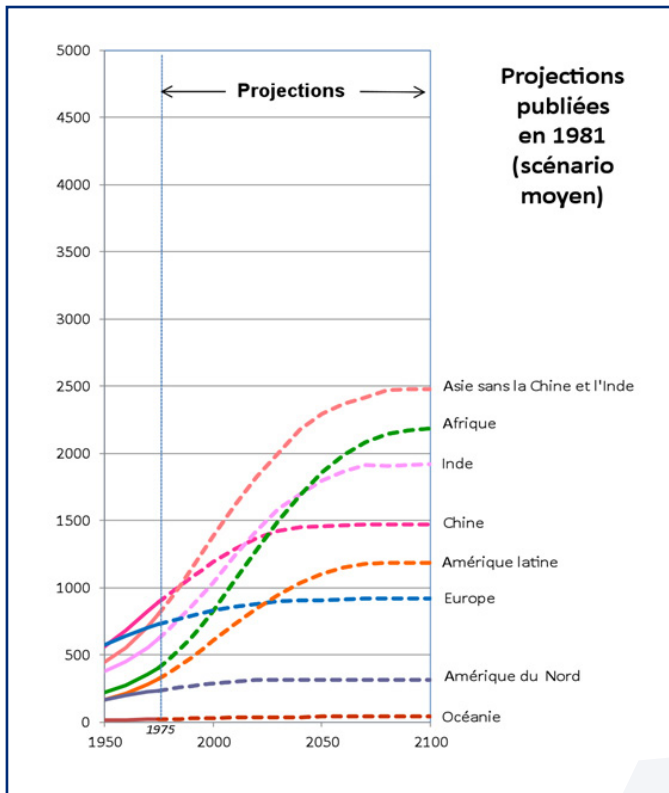
évtizede előre látható volt, a népesség háborúk, nagy járványok és a rabszolgaság okozta vérvesztései vagy a „baby-boom” hatásai pedig elkerülhetetlenül hatni fognak a jövőben is.

Afrika népessége gyorsan növekszik. 1900-as népességszáma 140 millióra becsülhető, 2010-ben

1. ábra: Afrika népességének alakulása 1900-tól a 2010-es évekig, és előreszámítása 2100-ig (milliárd fő)

Megjegyzés: az ENSZ előreszámításának közepes változata szerint Afrika egészében a termékenység 2015 és 2050 között 4,5 gyermek/nőről 3-ra, 2100-ig pedig 2,1-re fog csökkenni; a scenárió magas változata szerint lassabb csökkenéssel 2100-ig 2,6 gyermek/nőre fog, míg az alacsony változat szerinti 1 nőre jutó gyermekszám 2100-ban 1,6 lesz.

1 milliárd fő volt, 2,5 milliárd lesz 2050-ben és 4 milliárd 2100-ban az ENSZ 2019-ben készült előreszámításának közepes változata szerint.

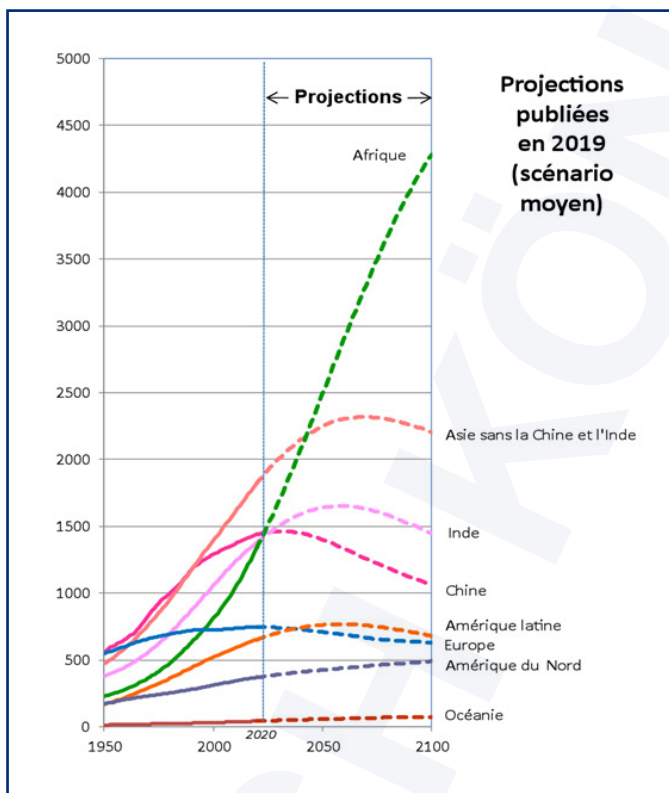
Napjainkban bolygónk népességének hatoda él Afrikában, ez az arány 2050-ben egynegyed, 2100-ban egyharmad lesz. Az afrikai születések száma négyszerese volt a halálozásokénak a 2010-es évtizedben. A halálozási arány a legmagasabb a világon, de csökkenő tendenciával (Pison [2019]).

Csökkenett a termékenység szintje is, az ENSZ 2019-ben közzétett adatai szerint az afrikai nők 2015-ben átlagosan 4,5 gyermeket hoztak a világra, szemben az 1975. évi 6,5-del és az 1995. évi 5,5-del. A többi kontinens közül a 2015. évi termékenységi arány 2,1 gyermek/nő Ázsiában és Latin-Amerikában, 1,8 Észak-Amerikában és 1,6 Európában. A termékenység csökkenése sem tudja rövid távon mérsékelni az afrikai népesség növekedési arányát a már meglévő, termékeny korban lévő fiatal felnőttek nagy száma miatt.

Az ENSZ 1981-ben készített közepes változatú előrejelzése 2100-ra 10,5 milliárd főre tette a világ népességét, ugyanez a 2019 júniusában frissített változat szerint már 10,9 milliárd. Az igazi változások azonban a kontinensek közötti megoszlásban mutatkoznak. Ázsia 2100-ra vonatkozó, 1981-ben előreszámított népessége 5,9 milliárd lenne, 2019-ben már csak 4,7, a Latin-Amerikára vonatkozó számok pedig még jelentősebb arányú csökkenést mutatnak, 1187 millió helyett 680 millió főt. Ugyanakkor Afrika népességét a korábbi előreszámítás 2,2 milliárdra tette, a frissített változat pedig csaknem a kétszeresére.

Az 1970-es és 1980-as évtized során a termékenység meglepően gyorsan csökkent Ázsia és Latin-Amerika számos országában, ezért az ENSZ erőteljesen lefelé módosította előreszámításait e kontinensekre vonatkozóan. A trópusi Afrika esetében a termékenység csökkenését későbbre várták a társadalmi-gazdasági lemaradással összefüggésben, de az említett többi déli régióhoz hasonló ütemmel. Ez azonban csak a kontinens északi és déli országaiban valósult meg, míg a trópusi régiókban jóval lassabban halad. Az előreszámításokat ezért felfelé kellett módosítani, így Afrikában fog élni 2100-ban bolygónk minden harmadik lakója.

A trópusi Afrikában csökken a termékenység, de inkább az iskolázott és városi népesség körében, semmint vidéken, ahol a népesség nagyobb része él. A csökkenés üteme lassabb, mint néhány évtizeddel korábban Ázsiában és Latin-Amerikában volt.

2. ábra: Az 1981-ben és 2019-ben készített regionális népesség-előreszámítások közepes változatának összehasonlítása (készítette Gilles Pison az ENSZ adatai alapján)

Fentről lefelé: Afrika, Ázsia India és Kína nélkül, India, Kína, Latin-Amerika, Európa, Észak-Amerika, Óceánia

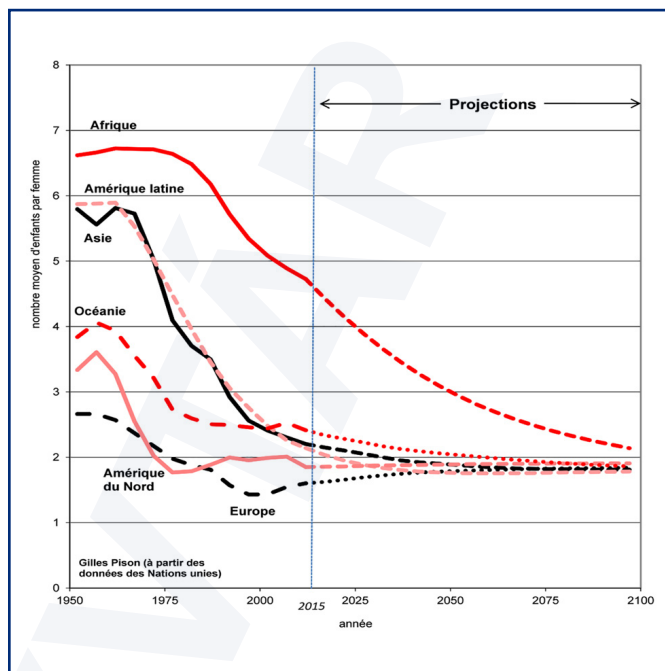
Afrika gazdaságilag lassan fejlődik, és még nem érte el azt a szintet, amelyen az ázsiai és latin-amerikai országok voltak, amikor a termékenységük gyors ütemben csökkenni kezdett. Ebben a folyamatban kulcsfontosságú a nők iskolai végzettsége, ugyanis az iskolázottabbak kevesebb gyermeket szülnék. Ezen a területen Afrika ugyancsak lemaradásban van a másik két kontinens korábbi helyzetéhez képest (Casterline [2017]).

A termékenység lassabb csökkenéséhez az is hozzájárul, hogy Afrikában a gyermekek egy részét nem a szülei, hanem nagyszülők, rokonok nevelik fel, és vállalják étkezésük, öltöztetésük, iskoláztatásuk költségeit, márpedig ez nem ösztönzi a szülőket, hogy kevesebb gyereket vállaljanak (Mbacké [2017]).

Bár a vidékiektől még távol áll a kétgyermekes családmódel, de kevesebb gyermeket szeretnének és nagyobb időközökkel. Szeretnék használni a fogamzásgátlás eszközeit, de nem jutnak hozzá a megfelelő szolgáltatásokhoz. A nemzeti születésszabályozási programok általában kevésbé hatékonyak, és néhány kivételtől (Ruanda, Etiópia, Malawi) eltekintve nincs meg hozzájuk a felelős vezetők motivációja sem. Ez egyike az 1960-as és 1970-es évek ázsiai és dél-amerikai folyamataival szembeni eltéréseknek.

Tartani kell-e szubszaharai tömegek bevándorlási rohamától a közeljövőben a többi kontinens, főként Európa felé, amint ezt egyesek felvetik? Valójában az, hogy valaki egyik országból vagy régióból egy másikba vándorol, függ az iskolázottságától és a családja anyagi lehetőségeitől is. Az el-, illetve bevándorlás mértéke két ország között jelentősen függ az átlagos jövedelmek különbségétől. Ugyancsak fontos szempont a közös nyelv, a gyarmati múlt, a már megtelepedett diaszpóra nagysága. Az afrikai vándormozgalmakat tehát hasonló tényezők határozzák meg, mint más világtájakon. A nemzetközi vándorlással foglalkozó elemzések egyébként azt mutatják, hogy a Maghreb-országból gyakrabban vándorolnak Afrikán kívülre, míg a szubszaharai térség elvándorló lakói többnyire a kontinensen belül maradnak (Malka [2015]).

A Nemzetközi Valutaalap 2016-ban egy vándorlási módel alkalmazó tanulmányban becslést tett közzé a szubszaharai térségből az OECD-országokba vándorlók számának várható alakulásáról. Az akkori számítás szerint a 2013. évi 6 milliós szám 2040-ig 18 millióra, 2050-ig 34 millióra fog nőni. (Gonzales-Garcia et al. [2016]). Ezzel együtt a szubszaharai népesség viszonylag kevésbé vándorol más régiókhoz

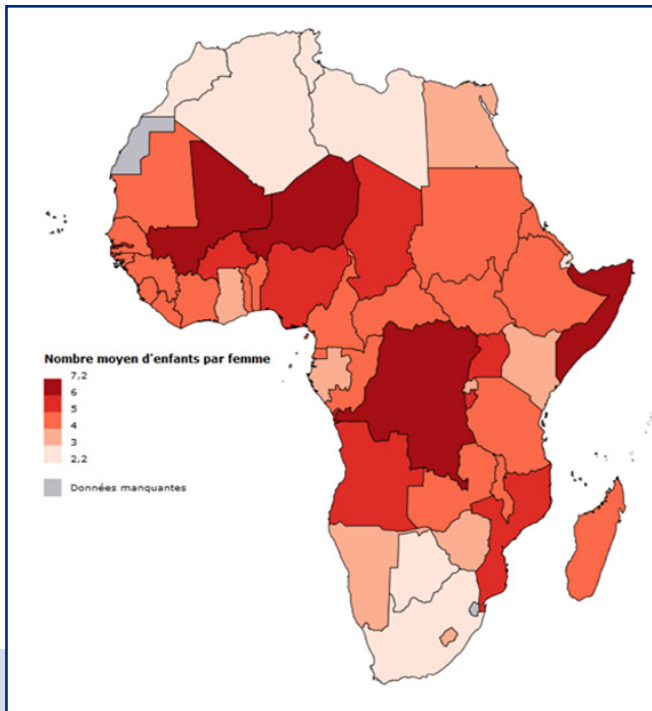
3. ábra: A termékenység alakulása a világrégiókban (Afrika, Latin-Amerika, Ázsia, Óceánia, Észak-Amerika, Európa) 1950 és 2015 között, valamint előszámítása 2100-ig

(ENSZ, közepes változat)

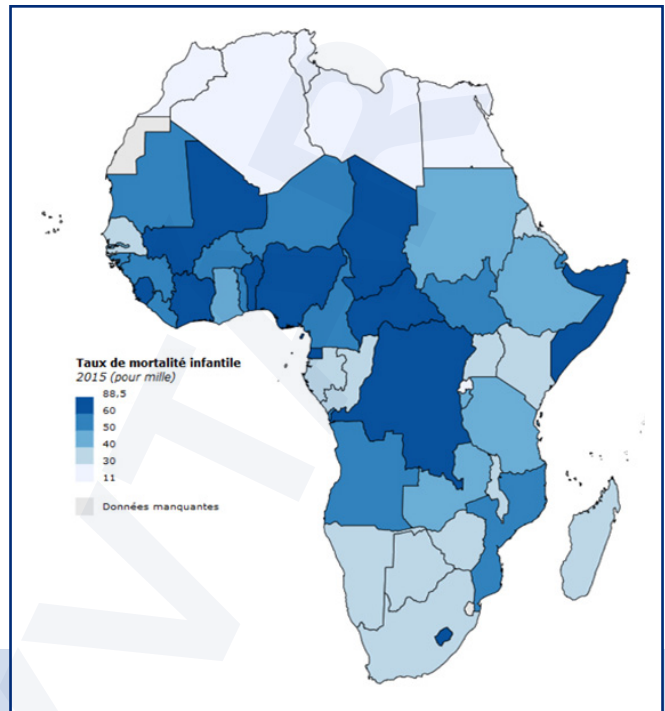
képest, elsősorban szegénysége miatt, és akkor is 70%-ban más szubszaharai országokba. A fenti számok szerint ugyan növekvő arányt fognak képviselni a fejlettebb északi világban, de ez 2050-ben sem lesz több mint 3% (Héran [2018]).

A jövőben várható helyzet taglalása előtt meg kell jegyezni, hogy az afrikai kontinensen a demográfiai helyzetek nagyon eltérő formáival találkozunk. Két neves demográfus, Dominique Tabutin és Bruno Schoumaker 2004-ben mutatta be az afrikai demográfiai átmenet négy modelljét:

1. A hagyományos módel, amelynek példája Mali, ahol a halandóság csökkent, de a születésszám nagyon magas szinten maradt (45 és 50% között). Ez a séma érvényes továbbá Nyugat-, Közép- és Kelet-Afrika mintegy tucatnyi, a legszegényebbek közé tartozó országára.
2. A változás klasszikus modellje, amelyet Ghana példája illusztrál, ahol a halandóság 50 év óta, a születésszám 20 év óta folyamatosan csökken, és a népességnövekedés lassul, bár még mindig magas. Ezt a módel is 12 ország követi.

1.térkép: Egy nőre jutó átlagos gyermekszám 2015-ben

2.térkép: Csecsemőhalálzási arány 2015-ben

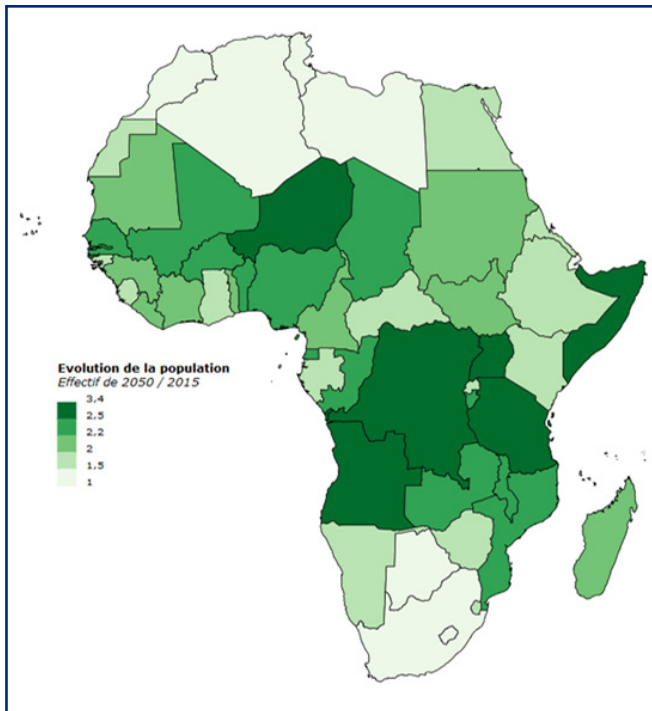
(Forrás: ENSZ Népesedési Főosztály, 2017)

3. Az AIDS által megzavart modell, amelynek tipikus esete Zimbabweben tapasztalható, ahol 1990-ig a termékenység és halandóság rendszeresen csökkent, de ekkor a fejlődést brutális mértékben megakasztotta a halálozások számának jelentős megugrása, és ezzel a növekedés helyenként drasztikus visszaesése. Ez a modell érvényesült a dél-afrikai régió országaiban, valamint Kelet-, Nyugat- és Közép-Afrika néhány országában.
4. A háborúk által megzavart modell, amelynek mintapéldája Libéria, a konfliktusok és a velük együtt járó tömeges elnyomorodás, esetenként az AIDS okozta kiugró halálozásszámokkal. Közép-Afrika több országát is ez sújtotta – kiemelten Ruandát az 1994. évi polgárháborús népiirtással.

Ugyanez a szerzőpáros 2020-ban aktualizálta a felsorolt modellkészletet, azt részben átfedve és kiegészítve öt típusra: a még mindig csaknem hagyományos, az inkább korai és szabályos, az AIDS által erősen megzavart, a felgyorsult átmenet, végül az előrehaladott átmenet modelljeire. Ami a demográfiai folyamatok országonkénti erőteljes eltéréseit illeti, a 2004-ben tett megállapítások 2020-ban is érvényesek maradtak (*Tabutin–Schoumaker [2020]*).

Az ENSZ Népesedési Főosztályának 2017-ben frissített adatai (a 2019. évi revízió idevonatkozó része e könyvfejezet megírása után jelent meg) alapján készült térképek a termékenységre, a csecsemőhalandóságra és az évenkénti népességnövekedésre vonatkozóan jelentős országonkénti és regionális eltéréseket mutatnak. A dél-afrikai régió országaiban az egy nőre jutó gyermekek átlagos száma 3 alatt van, a csecsemőhalandósági arány 40%-o alatti, és az évenkénti népességnövekedés általában nem éri el a 2%-ot (figyelembe véve a vándorlási mozgalmakat is). Ezekkel a mutatókkal ellentétben a szubszaharai régió többi részén található a legmagasabb termékenységi arányok (akár átlagosan 6 vagy még több gyermek jut egy nőre), a legmagasabb csecsemőhalandóság, továbbá a leggyorsabb népességgyarapodás (3%-nál is nagyobb 6 ország esetében).

2017-ben hét országban koncentrálódott az afrikai földrész népességének fele: Nigéria (181,2 millió lakossal), Etiópia (99,9 m), Egyiptom (93,8 m), Kongói Demokratikus Köztársaság (76,2 m), Dél-Afrikai Köztársaság (55,3 m), Tanzánia (53,9 m) és Kenya (47,2 m). Az ENSZ 2017-ben készített előreszámításának közepes variánsa szerint Nigéria népessége 2050-re meghaladja a 400 milliót, de a többi felsorolt ország népességének száma és kontinentális aránya is növekedni fog.

3. térkép: Az afrikai országok népességszám-változásának arányai 2015 és 2050 között

(Forrás: ENSZ Népesedési Főosztály, 2017, közepes változat)

Biztosan állítható, hogy a vándormozgalmak, köztük az Afrikán belüliek is folytatódni fognak a következő évtizedekben, sőt valószínűleg intenzívebbek és komplexebbek lesznek. Becslések szerint 2015-ben 33 millió afrikai élt szülőhazáján kívül, de ennek több mint fele a kontinensen belül maradt. Itt azonban jelentős eltérések tapasztalhatók: míg az elvándorló észak-afrikaiak 90%-a más földrészek országait választja, a szubszaharaiak 70%-ának célországa Afrikán belül, a szomszédos régiókban van. Nyugat- és Kelet-Afrika kiemelkedik, mint a vándorlókat kibocsátó és fogadó országok régiói. (Mercandalli [2018]).

Ezek a népmozgások összefüggésben vannak a regionális gazdasági közösségek szerepvállalásával is, amelyek hozzájárultak a személyek szabad mozgását megengedő szabályozásokhoz, egyúttal azonban kontroll alatt tartva a letelepedéshez és munkavállaláshoz való jogot. Ugyanakkor az Európai Bizottság Közös Kutatóközpontjának egy nemrég készített tanulmánya szerint 2016-ban 5,3 millió menekült is élt a kontinens országaiban, akiknek többsége a szomszédos országokból érkezett (Natale–Migali–Münz [2018]).

2015-ben az ENSZ Népesedési Főosztályának adatai szerint Afrika népességének 41,2%-a élt városokban. A dél-afrikai régió már az 1990-es évtized közepén átlépte az 50%-os küszöböt, ugyanez Észak-Afrikában 2010-ben történt. Kelet-Afrika a legkevésbé urbanizált régió 26,6%-kal. Ezek a különbségek nem csak a régiók között, hanem azokon belül is fennállnak. Az ENSZ online elérhető, legfrissebb urbanizációs előrejelzése szerint 2035-öt követően az afrikai népesség többsége városokban fog élni, a már említett regionális különbségek fennmaradásával (United Nations Department Of Economic and Social Affairs [2019]).

Napjainkban is igen ritka Afrikában a formális foglalkoztatás, a legtöbb országban a bizonytalan informális szektor és korlátozott szociális biztonsági hálók uralkodnak, míg a városi megélhetés lehetőségeinek jelentős része sérülékeny, és nincs ellenálló képessége.

Szubszaharai Afrika az egyedüli világrégió marad, amelyben a következő évtizedek során az urbanizáció előretörése mellett is tovább fog nőni a vidéki népesség (a 2015. évi 602 millióról 2050-ig 980 millióra). Egyes becslések szerint századunk közepén ez a régió fogja adni a világ vidéki népességének harmadát, sőt a század végét követően is tovább fog nőni, miközben a vidék szinte mindenhol másutt el fog néptelenedni. Fekete-Afrika országai közül csupán kilencben fog csökkenni a vidéki népesség (0,7-0,9-es szorzóval).

A vidéki népességek növekedésén túl a vidékek közötti vándorlás – az országokon belül és a határon túlra – is hozzájárul a vidéki népesség térbeli eloszlásának változásaihoz, ami a vándorlás más formáival (vidék-város, város-vidék irányban és cirkuláló migráció – kombinálva) együtt át fogja alakítani az országok és régiók népesség-összetételét, a területek ma még nehezen előrejelezhető, eltérő formájú és intenzitású dinamikáját.

A következő évtizedekben a kontinens országainak többségében a városi és vidéki népesség növekedésének kettős kihívásával kell szembenézni. Kiemelkedik Niger esete, amelyben az évszázad első felében a városi népességszám hatszorosra, a vidéki háromszorosra fog nőni.

Megjegyzendő, hogy a környezeti ártalmakkal összefüggő vándorlás nem új jelenség, viszont a klimatikus változások migrációs hatásának mérése gyakran rendkívül nehéz, mivel ezek más természeti változásokkal, társadalmi, politikai és gazdasági jelenségekkel kombinálva befolyásolják az eddig is sérülékeny környezeti körülmények között élő népességeket.

A nemzetközi viták egyik fontos és különösen komplex kérdése a klímaváltozás hatása a következő évtizedek vándormozgalmaira, különösen Afrikában. A klímaváltozás jelei már mutatkoznak e kontinensen, és várhatóan különböző formákban erősödni fognak. Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC-GIEC) szerint Afrikában a klimatikus változások a 2030–2040-es időszakban számos veszélyhelyzetet idézhetnek elő, mint például a vízkészletek szűkössége, a terméshozamok csökkenése, egyes betegségek szélesebb földrajzi térben való terjedése. Ugyanők hivatkoznak az amerikai Notre Dame Egyetem által kidolgozott Globális Adaptációs Kezdeményezés sérülékenységi mutatójára (ND-GAIN Vulnerability Index), mely szerint Afrika továbbra is a leginkább veszélyben lévő földrész, különösen pedig a saharai-szahéli övezet (Alex–Gemenne [2016]).

A klímaváltozás különféle megjelenési formái minden bizonnyal továbbra is befolyásolni fogják a

vándorlási folyamatokat, amelyek mértékének előrebecslése azonban a számos egyéb befolyásoló tényező miatt 2050-ig kockázatos és kényes vállalkozás. Az Európai Unió Közös Kutatóközpontjának egy tanulmánya kísérletet tett a környezeti kockázatoknak kitett és 2100-ig elvándorlásra kényszerülő népesség nagyságának becslésére. Ezek szerint az afrikai népesség körülbelül 8%-a, vagyis 149 millió személy lesz érintett a jelenleginél forróbb, hosszú időszakokban, továbbá a népesség 13%-át, azaz 236 millió főt érinthetnek a szárazság hosszú periódusai. Azt azonban sehogy nem lehet meghatározni, hogy e milliók közül hányan fogják lakóhelyüket elhagyni.

A déli féltéke országainak fejlődési kilátásairól szóló, 2020 decemberében, Párizsban megjelent, kiváló szakértők által szerkesztett és megírt kiadvány egyik fejezetét ismertettük. Az interneten teljes szöveggel nem közzölt írást az egyik szerző, Gilles Pison bocsátotta a recenzens rendelkezésére.

RÓZSA GÁBOR

IRODALOM:

- ALEX, B. – GEMENNE, F. [2016]: Impacts du changement climatique sur les flux migratoires à l'horizon 2030. *Observatoire des enjeux géopolitiques de la démographie*, Rapport 1. sz. 1–54. o.
- CASTERLINE, J. B. [2017]: Prospects for Fertility Decline in Africa. *Population & Development Review*, 2017. május 24. 3–18. o. <https://doi.org/10.1111/padr.12055>
- HÉRAN, F. [2018]: L'Europe et le spectre des migrations subsahariennes. *Population et Sociétés*, 558. sz. 1–4. o.
- GONZALEZ-GARCIA, M. J. R. – HITAJ, M. E. – MLACHILA, M. M. – VISETH, A. – YENICE, M. [2016]: *Sub-Saharan African migration. Patterns and spillovers*. [Washington DC], Spillover Task Force, International Monetary Fund, 2016. <https://doi.org/10.5089/9781475546668.062>
- MALKA, H. [2015]: Maghreb Rising: Competition and Realignment. *Rocky Harbors. Taking Stock of Middle East in 2015*. Szerk.: Alterman, Jon B. Washington, Center for Strategic and International Studies. 57–76. o.
- MBACKÉ, C. [2017]: The persistence of high fertility in sub-saharan Africa. *Population & Development Review*, 2017. május 24. 330–337. o. <https://doi.org/10.1111/padr.12052>
- MERCANDALLI, S. [2018]: Des migrations intra-africaines majoritaires et contrastées et de nouvelles dynamiques territoriales. *Une Afrique rurale en mouvement. Dynamiques et facteurs des migrations au sud du Sahara*. Szerk.: Mercandalli, S. – Losch, Bruno. Rome, FAO-CIRAD, 22–23. o.
- NATALE, F. – MIGALI, S. – MÜNZ, R. [2018]: *Many more to come? Migration from and within Africa*. Luxembourg, Publications Office of the European Union. <http://dx.doi.org/10.2760/1702>
- PISON, G. [2019]: Tous les pays du monde. *Population et sociétés*, 569. sz. 1–8. o.
- TABUTIN, D. – SCHOUMAKER, B. [2020]: La démographie de l'Afrique sub-saharienne au 21ème siècle. Bilan des changements de 2000 à 2020, perspectives et défis d'ici 2050. *Population*, 2–3. sz. 167–296. o. <http://dx.doi.org/10.3917/popu.2002.0169>
- UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS [2019]: *World Urbanization Prospects. The 2018 Revision*. New York, United Nations. <https://doi.org/10.18356/b9e995fe-en>

A társadalmi-gazdasági fejlettség összefüggése az egyszemélyes háztartásokban élő fiatalok számával és összetételével

Cheung, Adam Ka-Lok – Yeung, Wei-Jun Jean: Socio-economic development and young adults' propensity of living in one-person households: Compositional and contextual effects *Demographic Research*, 2021. 11. sz. 277–306. o. (online)

DOI: [10.4054/DemRes.2021.44.11](https://doi.org/10.4054/DemRes.2021.44.11)

A szakirodalom szerint a társadalmi-gazdasági fejlődés világszerte kedvező feltételeket teremt az egyének számára, hogy egyedül éljenek. A szerzők a 2005-ben 1%-os mintán végrehajtott kínai népszámlálásban szereplő 20–35 éves korú személyek almintájának (582 139 fő) adatait használták fel, kétszintű véletlen logisztikus regressziós modellel vizsgálva a társadalmi-gazdasági fejlettségnek és az egyszemélyes háztartásokban élők arányának a kapcsolatát. Pozitív a korrelációs kapcsolat a prefektúrák fejlettsége és az egyszemélyes háztartások aránya között, ami elsősorban a belső vándorlás fejlett régiókra jellemző koncentráltóságával magyarázható. A tanulmány legfontosabb megállapítása: nem a családi állapot (hajadonok, nőtlének, elváltak) a fő oka az egyszemélyes háztartások nagyvárosi koncentráltóságának, hanem a hatalmas mértékű (kb. 250 millió főt érintő) belső vándorlás.

TÁRGYSZAVAK: egyszemélyes háztartások, regressziós modell, társadalmi-gazdasági fejlettség, prefektúra, belső vándorlás, háztartási igazolvány, urbanizáció, Kína

A korábbi tanulmányok (Bongaarts–Zimmer [2002]) többnyire az idősek körében megfigyelhető egyedül lakókat vizsgálták, míg e dolgozat a fiatalok közötti hasonló jelenség megértésére koncentrált. E növekvő arányú, elsősorban fejlett területekre jellemző trendet a házasságkötési ráták különbségeivel, a belső vándorlók koncentrációjával és a városi kultúrában bekövetkezett változásokkal magyarázzák. A témával foglalkozó tanulmányok a fejlett országokban születettek, a feltörekvő országokban ennek kutatása eddig meglehetősen kis figyelmet kapott. Kínában az ilyen típusú háztartások az összes 13%-át adják, amely alacsonyabb, mint az OECD-országokban. Ugyanakkor az egyszemélyes háztartások száma Kínában gyorsan emelkedik, 2015-ben 54 millió volt. E folyamat 1982 és 2005 közötti idő- és térbeli jellemzőit, az egyszemélyes háztartások gyakoriságának, földrajzi eloszlásának, lokális demográfiai és társadalmi-gazdasági hatásainak alakulását már vizsgálták kínai kutatók (Cheung–Yeung [2015]).

Az elmúlt évtizedekben az egyszemélyes háztartások növekvő koncentrációja Kína gazdaságilag fejlett keleti, tenger melléki területein jött létre. Az itteni tendenciák feltárása segít megérteni a jelenség hátterét a többi feltörekvő országban is. A szerzők kétszintű véletlen kiválasztású logisztikus regressziós modellek sorozatát alkalmazták a prefektúra szintű gazdasági-társadalmi fejlettség és a fiatal felnőttek egyedül lakása közötti kapcsolatok bemutatására. (Kína 31 tartományra oszlik, amelyek 345 prefektúrát tartalmaznak, utóbbiak pedig megyékből, városokból és községekből épülnek fel. – HB) Vizsgálták azt is, hogy ebben milyen szerepet játszik az egyedülállóság (hajadonok, nőtlének, elváltak). Mivel a kapott eredmények különbözőek lehetnek a nőkre és a férfiakra vonatkozóan, ezért mindkét nemre elvégezték a számításokat.

Az egyszemélyes háztartások arányának földrajzi különbségei a legtöbb fejlett országban nyilvánvalóak. A nagyvárosok területén ezen arányok minden ország-

ban meghaladják az országos átlagot. London belvárosában a legmagasabb az ilyen háztartások aránya, meghaladva az összes háztartás felét. Párizs belvárosában is ilyen nagyságú egyszemélyes háztartási arányt mértek. Hasonló adatok ismertek Japánból, Dél-Koreából és néhány feltörekvő országból (például Vietnam, India). Egy tanulmány szerint e jelenség nem mindenütt általános, mert például a Dél-Afrikai Köztársaságban az egyszemélyes háztartások aránya a falvakban magasabb, mint a városokban. Dél- és Délkelet-Ázsia országaiban viszont nem találtak ilyen különbséget, mert mind a falvakban, mind a városokban hasonló az egyszemélyes háztartások aránya.

A szakirodalom három elméleti magyarázatot ad a társadalmi-gazdasági fejlettség és az egyszemélyes háztartások arányának pozitív kapcsolatára. Az elsőt a házassági gyakoriságok területi eltérései szolgáltatják. E szerint a gazdasági-társadalmi fejlettség csökkenti a házassági hajlamot és növeli a válási gyakoriságot. A fiatal nők és férfiak hosszú időn át maradnak hajadonok és nőtlenek, és válásuk is gyakoribb a fejlettebb térségekben. Az új háztartásformák 1990-es években történt alakulásának franciaországi példáját mutatja be tanulmányában Philip E. Ogden és Ray Hall (*Ogden–Hall [2004]*). A másik magyarázat a belső vándorlás földrajzi eltéréseiben ragadható meg. A gazdasági fejlődés a fejlettebb területek felé indítja el a vándorlók tízmillióit a kevésbé fejlett térségekből. E munkakerő nagy része alacsony képzettségű, olyan emberek, akiknek szembe kell nézniük a fejlettebb prefektúrák magas megélhetési költségeivel. Nagy részük nem képes családtagjait magával vinni a megélhetést nyújtó nagyvárosokba, sokan kis területű és költségű lakásban, ideiglenesen húzzák meg magukat.

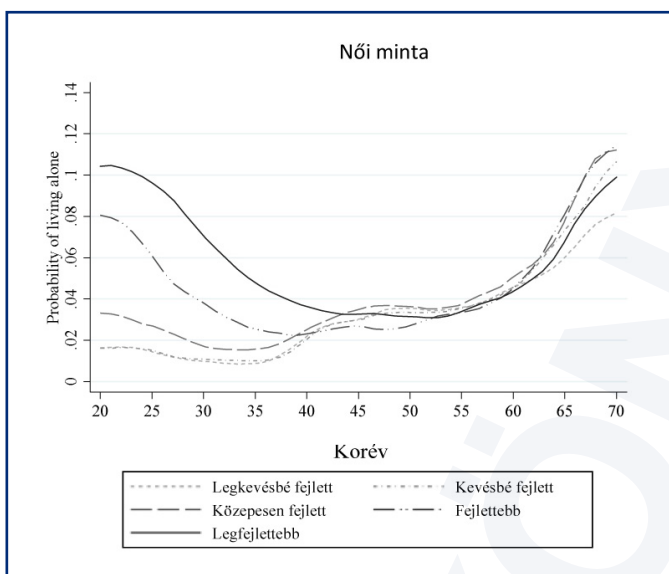
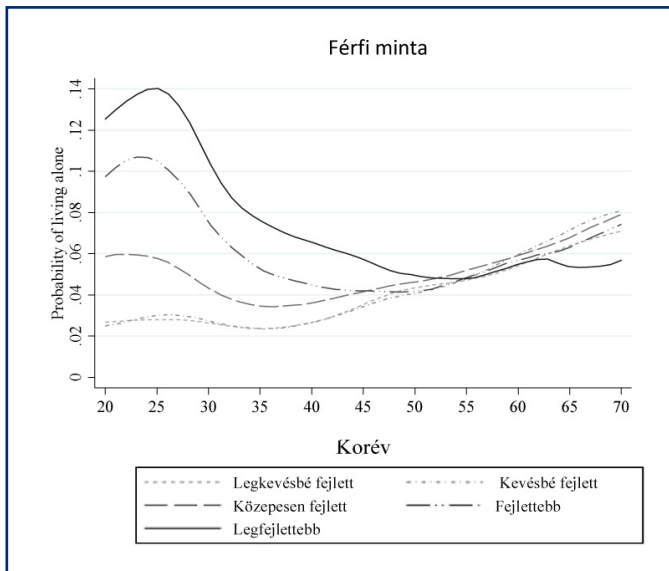
Kínában ma is érvényben van az 1950-es években bevezetett háztartási igazolvány (hukou), amely feljogosítja tulajdonosát a lakóhelyén elérhető közszolgáltatások igénybevételére. Ez viszont nem érvényes a nagyvárosokban letelepedő bevándorlókra, komoly hátrányt okozva számukra. Ez az egyik oka, hogy nem viszik magukkal családtagjaikat a nagyvárosokba. Ezzel a hivatalos szervek lassítják a kínai nagyvárosok zsúfoltságának fokozódását. Pekingben a bevándoroltak kétötöde egyszemélyes háztartásban él. Az egyedülállók és a bevándoroltak koncentrációja az egyszemélyes háztartások arányának emelkedését okozza. A társadalmi-gazdasági fejlettség hatást gyakorol a fiatal felnőttek hajlandóságára, hogy egyszemélyes háztartásokban éljenek, amire ráerősít az érintettek házassági és belső migrációs magatartása.

A harmadik magyarázat szerint az egyszemélyes háztartások földrajzi eltéréseiben szerepet játszanak a társadalmi-gazdasági fejlettség környezeti és kulturális tényezői. A szakirodalom szerint a fejlettség tényezői, a nagyvárosi körülmények (kis lakások, olcsó étkezési lehetőségek stb.) fokozzák az egyszemélyes háztartások elterjedését. Tokió és Szöul ezzel kapcsolatos példájáról 2017-ben készült tanulmány (*Ronald [2017]*). A gyors társadalmi-gazdasági fejlődés elősegíti az individualizmus terjedését, az oktatás expanzióját, ami nem csak a magasán képzett emberek számát növeli, hanem elfogadhatóvá teszi az individualista életstílust, hatva ezzel a társadalom más tagjaira is. Az egyedül élés sokkal elfogadottabb és kevésbé megbélyegzett a magasán képzett személyek körében. A kis lakások bátorítják az odavándorlókat arra, hogy egyszemélyes háztartásokban éljenek. A felsőfokú végzettségűek és a foglalkoztatottak számára a független élet- és lakáslehetőségek nem jelentenek gondot, az individualizmus elfogadottsága magasabb szintű, és a szolgáltatásokhoz való hozzáférésük is könnyebb. Európai példákat és összehasonlítást ad erről Glenn Sandström és Lena Karlsson 2019-ben publikált dolgozata (*Sandström–Karlsson [2019]*).

A han nemzetiségűek (a kínaiak többsége ide tartozik) nagyobb valószínűséggel élnek egyszemélyes háztartásban, mint a többi nemzetiséghez tartozók. Az egygyermek-politika következtében a han családok létszáma a legkisebb, ezért körükben emiatt is gyakoribb az egyedül élés.

A tartományi (provincia) szint helyett a szerzők a prefektúrákat választották, mert az embereknel a prefektúra-tudat (önazonosulás) magas szintű, aminek közvetlenebb hatása van az egyszemélyes háztartás választására. A prefektúra szintű gazdasági fejlettség megállapítására a hivatalos adatok mellett felhasználtak külső forrásokat is.

A függő változókat átalakították (például egyetemi, főiskolai végzettség nélkül = 0, ilyen végzettséggel = 1, 1-es értéket kapott, ha egyszemélyes háztartásban élt, 0-t, ha nem). Az iskolázottsági szintre hat fokozatot állapítottak meg, a nemzetiségre (han = 0, más nemzetiség = 1), a családi állapotra (házas = 0, nem házas = 1), a vándorlási státusra (hukouval = 0, nélküle = 1) 0 vagy 1 értéket adtak. A szerzők szerkesztettek egy indexet a prefektúra szintű gazdasági-társadalmi fejlettség mérésére, amiben a lakásfeltételeket, a felsőfokú végzettségűeket, a nem mezőgazdasági foglalkoztatottakat, a háztartási igazolvány nélküliek arányát, az urbanizáltsági szintet és az egy főre jutó

1. ábra: Az egyedül élők korgörbéje a társadalmi-demográfiai fejlettség (öt kategóriájának) összefüggésében

Forrás: 1% Population Sample Survey, 2005

GDP adatait összesítették. Az adatok magas korreláltságot mutattak egymással. A multi-kollinearitásra tekintettel főkomponens elemzéssel csökkentették a változók számát. A kapott értékeket a könnyebb interpretáció érdekében 1 és 10 közé skálázták. A prefektúrák fejlettségének hatásai szétválaszthatók két csoportra: az egyik az összetételhatás, ami a különböző változókkal jellemezhető fiatal felnőttek hajlandóságát mutatja az egyszemélyes háztartás választására, a másik a környezeti hatás, amely a prefektúrák fejlettségét hasonlítja össze az egyszemélyes háztartásokban élők arányával.

A regressziós modellel a szerzők megbecsülték az összetételi és a környezeti tényezők hatását a fiatalok egyedül lakására. Öt modellt alkottak meg. Az elsőben csak a válaszoló kora, nemzetisége, iskolai végzettsége, foglalkozási státusa és a prefektúra fejlettségi indexe szerepelt. A második modellt kibővítették az egyedülálló státussal, a harmadikat a háztartási igazolvánnyal, a negyediket a fenti két tényezővel. Az ötödik modellben a prefektúrák fejlettségét az egyének összes változójával összevetették. A prefektúrákat öt fejlettségi csoportba sorolták (2-nél kisebb, 2 és 3, 4 és 5, 6 és 7 és 8 és 10 közötti értékek). Korcsoportonként vizsgálva megállapítható, hogy az 55 évesnél idősebbeknél a prefektúra fejlettsége alig növeli az egyszemélyes háztartásokban élők arányát, a fiataloknál viszont erre igen nagy hatást gyakorol, mind a férfiakra, mind a nőkre. A legfejlettebb prefektúrákban a fiatal férfiaknál hatszor, a nőknél négyszer gyakoribb az egyszemélyes háztartás, mint a legkevésebb fejlettekben. Az egyedülálló arányában nincs túl nagy különbség a prefektúrák között a férfiak körében (legfejlettebbek: 39,1%, legkevésebb fejlettek: 32,4%), ugyanez a nőknél már sokkal nagyobb eltérést mutat (29,6, illetve 15,7%). A háztartási igazolvány nélkül élők aránya a legfejlettebb térségekben a férfiaknál 52,9, míg a nőknél 56,3%. Az igazolvány nélküliek rátája a legkevésebb fejlett prefektúrákban a férfiaknál mindössze 2,2, a nőknél 3,0 százalék. Az etnikai kisebbségek aránya a legfejlettebb területeken a férfiaknál 30,7, a nőknél 28,7%. a legfejlettebbekben ugyanez mindkét nem esetében 2,5% alatt maradt. Érdekes, hogy a foglalkozási színvonal adatai a vártan éppen az ellenkezőjét mutatják. A férfiaknál a legkevésebb fejlettekben 93,4%, míg a legfejlettebbekben csak 85,1%. A nők esetében 85,2, illetve 69,8%. E furcsa jelenség azzal magyarázható, hogy a legfejlettebb térségekben a fiatalok közül sokan főiskolára, egyetemre járnak.

A prefektúrák fejlettségi indexe pozitív kapcsolatot mutat az egyedülálló, a háztartási igazolvány nélkül élők és a felsőfokú végzettségűek gyakoriságával. A nemzetiségiek arányával negatív, a foglalkozási színvonallal igen gyenge, de negatív előjelű az összefüggés. Annak valószínűsége, hogy a fiatal férfiak és nők egyszemélyes háztartásokban éljenek az 5-nél kisebb gazdasági-társadalmi fejlettségű indexet mutató prefektúrákban, mindössze 5, illetve 3%. A legfejlettebbekben (8–10 indexű) ugyanez 16, illetve 12%-ot tett ki. E térségekben az egyedülálló mindkét nemnél 18 százalékponttal gyakrabban választották az

egyszemélyes háztartásban élést a házassokkal összehasonlítva. Ugyanitt az odavándorolt egyszemélyes háztartások aránya a férfiaknál 16, a nőknél 11 százalékponttal volt magasabb, mint a helyi lakosoké.

Kínában 2005-ben még a legfejlettebb régiókban is általános volt a házasságkötés, bár a házassági gyakoriságban voltak különbségek a különböző fejlettségű régiók között. A másik igen fontos ok a belső migráció, amely háztartási igazolvány nélkül tízmilliók számára teszi szinte kényszerítővé az egyszemélyes háztartások kialakulását. A máshonnan érkezett munkástömeg ideiglenes lakásmegoldása, családjuktól való elszakítottága hosszú távú jólétekre is negatív hatással lehet. Egyértelműen kimutatható a prefektúrák fejlettségének, urbanizációjának hatása az egyszemélyes háztartások arányának növekedésére. Ennek kulturális és strukturális hatásai kedvezőbbé teszik például a lakásfeltételeket az egyedül élésre, ami vonzóvá és megvalósíthatóvá válik az ilyen életmódot folytató odavándoroltak számára is. A feltörekvő országokban a konzervatívabb kultúra és az erős családi hagyományok, illetve a korai házasság miatt az egyszemélyes háztartások kevésbé jellemzőek.

Az utóbbi időben egyre jellemzőbb, hogy a háztartási igazolvány megszerzése után a vándorlók családtagjaikat is magukkal viszik a nagyvárosokba. Ha ez a tendencia folytatódik, akkor az egyszemélyes háztartások koncentrációja a nagyvárosokban mérséklődni fog. Ugyanezt a tendenciát erősíti, ha Kína belső területeinek prefektúráiban is felgyorsul a gazdasági-társadalmi fejlődés, mert az idevándoroltak egy része visszatérhet eredeti lakóhelyére. Ez a folyamat részben be is következett 2020 első hónapjaiban, amikor a Covid19 járvány miatt sokan hazatértek. Ezzel ellentétes trendet vált ki az erőltetett ütemű urbanizáció (2030-ra Kína lakosságának 70%-a városokban fog lakni), mert ez az egyszemélyes háztartások további emelkedéséhez vezet. Az urbanizáció kilátásait taglalja Gao Chunliang és Wei Houkai 2013-ban készült tanulmánya (Gai-Wei [2013]).

Az egyszemélyes háztartások arányának emelkedése fontos demográfiai jellemzője a modern társadalmaknak. A hivatalos adatok szerint a háztartások egyharmada egy főből áll Franciaországban, Japánban, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban. E sorok írójának a '90-es évek közepén tett svédországi tanulmányútján hívták fel a figyelmét arra, hogy Stockholm háztartásainak felében csak

egy személy él. A legtöbb országban az egyszemélyes háztartások sokkal gyakoribbak a legfejlettebb területeken, mint a fejletlenekeken.

Az ismertetett tanulmány szerzői szerint a változó korlátozott választási lehetősége miatt nem tudták céljukat maradéktalanul teljesíteni. Egy másik gondot az jelent, hogy nem tudták mérni az egyedül élés időtartamát, ami lehetett nagyon rövid is. Harmadrészt, 2005 óta meredeken emelkedett a válási arány és a késői házasság is egyre jellemzőbbé vált. Kínában is elterjedőben van az élettársi kapcsolat, ami lassíthatja az egyszemélyes háztartások arányának növekedését. A tanulmány érdeme, hogy a szerzők először adtak átfogó képet az egyszemélyes háztartásokról az ország gyors gazdasági fejlődésének idején. Kínában az egy főre jutó GDP 2005-ben 1753 amerikai dollár volt, ami nem emelkedett ki Ázsia feltörekvő országainak sorából, míg 2015-ben ugyanez 8067 dollárt ért el, messze felülmúlva a környezetében lévő többi ország teljesítményét (Indonézia: 3332, Vietnam: 2085, India: 1606 dollár). A tanulmány fő következtetése: az egyszemélyes háztartások gyors növekedését sok más mellett a hatalmas méretű belső migráció okozta. A recenzens leginkább azt hiányolja, hogy nem foglalkoznak e jelenség termékenységre gyakorolt hatásával. A házasságokból és az élettársi kapcsolatokból is kevés gyermek születik, az egyszemélyes háztartásokból pedig csak elvétve. Kínában a kétgyermek-politika engedélyezése után is csak 15 millió gyermek születik évente, a remélt 20 millió helyett. (HB)

Az egyszemélyes háztartások adatai részét képezik a magyar népszámlálások és mikrocenzusok adatközléseinek. A 2011. évi népszámlálás 2013-ban megjelent, Háztartások, családok életkörülményei című 5. kötete külön táblázatsorozatot szentel az egyedülálló személyek főbb jellemzőinek: korcsoportok és nemek szerint, kombinálva a családi állapottal, legmagasabb befejezett iskolai végzettséggel, gazdasági aktivitással, illetve a főbb lakásadatokkal.

Utasi Ágnes Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli. (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2005.) címmel szociológiai megközelítésben ír az individualizálódás és az egyedülálló életformák terjedéséről, a családi állapot szerinti egyedülállóról a népesség egészében és nemzetközi összehasonlításban, a párkapcsolat nélküli életforma választásáról és problémáiról.

A KSH Területi Statisztika című folyóiratának 60. évfolyama (2020) 2. számában megjelent, Rövid

Irén által írt Olyan jó egyedül? – A szinglik érzelmi állapota, étellel való elégedettsége a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján című *tanulmányban a szerző ugyancsak az egyszemélyes háztartásban élők egy szűkebb csoportja, a nőtlen, hajadon családi állapotú egyedül élők (szinglik) 20–39 és 40–49 éves korcsoportjának életkörülményeit, szubjektív jóllétét vizsgálja. Ehhez a 2001. és 2011. évi népszámlálás,*

valamint a 2016. évi mikrocenzus adatait használja fel. A szinglik létszáma mindkét korcsoportban jelentősen megnőtt, és ugyancsak emelkedett körökben a felsőfokú végzettségűek aránya. A tanulmány – nagy szakmai érdeklődést kiváltva – járási szintre bontott országos szinglitérképeken is bemutatja a jelenség területi különbségeit. (RG–HB)

HAJNAL BÉLA

IRODALOM:

- BONGAARTS, J. – ZIMMER, Z. [2002]: Living Arrangements of Older Adults in the Developing World: An Analysis of Demographic and Health Survey Household Surveys. *The Journals of Gerontology*, 3. sz. 145–157. o. <https://doi.org/10.1093/geronb/57.3.S145>
- CHEUNG, A. K. L. – YEUNG, W. J. J. [2015]: Temporal-spatial patterns of one-person households in China, 1982–2005. *Demographic Research*, 44. sz. 1209–1238. o. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.44>
- GAO, C. – WEI, H. [2013]: Prediction study on the urbanization trends of China. *Modern Economic Science*, 4. sz. 85–90. o.
- OGDEN, P. E. – HALL, R. [2004]: The second demographic transition, new household forms and the urban population of France during the 1990s. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 1. sz. 88–105. o. <https://doi.org/10.1111/j.0020-2754.2004.00116.x>
- RONALD, R. [2017]: The remarkable rise and particular context of younger one-person households in Seoul and Tokyo. *City and Community*, 1. sz. 25–46. o. <https://doi.org/10.1111/cico.12221>
- SANDSTROM, G. – KARLSSON, L. [2019]: The educational gradient of living alone: A comparison among the working-age population in Europe. *Demographic Research*, 55. sz. 1645–1670. o. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2019.40.55>

A Covid19 következtében elveszített életévek száma 81 országban

Pifarré i Arolas, Héctor – Acosta, Enrique – López Casanovas, Guillem – Lo, Adeline – Nicodemo, Catia – Riffe, Tim – Myrskylä, Mikko: Years of life lost to COVID-19 in 81 countries *Scientific Reports*, 2021. 3504. sz. 1–6. o.

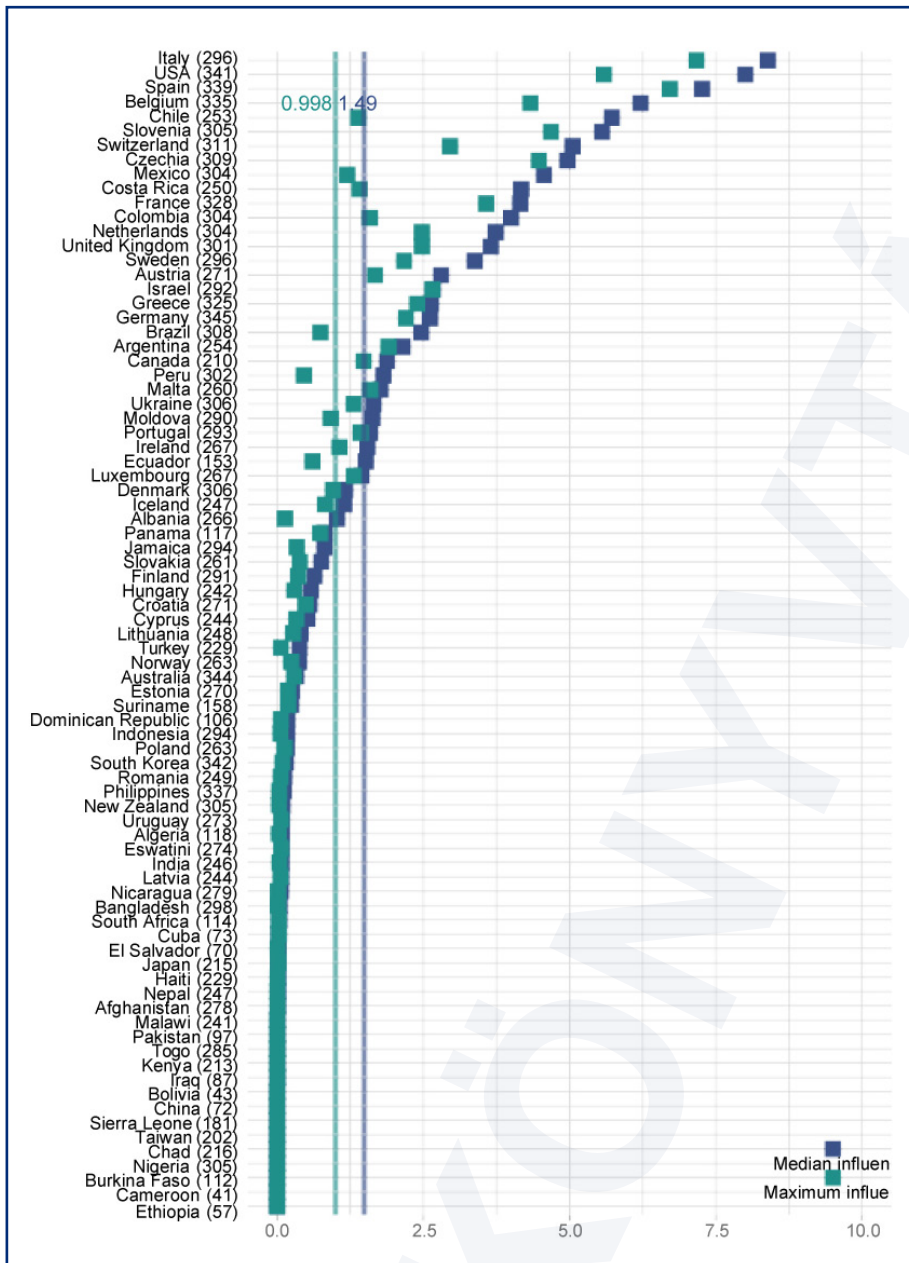
DOI: [10.1038/s41598-021-83040-3](https://doi.org/10.1038/s41598-021-83040-3)

A koronavírus-járvány (Covid19) halálteki szerepének megértéséhez nem elég az elhunytak számát figyelni, hanem azt is, hogy ezek a halálozások mennyivel előbb következnek be, mint a járvány nélkül. A szerzők 81 országra kiterjedően becsülték a Covid19-nek tulajdonítható életévvesztéseket, és vizsgálták a halálozási többlet adatait 2021. január 6-áig. Az elveszített életévek számát globálisan több mint 20,5 millióra teszik. A leginkább érintett országokban a Covid okozta életévvesztés akár kilencszerese az átlagos szezonális influenzáénak. Az elveszített életévek háromnegyede a 75 éven aluliak, harmada az 55 év alattiak halálozásának eredménye. A férfiak ilyen vesztesége 45%-kal nagyobb, mint a nőké. Az eredmények az idősek körében is a Covid jelentős mortalitási hatását igazolják. Mindez a legsérülékenyebb csoportok védelmére szolgáló intézkedések fontosságát emeli ki.

TÁRGYSZAVAK: pandémia, koronavírus, Covid19, korai halálozás, társbetegségek, elveszített életévek (YLL), nemzetközi összehasonlítás

A pandémia széles körű közvetlen és közvetett hatásai olyan egyensúlyozó megoldásokat tettek szükségessé, amelyek minimalizálnák az azonnali egészségügyi következményeket és egyúttal korlátoznák a védekezési intézkedésekből fakadó, hosszú távú társadalmi károkat. Ez utóbbiak igazolásának egyik alapvető inputját a járvány mortalitási adatai szolgáltatják, országonként változó eljárásokkal. A franciaországi hatásokról és halálozási becslésekről egy 2020-ban készült jelentés számol be (*Salje et al. [2020]*). Ugyanakkor összehangolt nemzetközi együttműködés alakult ki a Coviddal összefüggő halálozások adatgyűjtésére, kísérletekkel a teljes halandósági többlet megállapítására. A valós idejű követésre és heti gyakoriságú összegzésekre tesz módszertani ajánlást a *The Lancet* írása (*Leon et al. [2020]*). A vizsgálatok a lakosság és a döntéshozók megfelelő tájékoztatása érdekében kiterjednek a fertőzési arányokra, a halálozásokra és a halálozási többlet adataira is. Nehezíti a becsléseket, hogy például a fertőzőtségi adatok csak arra a viszonylag szűk népességcsoportra vonatkoznak, amelyről bizonyított ez a betegség,

viszont nem lehet tudni a fertőzöttek tényleges számát. A Covid19 halálozási adatai felül- és alulbecsültek is lehetnek, ugyanis még folyamatban van a megfelelő halálteki kódolás, illetve a járvány előtti helyzethez való korrekt viszonyítás kidolgozása és egységesítése. A halálozási többlet szerinti megközelítésnél figyelembe kell venni, hogy a nagyon idős korban elhunytak esetében az elveszített életévek (nemzetközi rövidítéssel: YLL – years of life lost) száma jóval alacsonyabb, mint a fiatal halottaké. Gyakran hangzik el olyan kétes érvelés, hogy a Covid19 többnyire azok haláláért felelős, akiknek amúgy is kevés életévük lett volna hátra, ám átfogó értékelés a halálozás tényleges adatairól még nem készült. A szerzők itt a Covid korai (*a nemzetközileg elfogadott definíció szerint 65 éves kor előtt bekövetkező – RG*) halálozásokkal összefüggő hatásait elemzik a 81 országban bekövetkezett 1 279 866 halálozás általi YLL számításával, két nemrég létrehozott és folyamatosan bővülő adatbázist felhasználva (*Riffe–Acosta–Schöley–Donzowa [2020]*; *Human Mortality Database*, www.mortality.org vagy www.humanmortality.de. Univer-

1. ábra Az A, B és C panel a Covid19 YLL-arányát viszonyítja az influenzához (országoként a medián és a legtöbb halálhozást hozó éveket figyelembe véve), a közlekedési baleseti halálhozáshoz, illetve a szívbetegségek okozta YLL-hez. A D ábra a megfelelő adatokkal rendelkező országok esetében a Covid19 YLL-arányainak a halálhozási többletek YLL-arányainak egymáshoz való viszonyát mutatja be. Ahol két halál egyenlő mértékben befolyásolja a YLL-et, az arány pontosan 1; az ennél nagyobb arány arra utal, hogy a Covid19 YLL-rátái nagyobbak, mint az alternatív haláloké. Minden ábrán a függőleges vonal az átlagos arányt jelzi. Az ország neve után minden esetben zárójelbe téve következik az első hivatalosan jelentett Covid-esete és a Covid19 miatti halálhozások rendelkezésre álló utolsó dátuma között eltelt napok száma. Az országok sorrendje az egyszerűbb olvashatóság kedvéért mindenütt a szezonális influenzához készítettet követi.

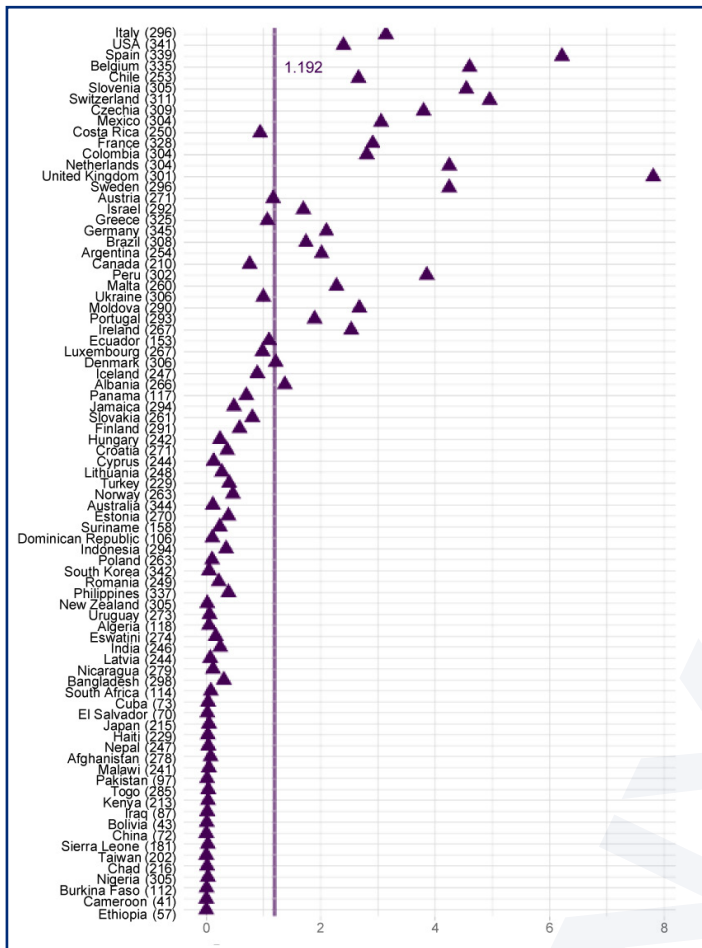
A. Az elveszített életévek arányának összehasonlítása a Covid19 és a szezonális influenza között

city of California, Berkeley és Max Planck Institute for Demographic Research – RG).

Két módszertani megközelítést alkalmaztak: az egyiknél a Covidnak tulajdonítható halálzásokat vették alapul, a másikon pedig kiválasztott országok esetében a becsült halálzásási többletet összehasonlították egy korábbi kiindulást jelentő halálzásási szinttel. Bár nem lehetett megkerülni a két eljárás korlátait, de ki lehetett használni egymást kiegészítő, komplementer jellegüket. Jelen tanulmány csak a korai halálzásással foglalkozik, ugyanakkor a járvány teljes egészségügyi hatásának értékeléséhez például figyelembe kellene venni a betegség következményeként fellépő fogyatékoságok terheit, ami megkövetelné a Covid19-hez köthető szövődmények alapos megértését. Ehhez azonban jelenleg a nem-

zetközi áttekintés szempontjából csak korlátozottan állnak rendelkezésre adatok.

Az országok kor és nem szerinti Covid-halálzásási adatai a COVERAge-DB adatbázisból származnak, az igazolt Covid19 statisztikai hivatalok által jelentett, standardizált és egységesen kezelt korcsoportok szerinti esetek és halálzásások alapján. Az elemzésbe minden ország bekerült, amelyben a vizsgálat idején legalább egy, Coviddal összefüggő haláleset előfordult (Riffe–Acosta–Schöley–Donzowa [2020]). A népességi adatok forrása az Emberi Halálzásási Adatbázis és az ENSZ világnépesség előreszámítása. (Human Mortality Database, UN World Population Prospects). Az országokban várható élettartamok adatai a World Population Prospects 2015–2020-ra számított halandósági tábláin alapulnak. A tanul-

B. Az elveszített életévek arányának összehasonlítása a Covid19 és a közlekedési balesetek között

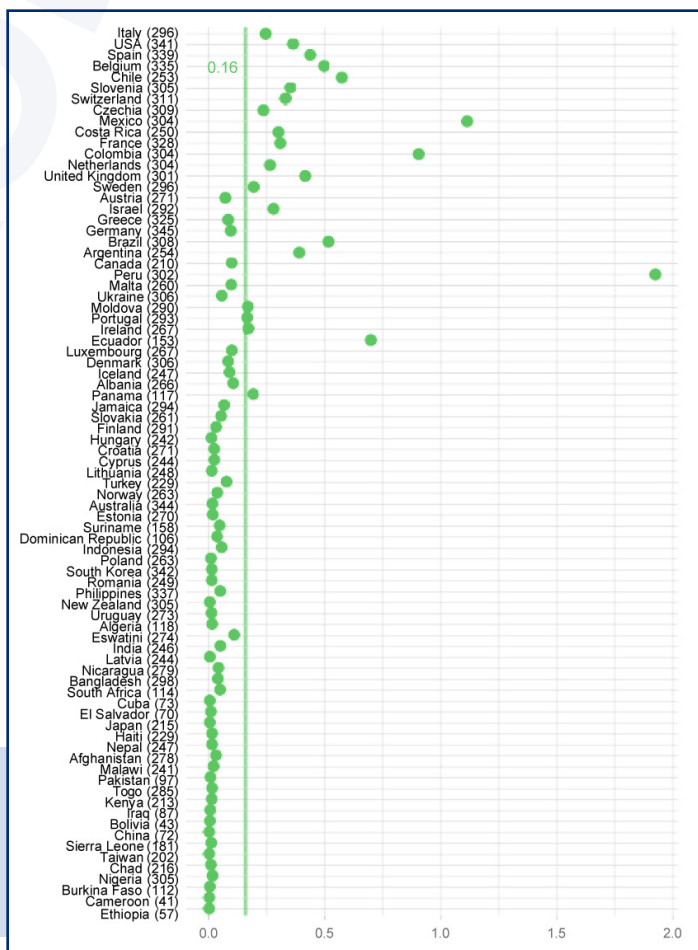
mány kiegészítő információi (*Supplementary Information*) tartalmazzák az adatgyűjtések időpontjainak és az országonkénti halálos esetek számának adatait, míg a Covid-halálos esetek közepes és alacsony GDP-jű országokra vonatkozó előreszámításai a londoni Imperial College égisze alatt készültek (*Walker et al. [2020]*). Az egyéb betegségek okozta halálos esetek adatai a Globális Betegségteher adatbázisból származnak, végül a halálos esetek többleteket az Emberi Halálos Adatbázis rövid távú halálos esetek fluktuációk alrendszere alapján számították ki.

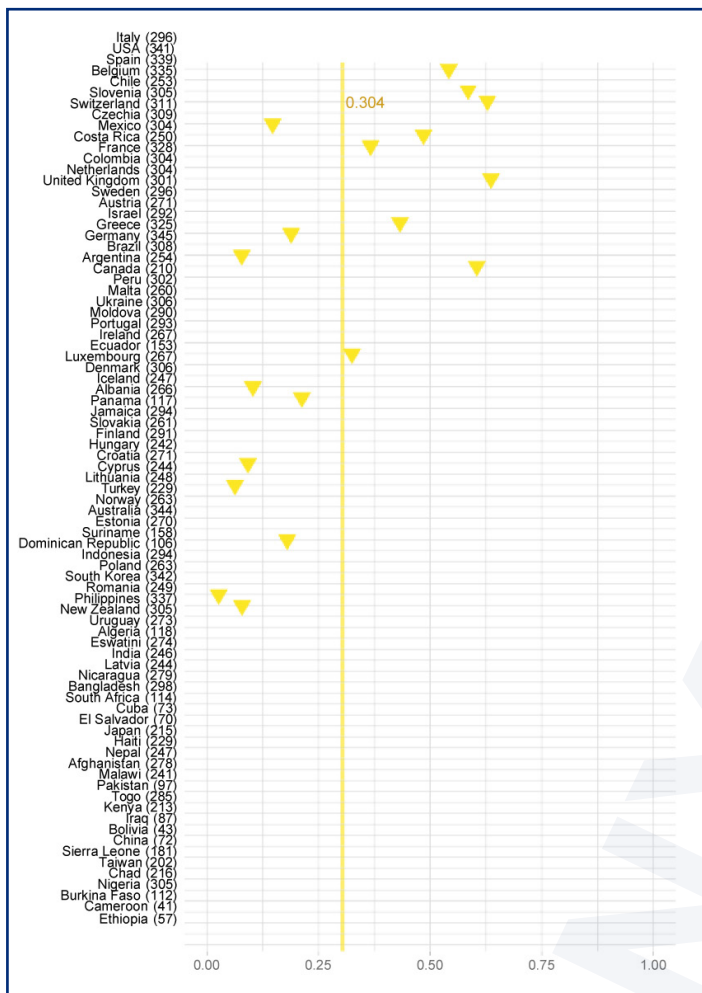
A vizsgálatba bevont 81 országban a Coviddal összefüggésben összesen 1 279 866 halálos esetet regisztráltak, ami 20 507 518 YLL-et jelentett, elhunytanként átlag 16 évet a 2021. január 6-ai pillanatfelvétel szerint. 35 országban az adatok legalább 9 hónapos időszakot fednek le,

vagyis a 2020-as év, illetve a pandémia első hullámának valószínűleg teljes hatását mérik. Más, szintén a felfelé tartó szakaszban lévő, illetve a 2020-as év végéről még adatokat szolgáltatató országokban a vonatkozó becslések jelentősen emelkedhetnek a következő hónapokban. Tanulmányunk szerzői ezért ajánlják, hogy az itt bemutatott eredményeket a megfelelő kontextusba helyezve értelmezzék, főként a hatékony intézkedések szempontjából.

A Covid19 YLL-re gyakorolt hatásának illusztrálására a szerzők összehasonlítást végeztek három egyéb, világszerte elterjedt, korai halálos esetet okozó tényezővel: a szív- és koronáriabetegségek, a közlekedési baleseti sérülések és a szezonális influenza végzetes kimenetelű következményeivel. A szívbetegségek az YLL vezető okai közé tartoznak, míg a közleke-

C. Az elveszített életévek arányának összehasonlítása a Covid19 és a szívbetegségek között

D. Az elveszített életek arányának összehasonlítása a Covid19 és a halandósági többlet között

megjelenése óta. Probléma a Covidnak tulajdonítható halálok megállapításában, hogy szisztematikus alulbecslést okozhat a túl kevés tesztelés, valamint a kórházon kívüli halálesetek hibás regisztrálása. Az alulbecslés jelentőségének megállapítására a szerzők számításokat készítettek a halálozási többletekről 19 országban, ahol hetenkénti mortalitási adatokkal rendelkeztek. Egy induló, hetenkénti teljes halandósági állapotot becsülnek minden országra és korcsoportra 2010 első hetétől kezdődően. A szerzők az eredmények alapján a Covid19 valódi halálozási következményeit lényegesen magasabbnak gondolják, mégpedig a halandósági többletből fakadó YLL-hez képest háromszorosan. Az országok közötti eltérés is elég jelentős, például Belgiumban a kétféle megközelítés közel azonos eredményeket hoz, de Horvátország, Görögország és Dél-Korea esetében a halandósági többlet számításakor az YLL több mint 12-szer magasabb.

A pandémia korai szakaszában az időskorúak halálozási rátája volt különösen magas – amint ezt idősebb felnőttek egy vuhani mintáján bemutatták egy visszatekintő vizsgálatban (Sun et al. [2020]) – feltételezve, hogy itt fontos összefüggés állhatott fenn egyéb kockázati tényezőkkel is. A tanulmány mintájában az átlagos halálozási kor 72,9 év, ugyanakkor az YLL-nek csak töredékét lehet összefüggésbe hozni a legidősebb korcsoportokkal. Globálisan a teljes YLL 44,9%-a az 55 és 75 év közöttiek, 30,2%-a az 55 évnél fiatalabbak, 25%-a pedig a 75 évnél idősebbek halálának tulajdonítható. Ez azt jelenti, hogy az átlagosan 16 évnyi YLL magában foglalja azokat az éveket, amelyek a várhatóan életük végéhez közeli egyénektől vesztek el, ám az elvesztett évek többsége olyan egyénektől származik, akiknek jelentős hátralévő várható élettartamuk lett volna.

Az YLL jelentős hányada az 55–75 éves korosztályokra esik, azonban éles különbségekkel a legidősebb és legfiatalabb korcsoportok relatív „részesedését” illetően. A magasabb jövedelmű országokban az YLL nagyobb hányadát a legfiatalabb korcsoportokkal szemben a legidősebb csoport viseli. Ennek

dési balesetek ebből a szempontból közepes szintet képviselnek. Ugyanakkor a szezonális influenzával való összehasonlítás indoka, hogy a Covidhoz hasonlóan fertőző légzőszervi betegség, bár lehetnek érrendszeri következményei is. Az összehasonlításban a Covid19 általi YLL 100 000 főre jutó arányát vetik össze a többi halálokéval. Mivel minden országban jelentős különbségek vannak az influenza halálos kimenetelét illetően az évek során, az összehasonlításban ezt a betegséget az 1990–2017-es időszak legrosszabb és a medián évének adatai képviselik.

Az erősen érintett fejlett országok esetében a Covid19 hatása 2–9-szerese a szokásos szezonális influenzáénak (az adott országban az influenza hatásának mediánját véve), kétszeres és nyolcszoros közötti a közlekedési balesetek YLL-hatásának, a szívbetegségeknek tulajdonítható YLL negyede és fele közöttire tehető általában (de Latin-Amerikában akár a duplája is lehet a szívbetegségének). Az országok közötti eltérések igen jelentősek, mivel a Covid-okozta YLL-arány számos országban még mindig igen alacsony, többnyire ott, ahol viszonylag rövid idő telt el az első igazolt Covid19-esetek

ellenkezője igaz az alacsony és közepes jövedelmű országokra, ahol az YLL jelentős hányadáért az 55 éves és fiatalabb személyek halála felelős.

A kutatások különbségeket mutattak ki a férfi és női betegek között is a Covid19 lefolyásának súlyosságát és végzetes kimenetelét illetően. Erről számoltak be például kínai klinikai kutatóorvosok (Jin et al. [2020]). A jelen tanulmány szerint ez igaz az YLL abszolút számára is. Azokban az országokban, amelyekben nemek szerinti halandósági számítását is végeztek, a férfiak összesen 44%-kal több életévet vesztek, mint a nők. Ennek egyik oka a nők átlagosan magasabb kora a halálozáskor (férfiaknál 71,3 év, nőknél 75,9 év), ami a nők esetében viszonylag kevesebb YLL-t jelent. A másik ok, hogy a férfiak Covid okozta halálozása abszolút számban 1,39-szerese a nőkének. Megjegyzendő, hogy az YLL férfi-nő aránya az országok között széles határok között változik, az 1:1-től a 4:1-ig.

A Covid19 pandémia teljes egészségügyi hatásának megértése alapvető a megfelelő politikai intézkedések szempontjából. Az YLL meghatározása nagyon fontos mutatója annak, hogy hány élet ment veszendőbe a betegség által érintet populációkban. A már említett veszteségek 273 947 „teljes élet” elvesztését jelentik, vagyis ennyi életet a születéstől az átlagos várható élettartammal (74,85 év) számolva a mintában. További fontos megállapítások, hogy az YLL háromnegyedét a 75 éves kor alattiak halálozása okozza, a férfiak életvesztése pedig 45%-kal magasabb, mint a nőké. Ezeket az eredményeket egy még folyamatban lévő világjárvány összefüggésében és példátlan politikai intézkedések végrehajtását követően kell értelmezni. A tényeket figyelmen kívül hagyó vagy elmaradó politikai válaszokra vonatkozóan a becslések sokkal több halálos áldozattal, következésképpen több YLL-lel számolnak. Az előrejelzéseken alapuló számításaink több nagyságrenddel nagyobb összehatást eredményeznek, különös tekintettel a beavatkozások teljes hiányán alapuló előrejelzésekre. Ez is bizonyítéka a kijárási tilalom és a szociális távolságtartás életeket óvó hatásának (Flaxman et al. [2020]).

A torzításoknak két, különböző irányokba ható fő forrása van. Először is a Covid19 halálozásait esetleg nem pontosan regisztrálják, ami számos bizonyíték alapján az aggregált szinten a teljes halálozás, következésképpen az YLL összességének alulbecsléséhez vezethet. Összehasonlították az YLL becsléseit a halálozási többletek megközelítésen alapuló becsléseivel,

amelyek több modellezési feltételezést igényelnek, viszont megbízhatóbbak a halálesetek téves besorolásával szemben. Az összehasonlítás eredményei alapján átlagosan 3-szoros tényezővel becsülhették alá a Covid19 YLL-arányát. Másodsor, a Covid19 miatt elhunytak olyan veszélyeztetett csoportokhoz tartozhatnak, amelyeknél a hátralévő várható élettartam rövidebb, mint az átlagembereké. (Erre vonatkozóan több tanulmány is szerepel az irodalomjegyzékben.) Ez valódi módszertani probléma, aminek következtében a szerzők a teljes YLL-t felülbecsülhették. A legfontosabb eredmény azonban nem a teljes YLL, hanem az YLL-arányok és -eloszlások becslése, amely viszonylag ellenálló a társbetegségi torzítással szemben. Ez a torzítási kérdés vonatkozik a szezonális influenza vagy szívbetegség YLL-számításaira is. Így a Covid19-hez köthető YLL aránya más halálokokkal szemben erőteljesebb a társbetegségi torzításhoz képest, mint az YLL szintjére vonatkozó becslés, mivel a torzítás itt mind a számlálóban, mind a nevezőben jelen van.

Az YLL-t más vizsgálatokban gyakran együtt tanulmányozzák a fogyatékkal élő évekkel. Ez utóbbi meghatározásához esetünkben alaposan ismerni kellene a Covidal összefüggő szövődményeket és ezek gyakoriságát. Kínában folytattak ilyen vizsgálatokat, de jelen tanulmány szerzői nem jutottak az általuk végzett nemzetközi kitekintés mértékének megfelelő információhoz, márpedig azok nélkülözhetetlenek lennének a Covid19 egészségügyi következményeinek alaposabb megismeréséhez. A szerzők megállapításai hol összhangban vannak a járvánnyal kapcsolatos általános narratívákkal, hol a társadalmat érintő döntéshozás más változatait támogatják.

Összességében az eredmények a Covid19 pandémia jelentős mortalitási hatását bizonyítják, mégpedig nem csupán a halottak, hanem az YLL számát illetően is. Bár a halottak többsége 75 éven felüli, a politikai intézkedéseknek e sérülékeny csoportok védelmének túl a fiatalabbak óvására is ki kell terjedniük. Az YLL számának nemek szerinti eltérése két összetevő következménye: több férfi hal meg a Covid19 miatt, mint nő, de a férfiak fiatalabban is halnak meg, több potenciális YLL-lel, mint a nők. Ha a jelenlegi halálozási kormegoszlást állandónak vehetnénk, az YLL nemek szerinti különbségének megszüntetéséhez a férfiak halálozási számának 34%-os csökkenése vezethetne el. Ez azt sugallja, hogy a nemekre szabott intézkedések éppúgy szükségesek, mint a korszpecifikusak.

IRODALOM:

- FLAXMAN, S. et al. [2020]: Estimating the effects of non-pharmaceutical interventions on Covid-19 in Europe. *Nature*, 7820. sz. 257–261. o. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2405-7>
- JIN, J. M. et al. [2020]: Gender differences in patients with COVID-19: focus on severity and mortality. *Frontiers in public health*, 152. sz. 1–6. o. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.00152>
- LEON, D. A. – SHKOLNIKOV, V. M. – SMEETH, L. – MAGNUS, P. – PECHHOLDOVÁ, M. – JARVIS, C. I. [2020]: COVID-19: a need for real-time monitoring of weekly excess deaths. *The Lancet*, 10234. sz. 8. o. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30933-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30933-8)
- RIFFE, T. – ACOSTA, E. – SCHÖLEY, J. – DONZOWA, J. [2020]: *Coverage-db: Covid-19 cases and deaths by age database*. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/MPWJQ>
- SALJE, H. et al. [2020]: Estimating the burden of SARS-CoV-2 in France. *Science*, 6500. sz. 208–211. o. <https://doi.org/10.1126/science.abc3517>
- SUN, H. et al. [2020]: Risk factors for mortality in 244 older adults with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 6. sz. E19-E23. o. <https://doi.org/10.1111/jgs.16533>
- WALKER, P. G. T. et al. [2020]: The impact of Covid-19 and strategies for mitigation and suppression in low and middle-income countries. *Science*, 6502. sz. 413–422. o. <https://doi.org/10.1126/science.abc0035>

ILO-szemle: A Covid19 és a munka világa. 7. rész

ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Seventh Edition

Genève, International Labour Organization, 2021. január 25. 1–35. o.

URL: https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_767028/lang--en/index.htm

A Covid világvárványa „térre kényszerítette a munkaerőpiacot” – állapította meg a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO). A közegészségügyi kockázatokon túl a vírus megfékezésére hozott intézkedések olyan töréseket okoznak a gazdaság és a társadalom életében, amelyek milliók jóllétét sodorják veszélybe. Az ILO 2020 márciusa óta tekinti át a járványnak a munka világra gyakorolt hatását. Hetedik alkalommal közzétett szemléje az 2020-as esztendő egészére vizsgálja a földkerekségen megfigyelhető folyamatokat. Az elérhető munkaügyi számokra támaszkodva bemutatja, hogy a korlátozó intézkedések milyen következményekkel jártak a világ eltérő fejlettségű régióiban, milyen hatást gyakoroltak az egyes munkavállalói csoportok helyzetére.

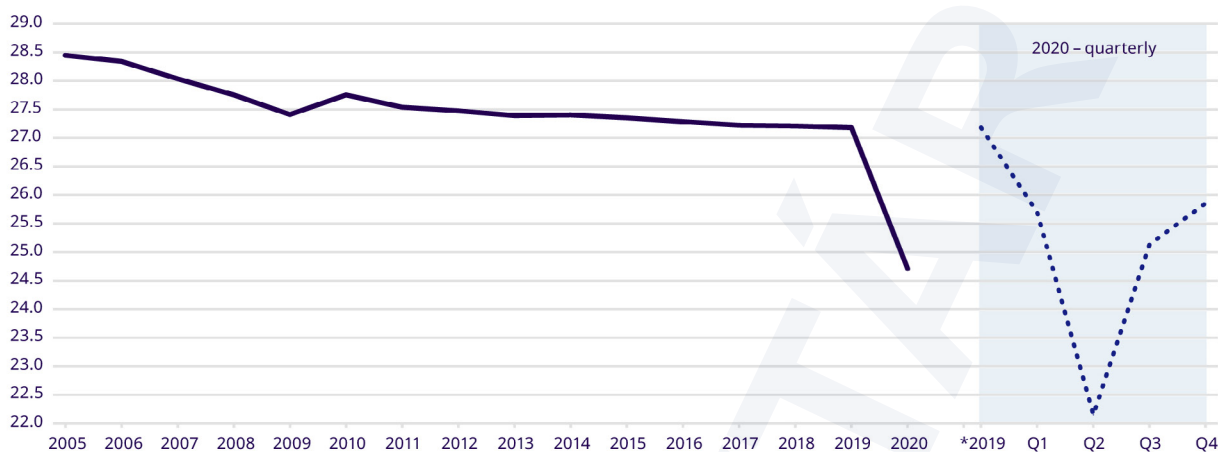
TÁRGYSZAVAK: foglalkoztatottság, Covid19, ILO, munkaórák

A világvárvány miatt a munkaerőpiacon 2020-ban bekövetkezett zavarok messze felülmúlják a 2008. évi globális pénzügyi válság idején észlelt megrázkódtatásokat. Míg 2008 és 2009 között a munkaképes korú (15–64 éves) népességben az egy főre számított, ledolgozott órák átlagos száma (amely a válságot megelőzően 27 és 28 óra között ingadozott) világszerte mindössze heti 0,6 munkaórával esett vissza, addig a csökkenés a 2019-es évről 2020-ra 2,5 óra lett (27,2-ről 24,7 órára zuhant). A Covid így négyszeresére növelte a megrázkódtatást okozott, mint a gazdasági válság. A világ különböző részeit eltérő mértékben érintette a visszaesés, kiváltképp erőteljes volt Latin-Amerikában és a karibi térségben, Dél-Európában és Dél-Ázsiában, viszont Kelet-Ázsiában és Afrika nagyobb részén viszonylag mérsékeltnek bizonyult.

A járvány a világ országait korlátozó intézkedések bevezetésére kényszerítette: a munkahelyeket valamilyen formában érintő óvintézkedések a földkerekség munkavállalóinak 93%-át érintik. A járvány terjedésével párhuzamosan egyre több országban előtérbe kerültek (és sajátos normává lettek) a földrajzilag lehatárolt, az egyes ágazatokra szabott elővigyázatossági lépések, így 2021 elején a világ dolgozóinak mindössze 3%-a élt olyan országban, ahol a létfontosságú vállalatok kivételével a gaz-

daság egészére zárlatot rendeltek el (a jelenség 2020 áprilisában tetőzött, amikor a munkavállalók 41%-át érintette). A munka kényszerű szüneteltetése a pandémia második hulláma során a világ öt nagy régiója közül Európa és Közép-Ázsia országaiban volt kiemelkedően erőteljes, 2021 elején a térség dolgozóinak 20%-ára terjedt ki – decembertől a szigorítások lesújtottak Európa északi, déli és nyugati államaira. A világ többi térségében általában az ágazatspecifikus és a földrajzi területekre szorító korlátozások voltak érvényben. Ahol a szigorításokra került sor, azt a gazdasági következmények enyhítése és a lakosság tűrőképességének felismerése eredményezte.

Az ILO becslése szerint a világvárvány következtében 2019 utolsó negyedéhez képest 2020-ban a munkaórák globális vesztesége 8,8%-ra rúgott, ami 48 órás munkahetet feltételezve 255 millió teljes munkaidős állással egyenértékű. A kiesések földrajzilag is, az év egyes időszakában is egyenlőtlenül oszlottak meg. Különösen érzékenyen érintette a világvárvány Latin-Amerika és a karibi térség országait, ahol a veszteség elérte a 16,2%-ot (Braziliában a 15,0%-ot). A földrész északi részén ehhez képest mérsékeltbb visszaesés becsülhető (Amerikai Egyesült Államok 9,2, Kanada 9,3%).

1. ábra: A munkaképes korú (15–64 éves) népesség egy tagjára jutó heti ledolgozott órák száma a világban, 2000–2020 (éves átlagértékek) – bal oldalt: 2020 negyedévek

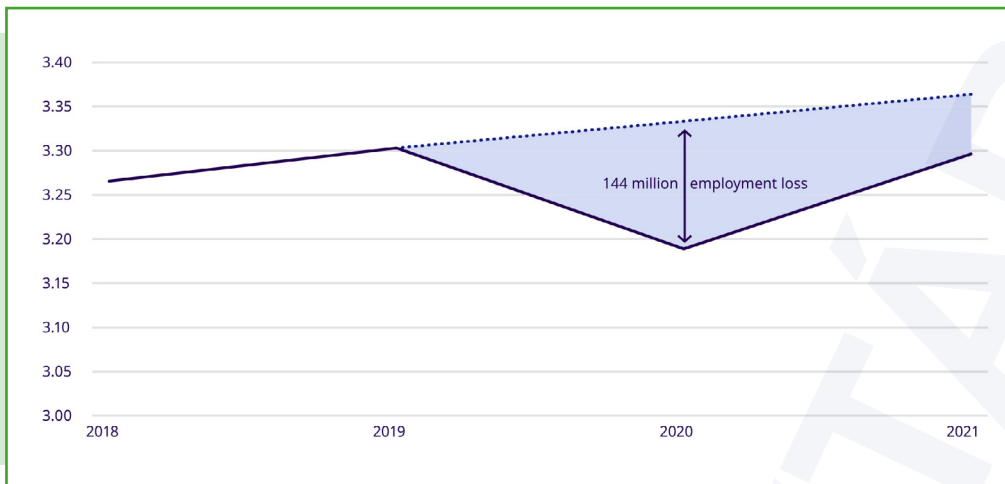
Hasonló, 9,2%-os visszaesést okozott a munkaórákban a járvány Európa és Közép-Ázsia országában, ezen belül erősen sújtotta Olaszországot és Spanyolországot (13,5% és 13,2%), míg Oroszországra 8,5%-ot Törökországra 14,7%-ot mutatnak a becslések. Európa és Közép-Ázsia az egyetlen régió, ahol a 2020-as esztendő utolsó negyedévére vonatkozó adatok kedvezőtlenebbek az előző negyedéviéknél. A veszteségek Kelet-Ázsiában és (a földteke más déli részeit leszámítva) a világ többi térségéhez képest mérsékeltebbek voltak Afrikában. Az arab világ államainak visszaesését az ILO elemzői a munkaórák tekintetében 9%-osnak gondolták, bár az áttekintés elkészítésekor egyikükről sem álltak rendelkezésre munkaerő-felmérésekből származó adatok. Összességükben az alacsony jövedelmű országok viszonylag kevesebb munkaórát vesztek, ami következhet a mezőgazdaságban aktív, valamint az informális szektorban tevékenykedő népesség nagyobb arányából.

A tavalyi esztendőt tekintve az összes veszteség fele a második negyedévre esett. Az első negyedévben a 2019-es év utolsó negyedévéhez viszonyítva a munkaórák csökkenése még csak 5,2%-ra volt becsülhető (ami megfelel 150 millió teljes munkaidejű állásnak), majd következett a második negyedévben a tetőzés, 18,2%-kal (525 millió állás), végül a két következő negyedévben a visszaesés mértéke 7,2, illetve 4,6%-ra becsülhető (ami 205 és 130 millió teljes munkaidejű állásnak feleltethető meg).

A munkaórákban mért kiesések a munkaerőpiacok kétféle válaszából fakadtak: felerész a foglalkoztatottság megszüntetéséből, felerész az állásban maradt munkaidejének megkurtításából. A globálisan 114 millió munkaóra kiesésével járó állásvesztésekből 33 millió óra írható a munkanélküliekké válók számlájára, 81 millió pedig az aktívan állást keresőkre) vagy pedig inaktívvá lettekére. A foglalkoztatottság megszűnése egyenlőtlenül jelentkezett az egyes régiókban, mind a munkaképes korú népességhez viszonyítva, mind az elveszett munkaórák számát illetően a legerőteljesebben Amerika két részét sújtotta. Legkevésbé Európát és Közép-Ázsiát érintette, ahol a munkaidő csökkentését a munkahelyek megőrzését szolgáló támogatások kísérték. Végeredményben a Covid19 nyomán a globális foglalkoztatottsági arány 2,2 százalékponttal esett (2008 és 2009 között a csökkenés 0,2 százalékpont rúgott).

A járvány következtében felduzzadt a munkanélküliek serege; a 2019 és 2020 közötti, 33 millió fős növekedés a globális léptékben számított rátát 6,5%-ra emelte. Az 1,1 százalékpontos növekedés csaknem a kétszerese a 2009. évi válság idején tapasztaltnak. A járvány fenyegetése ugyanis kiterjedt az alacsony jövedelemmel rendelkező államokra is, amelyeket a pénzügyi válság a többiekénél jobban megkímélt – ugyanakkor a magas jövedelemmel rendelkező országokban a munkanélküliségi ráta mindkét esemény során hasonló emelkedést mutatott (2,1 százalékpont a pénzügyi válság után, illetve 2,0 százalékpont a járvány nyomán).

A nők foglalkoztatottságára a világjárvány minden régióban kedvezőtlenebb hatást gyakorolt, mint a férfiakéra. A foglalkoztatottsági arányban a nemek között meglévő tartós különbség miatt az abszolút számokban a férfiak túlsúlya észlelhető (80 millió fő,

1. ábra: A munkaképes korú (15–64 éves) népesség egy tagjára jutó heti ledolgozott órák száma a világban, 2000–2020 (éves átlagértékek) – bal oldalt: 2020 negyedévek

szemben a 64 millió nővel), ám az állásvesztések mértéke 2020-ban a férfiaknál 3,9, a nőknél 5,0% volt. Még nagyobb csapást mért a járvány a fiatalokra, akiket 8,7%-os állásvesztés ért – a felnőttek megfelelő mutatója 3,7%. A magas jövedelemmel rendelkező országokat kivéve azonban a munkahelyüket elveszítő vagy a munkába állás küszöbére érkező fiatalok általában nem regisztrálták magukat munkanélküliekként, hanem várakozó álláspontra helyezkedtek, ezért feljegyzett létszámuk nem nőtt. Elszakadásuk a munka világától felveti az „elveszett nemzedék” kérdését.

Közvetlenül a világjárvány kitörése után a Munkaügyi Világszervezet a globális helyzetről készített második szemléjében (*International Labour Organization [2020]*) a nemzetgazdasági ágazatokat besorolta a várható kockázat foka szerint. Akkor a leginkább veszélyeztetett szektorok közé került a szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás, a nagy- és kiskereskedelem és a járműjavítás, az ingatlanközvetítés és az ügyviteli tevékenységek összessége. Közülük az előző év azonos időszakához viszonyítva valóban kritikus helyzetbe került a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás a második negyedévben (a ledolgozott órák száma 33,0-kal, a foglalkoztatottaké 20,3%-kal esett vissza), míg a második helyre kerültek a feltételezés szerint csupán közepes mértékben veszélyeztetett egyéb szolgáltatások (művészeti tevékenységek, szórakoztató és szabadidős tevékenységek szervezése) 20,8%-kal, illetve 13,4%-kal. A harmadik helyen a hasonlóképpen szintén csak mérsékelten kockázatosnak gondolt építőipar szerepelt (14,8% és 8,4%). A harmadik negyedév mindhárom ágazatnál enyhébb csökkenést hozott.

Az összes ágazattól eltérően 2020 második és harmadik negyedévében az információs-kommunikációs, valamint a pénzügyi-biztosítási ágazatokban

rendületlenül nőtt a foglalkoztatottság. A digitális szolgáltatások iránti igények megsokszorozódása és a pénzügyi piacok erőteljes teljesítménye következtében az előző év megfelelő időszakához képest az információs és kommunikációs szektorban a második negyedévben a ledolgozott munkaórák száma 1,3%-kal, a foglalkoztatottak száma pedig 5,0%-kal gyarapodott, míg a pénzügyi és biztosítási tevékenységeket végző szervezeteknél a ledolgozott órák száma ugyan 0,5%-kal csökkent, ám a foglalkoztatottság 3,4%-kal emelkedett. (A harmadik negyedévben mindkét szektorban szerény növekedés volt észlelhető.) Ugyancsak nőtt a foglalkoztatottak száma a bányászatban és a közműellátás terén.

A munkaórák számának zsugorodása természetesen a munkából származó jövedelmek elapadásával járt. Globálisan a csökkenés mértéke 2019 és 2020 között 8,3%-ra becsülhető, a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkező országok munkavállalói esetében pedig elérte a 12,3%-ot. A világszervezet korábbi szemléinek elemzéseiből kiderült, hogy a pandémia súlyosabban érintette a nőket, a fiatalokat és a kedvezőtlenebb helyzetű munkavállalókat. Ez a hetedik szemle a járvány bérekre gyakorolt hatását a bértámogatások és a munkahelyek megőrzésére irányuló kormányzati intézkedések tükrében az elérhető mikroadatok miatt hat ország példáján mutatja be (Brazília, Olaszország, Nagy-Britannia, Peru, Amerikai Egyesült Államok, Vietnám). Az elemzésben Olaszország és Vietnám kivételével 2020 első és második negyedévét vetették egybe. Részben a járvány itáliai rohamos terjedése, részben a vietnami adatok időnyellege miatt ebben a két országban az előző évi második negyedévre támaszkodtak. A támogatások hatását vizsgálták a nők és a férfiak, a fiatalok, a foglalkoztatottak összessége, az önfoglalkoztatottak körében, valamint a szakképzettség

három szintje szerint. Az áttekintésből megállapítható, hogy a fejlődő országokban a pénzügyi források szűkössége kedvezőtlenül befolyásolta munkavállalók anyagi helyzetét, s hogy az alacsony jövedelemmel rendelkező országok 15–24 éves fiataljai bérüknek a népesség egészénél nagyobb csökkenését voltak kénytelenek elszenvedni – és ez megmutatkozott az egyes országok ifjúságának béreiben is. Ez az eltérés az Amerikai Egyesült Államokban 2 százalékponttal rúgott, Peruban és Vietnámban elérte a 18 százalékpontot. A támogatások kevésbé érték el az önfoglalkoztatottakat is, a nőket is. És míg az Amerikai Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában a magasabb

javadalmazással járó állásokban dolgozók létszáma is, munkajövedelmei is csaknem érintetlenek maradtak, a közepes jövedelemmel rendelkező országokban a foglalkoztatottak létszámcsökkenése a közepes és annál alacsonyabb bérezésű kategóriákban volt megfigyelhető, a magasabb bérekkel rendelkezőknél a jövedelem csökkenése következett be. Az állásvesztések a munkavállalók három szakképzettségi szintjétől is függhettek: erre utal, hogy ötven ország mintája szerint 2020 második negyedében munkahelyétől kénytelen volt megválni a legkevésbé képzettek átlagosan 10,8%-a, a közepes képzettségűeknek 7,5%-a, a magasán képzetteknek pedig 2,2%-a.

HOLKA LÁSZLÓ

IRODALOM

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION [2020]: *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work 2nd edition*.
Genève, International Labour Organization

Az időfelhasználás kutatásának új távlatai a Covid19 miatti korlátozásoknak a fertőzés kockázatához kötött magatartási hatásvizsgálatában

Gershuny, Jonathan – Sullivan, Oriel – Sevilla, Almudena – Vega-Rapun, Marga – Foliano, Francesca – Lamote de Grignon, Juana – Harms, Teresa – Walthery, Pierre: A new perspective from time use research on the effects of social restrictions on COVID-19 behavioral infection risk

PLoS ONE, 2021. 2. sz. 1–11. o.

DOI: [10.1371/journal.pone.0245551](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245551)

A járvány terjedésében meghatározó szerep jut a személyek közötti kapcsolatoknak. A kontaktusok nyomán követésével felállított modelleket kiegészíthetik a létrejöttüket és lezajlásukat kísérő körülmények feltárásai. Az időfelhasználás adatai értékes pótlólagos információkkal szolgálnak a kórokozók visszaszorítását szolgáló adminisztratív döntések megalapozásához: a tanulmány ismerteti, miként alakultak Nagy-Britanniában a pandémia szempontjából három kockázati csoportba sorolt magatartások a járvány előtti időmérleg tükrében, a 2020. március–áprilisi zárlat alatt, majd a korlátozások feloldása után. A napi időbeosztás felmérésében új technikai segédeszközt vetettek be.

TÁRGYSZAVAK: Covid19, időmérleg, fertőzési kockázatok, Nagy-Britannia

A vírus terjedését jelző matematikai modelleket a személyek közötti kontaktusokat feltérképező felmérések alapján dolgozták ki. A cseppfertőzéssel, közvetlen érintkezéssel fertőző légúti megbetegedések terjedésének vizsgálatában az első, nagymintás felvételen (nyolc európai ország 7290 megkérdezettjének 97 904 kontaktusán) alapuló modellt 2008-ban ismertették (*Mossong et al. [2008]*). A felmérés lett a kiindulópontja a további hasonló kutatásoknak, amelyek a kontaktusok jellegének vizsgálatán túl (beszélgetés, érintés, távolságtartás) kérdezik azt is, kikkel találkoztak bizonyos időszakokban („tegnap”, „akkoriban”) vagy amikor meghatározott helyen voltak egy bizonyos időben. Legtöbbször azonban nem adnak felvilágosítást arról, milyen típusú helyszíneken került sor a kapcsolatra, vagy arról, ki mindenkivel lehettek körülveve a kontaktszemélyekként jelölt illetőkön kívül, vagy pedig azokról az időszakokról, amelyek során kapcsolatba kerültek olyanokkal, akikre nem kérdeztek rá.

Mivel a nap egészére kiterjednek, az időfelhasználást rögzítő naplók jó kiegészítő információkat nyújtanak a megkérdezettek egyes tevékenységekre fordított időmennyiségeiről, akár csak a helyszínekről és a mások társaságában tartózkodásról is. A Covid19 megjelenésével kapcsolatos vizsgálatok Nagy-Britanniában nem tértek ki az időfelhasználásra. A statisztikai hivatal a járvány kitörése után, 2020 márciusa és áprilisa között elvégzett egy online időmérleg-felvételt, amely nem kapcsolódott a fertőzési kockázatokkal járó magatartások felméréséhez. A kockázatok mérlegelésében általában figyelembe veszik az életkort, a nemet, az etnikai hovatartozást – ám a demográfiai jellemzők csupán a fertőzés terjedésének általános módjaira utalnak. Tőlük eltérően a magatartási minták napi feltárása közelebb visz a terjedés gyakorlati útjainak kiderítéséhez.

A kutatás a fertőzés kockázatainak becslésére a tevékenységek típusának, helyszínének és a mások körében való tartózkodásnak a kombinációit vette

alapul. Ennek során a tevékenységek 36 kategóriájára, a mások körében tartózkodás 7 és a helyszínek 3 kategóriájára vonatkozó feljegyzéseket a nap tízperces időszakokra osztott periódusaihoz igazították, hogy ezek mindegyikére megállapítható legyen a fertőzési kockázat mértéke. A Covid19-re vonatkozó irodalom szerint a vírus átadásának legcsekélyebb az esélye az otthon és a saját háztartáshoz tartozók körében töltött idő során, a terjedés valószínűsége nő a nem saját háztartás tagjai társaságában, az otthonon kívül (tömegben), valamint a 15 percet meghaladó személyes érintkezések alkalmával.

A kockázatok vizsgálata kvótás mintavétellel történt, amihez a mintát a Dynata kutatási panelje szolgáltatta; a kvóták kiválasztásának szempontjai törekedtek a nem, korcsoport, térség és szociális státus szerinti reprezentativitásra a 18 éven felüli brit népességben (2016). A naplók az elemzés céljából újrasúlyozták, a hét napjainak nemek és korcsoportok szerinti megfelelő elosztása érdekében. A kialakított hullámok naplókban rögzített napjainak száma 2016-ban 1011 volt, 2020 májusában–júniusában 1007, végül 2020 augusztusában 987.

A felmérés során azt az online adatfelvételi eljárást alkalmazták, amelyet első ízben kilenc ország időmérlegének összeállításakor a brit Időmérleg-kutatói Központ használt 2016-ban, a Dynata piackutató cégek meglévő paneljén, a különböző tevékenységek által okozott elégedettség mértékének megállapítására (*Sullivan–Gershuny–Sevilla–Walthery–Vega-Rapun* [2020]). Az úttörő jellegű elektronikus naplót „kattint és behúzz” (click-and-drag) névre keresztelték. A válaszadók a képernyő felső szélén feltűnő, a nap órái szerint beosztott idővonalon feltüntetett időközkhöz rendelik a különböző színekkel is jelzett tevékenységeket, amelyeket további sorok egészítenek ki, információkkal arról, milyen párhuzamos tevékenységeket végeztek, kivel volt a megkérdezett az adott időszakban, hol voltak, hogyan érezték magukat. A kitöltés egyszerűsége az elemzést a vizsgált időszak epizódokra bontásával segíti. Előnye, hogy a tevékenységek köre a felvétel szempontjai szerint bővíthető vagy szűkíthető. Zajlanak a fejlesztések, hogy az eljárást az okostelefonokra lehessen telepíteni.

A tanulmány öt kockázati csoportot különböztet meg. A helyszínek és a mások körében tartózkodás kockázatosságára vonatkozó becslések a tevékenységektől függő változatosságot mutattak, bizonyos esetekben tükrözve a tevékenység jellegét (a mozilátogatás például feltételezi a nem saját ház-

tartáshoz tartozók jelenlétét), máskor a helyszínek adottságait (zárt terek vagy külső, nyílt terek). A napló többes mezői minden epizódnál segítették a kockázatok becslését – így a mások között tartózkodásra vonatkozó információ kiegészülhetett a tevékenységi kategóriával (tömegközlekedés), ami feltételezi közös tér használatát a nem saját háztartáshoz tartozókkal, a gyermekgondozás pedig értelemszerűen gyermekek jelenlétét. A rögzített tevékenységek egy része önmagában is árulkodhat a kockázat fokozatáról (kocogás, szemben a mozival).

Az adatok elemzése jól mutatja a magatartások változásait a „megszokott időkben” (2016-ban), és a korlátozó intézkedések bevezetése után, majd a zárlat feloldását követően. Az otthon, egyedül vagy a háztartás többi tagjának társaságában végzett, személyes szükségletek ellátását fedő tevékenységek ideje (beleértve az alvást, testi higiénit, étkezést) a 2016-ban kimutatott napi 607 percről 2020 májusára–júniusára felszökött 674 percre, viszont augusztusban 632 percre csökkent. A háztartásban végzett, nem fizetett munkára (főzés, takarítás, gyermekgondozás, lakáskarbantartás) fordított idő a négy évvel korábbi 100 percről a zárlat idején 138 percre bővült, majd az enyhítések hatására 122 percre mérséklődött. Az otthoni szabadidős tevékenységek a kezdeti napi 267 percről a zárlat időszakában 330 percre íveltek fel, majd visszaestek 308 percre. Az otthonról végzett, fizetett munkával a korábbi napi 42 perc helyett a zárlat alatt 116 percet töltöttek, s feloldása után, 2020 augusztusában is 111 percet.

A kockázati kategóriák közül ez az első fokozat a legkevésbé veszélyes körülmények között végzett tevékenységfajtákat fedi (tehát az otthon, egyedül vagy a saját háztartásban élők társaságában folytatott műveleteket). A második az otthonon kívüli, de szabad téren, egyedül vagy a saját háztartáshoz tartozó tagokkal együtt végzett szabadidős tevékenységeket tartalmazza (2006-ban napi 67 perc, amely a teljes zárlat idején 43 percre olvadt, hogy azután augusztusban 53 percre növekedjék). A harmadik fokozat az otthonon kívül, zárt terekben, egyedül vagy a háztartás egyéb tagjaival végzett szabadidős tevékenységekre, gondozásra, ápolásra terjedt ki, csekély ingadozást mutatott: rendre 34, 24, majd 30 percet. Az otthon, de a háztartáson kívüli személyekkel folytatott tevékenységekre előbb 22 perc, a zárlatkor 7 perc jutott, míg augusztusban a két érték közötti 13 perc. Az ötödik, legmagasabb kockázati osztályba sorolták az otthontól távol, nem a

saját háztartáshoz tartozók társaságában végzett tevékenységeket (szabadidős, gondozási), valamint a munkahelyen való szorgoskodást. Az első esetében komoly visszaesés volt észlelhető, a napi 126 perc napi 48 percre csökkent, majd augusztus végén napi 80 perc lett. Valóban drámai visszaesés volt tapasztalható a munkahelyen végzett, fizető munkákra fordított idő esetében: a napi 159 perc a korlátozások miatt 48 percre apadt, majd enyhítésüket követően napi 81 percre emelkedett.

A tevékenységeket valóban végzők napi átlagos időráfordításainál a teljes vizsgált népességéhez hasonló hullámzó mozgás érvényesült. A legkevésbé kockázatos kategória szerinti tevékenységek aránya a zárlat idejére megnőtt, majd visszaesett.

Az egyes tevékenységekre fordított időszakok hossza megszokott körülmények között csak igen lassan változik. Következésképpen bár a legkorábbi megfigyelések óta négy év telt el, az azokkal azonos mintát és módszereket alkalmazó vizsgálat eredményeiből megalapozottan lehet következtetni arra,

hogy a kimutatott változások szoros összefüggésben állnak a járvány miatt meghozott korlátozó intézkedésekkel. Összességében a nagyobb kockázatokkal járó tevékenységekre fordított idő az óvintézkedések nyomán rövidebb lett, majd enyhítésükre nagyrészt meghosszabbodott. A legnagyobb kockázattal kísért tevékenységek 2006-ra kimutatott, napi 20%-os aránya 2020 májusára-júniusára 7%-ra csökkent, augusztusban pedig 11% lett. Az ellenkező véglet esetében a kiindulási 71%-os arány előbb 88%-ra emelkedett, majd némi mérséklődéssel 82%-ra esett vissza. A különbségek minden esetben statisztikailag szignifikánsak voltak.

A bemutatott eredmények értelmezéséhez a szerzők hozzáfűzik, hogy a vizsgálat hiányosságaként említhető a fizikai érintkezések felmérésének az időmérleg vizsgálatában nem szereplő hiánya, amit a jövőben újabb technikai eszközökkel remélnek pótolni – s hogy jóllehet a három időszak elemzése kvótás mintavételen alapul, ezt ellensúlyozza az alampinta reprezentativitása, a nem válaszolók hiánya.

HOLKA LÁSZLÓ

IRODALOM:

- MOSSONG, J. et al [2008]: Social Contacts and Mixing Patterns Relevant to the Spread of Infectious Diseases. *PLoS Med*, 3. sz. 1–11. o. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0050074>
- SULLIVAN, O. – GERSHUNY, J. – SEVILLA, A. – WALTHERY, P. – VEGA-RAPUN, M. [2020]: Time use diary design for our times. *Journal of Time Use Research*, 1. sz. 1–17. o. <https://doi.org/10.32797/jtur-2020-1>

Élelmiszer-vásárlások négy évtizede: a táplálkozás minőségének alakulása Franciaországban 1971–2010

Caillavet, France – Darmon, Nicole – Létoile, Flavie – Nichèle, Véronique: Quatre décennies d'achats alimentaires: évolutions des inégalités de qualité nutritionnelle en France, 1971–2010

Economie et Statistique, 2019. 513. sz. 69–89. o.

DOI: [10.24187/ecostat.2019.513.2003](https://doi.org/10.24187/ecostat.2019.513.2003)

A társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek a fogyasztás valamennyi területét érintik, az élelmiszer-fogyasztásban mutatkozó különbségek ráadásul a táplálék minőségénél fogva hozzájárulhatnak az egészségügyi egyenlőtlenségek fokozódásához is. A háztartásokban 1971 és 2010 között kimutatott élelmiszer-fogyasztásnak a napi kalóriabevitel, az élelmiszerek főcsoportjai, végül a jövedelem és a referenciaszemélyek iskolai végzettségének függvényében végzett vizsgálata alapján megállapítható, hogy Franciaországban a kezdeti egyenlőtlenségek az ezredfordulót követően jelentősen mérséklődtek.

TÁRGYSZAVAK: háztartások, élelmiszer-fogyasztás, tápanyagtartalom, táplálkozási egyenlőtlenségek, Franciaország

Az élelmiszer-fogyasztás az utóbbi évtizedekben világszerte a táplálkozás javulásával járt. A változások két alapvető jellemzője közül az egyik a főcsoportok közötti átrendeződés, amelynek során az állati eredetű termékek fokozatosan felváltják a növényi eredetű élelmiszereket. Az összkép behatóbb vizsgálatokkal természetesen árnyalható: Portugáliában 1987 és 1999 között csökkent a hal és a gyümölcs fogyasztása, nőtt a tej és a keményítő tartalmú ételeké; az Amerikai Egyesült Államokban 1977 és 1996 között visszaesett a tej, a sertés- és a marhahús fogyasztása, emelkedett a pizzáké és a sós snackoké. A másik meghatározó változás a feldolgozott élelmiszerek arányának markáns megugrása a nyers termékek rovására.

A változások kedvező vagy hátrányos jellege az élelmiszerek tápértékének elemzése alapján ítéltető meg. A táplálkozással összefüggő krónikus megbetegedések (szív- és érrendszeri megbetegedések, elhízás, a rák bizonyos válfajai) felől közelítve figyelembe kell venni az élelem mennyiségét (kalóriaértékét) és minőségét. A mennyiségek megítélése egyszerűbb. A testsúly és a kalóriabevitel kapcsolatát vizsgáló

tanulmányokból kiderül, hogy a kalóriák „fogyasztása” az Amerikai Egyesült Államokban az 1977-es esztendő követő két évtizedben nőtt, míg Franciaországban 1999 és 2007 között viszonylag állandó maradt – s egy korábbi vizsgálódás szerint hosszabb távon, 1969 és 2001 között a háztartásoknak vásárolt élelmiszerek kalóriatartalma csökkent. A táplálkozás minőségének alakulását a kutatások során alkalmazott módszerek sokfélesége miatt körülményes lenne értékelni. Egyes tanulmányok a magasabb életszínvonalú országokban (Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália) javulásról adnak számot a kilencvenes évek és az ezredforduló első évtizede között, romlásról Portugália és Spanyolország esetében.

Az élelmiszerekre fordított kiadások arányának a jövedelem emelkedésével párhuzamos csökkenését kimondó, úgynevezett Engel-törvény érvényesülése Franciaországban szemléletesen igazolható a fogyasztásokról rendelkezésre álló adatok alapján: az élelemvásárlásra fordított összegek részesedése a háztartások költségvetéséből az 1950-ben észlelt 40% körüli szintről tíz évvel később 34, majd két

évtized múlva 19,7%-ra mérséklődött, és 2017-ben már csak 15,6%-ra rúgott. Ugyanakkor a kevésbé tehetőseknél az arány meghaladja a nagyobb forrásokkal rendelkezőkét: 2011-ben az alsó jövedelmi kvintilisenél 19% volt, szemben a felső ötödbe tartozók 13,8%-os szintjével. Az arány nagy változékonyságot mutat a háztartások összetételétől, a háztartásfők iskolai végzettségétől, szakmai felkészültségétől függően.

A gazdaságstatisztika az élelmiszerekre költött összegeket egyrészt a kiadások helyszíne szerint csoportosítja, megkülönböztetve a háztartásokon belüli és a házon kívüli étkezést, másrészt felosztja az élelem származási helye szerint (vásárlás, önfogyasztás, önellátás). Az élelmiszer-fogyasztás egészét tekintve a társadalmi-gazdasági különbségek kevésbé érintik a kiadásoknak az egyes élelmek fő csoportjaira fordított arányait, viszont jóval jelentékenyebbek a házon kívüli étkezés, illetve bizonyos ételféleségek otthoni fogyasztásra vásárolt mennyiségei (tenger gyümölcsei, friss gyümölcs és zöldség) esetében. A társadalmi egyenlőtlenségek feltárásához szükséges áttérni az elfogyasztott élelmiszerek tartalmának, azaz tápértékének vizsgálatára: a tanulmány erre tesz kísérletet, bevonva a közegészségügyi megközelítésben készített felmérések eredményeit is.

A fogyasztás négy évtizedes alakulásának elemzését Franciaország esetében nehezíti a rendelkezésre álló források egyenetlensége. A Statisztikai és Gazdasági Tanulmányok Nemzeti Intézetének (INSEE) az élelmiszerfogyasztást vizsgáló, 1969-ben kezdődő felméréssorozata 1991-ben megszűnt. A családi költségvetési felvételek azért nem léphetnek a helyébe, mert nem térnek ki az elfogyasztott élelmiszerek mennyiségére. Igaz, a kilencvenes évek végétől megindult az egyéni élelmiszer-fogyasztást hétvévenként felmérő országos reprezentatív vizsgálat, ám ennek második hulláma megváltozott módszer-

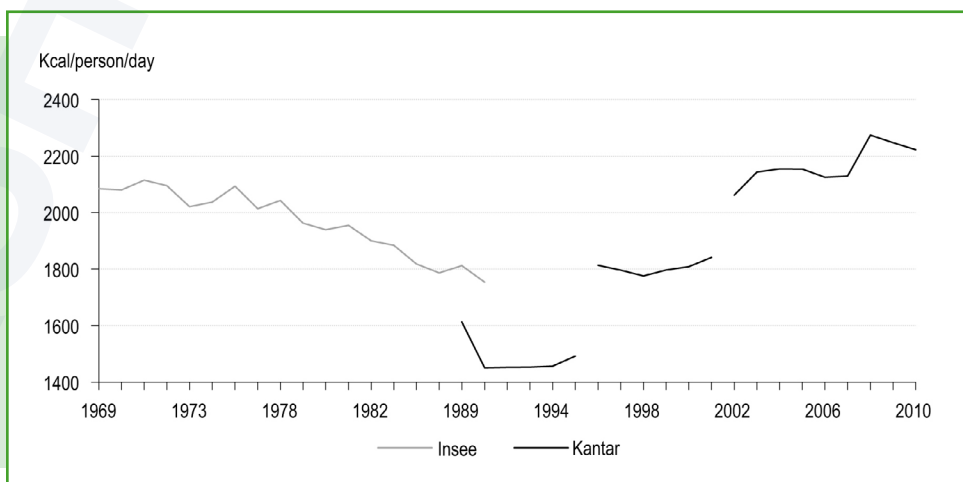
tan szerint zajlott le, ami lehetetlenné teszi az összehasonlítást az előző fordulóval. Az időszak egészére vonatkozó elemzés céljából ezért a szerzők az 1991 utáni esztendőkre a Kantar Worldpanel adataiból merítettek. *(A Kantar Group 1992-ben alakult brit piackutató cég, a világ száz országában végez felméréseket. A fogyasztói szokásokat az adatgyűjtést 100 millió válaszadó körében digitálisan végző Kantar Worldpanel fogja össze. – HL)*

A kétféle adatforrás a háztartások számára vásárolt élelmiszerek körét fedi le, nem tartalmazza sem a házon kívüli étkezést, sem az önfogyasztást. A házon kívüli étkezésre vonatkozó adatok szórványosak, s bár a források nem összehasonlíthatók, annyi leszűrhető belőlük, hogy erőteljes növekedést mutattak. A nemzeti számlák alapján 1960-ban a háztartások élelmiszerevel kapcsolatos kiadásainak 14%-ára rúgtak, 2014-ben már 26%-ára, a családi költségvetési felvételek tanúsága szerint 2001-ben 21,9, majd 2011-ben 25%-ot értek el. Az önfogyasztást nemzeti méretekben tükröző adatok 1991 óta hiányoznak – annyi megállapítható, hogy míg 1990-ig aránya folyamatosan csökkent a kereskedelemből származó termékekkel szemben, szociológiai felmérések azt jelzik, hogy több éve ismét bizonyos mértékű növekedés észlelhető. A társadalmi egyenlőtlenségek felől szemlélve a jelenség a házon kívüli étkezéshez hasonlóan nem mondható semlegesnek: az otthontól eltérő helyszíneken történő étkezés a jövedelem növekedésével együtt gyakoribb, míg az önfogyasztás az alacsonyabb iskolai végzettséghez köthető (valamint bizonyos szakmai-foglalkozási csoportokhoz).

A napi kalóriabevitel becsléséhez a szerzők a francia Élelmiszerminőségi Információs Központ (CIQUAL) 1992. évi tápanyagtáblázatára támaszkodva kiszámították az INSEE felméréseiben szereplő 314 élelmiszerféleség tápérték- és kalóriatartalmát.

1. ábra: Háztartások egy főre jutó, otthoni fogyasztású élelmiszer-vásárlásainak napi átlagos kalóriatartalma

bal oldalt fent: kcal/nap **alul:** INSEE – Kantar

Ez lehetővé tette egyben, hogy felmérjék az egyes élelmek kategóriák egymás közötti helyettesítő szerepét (de tápértékeik változásainak megítélésére nem alkalmas). A konvertálás során a megvásárolt élelmiszerek súlyát átvezették a tápanyagok mennyiségi egységeire. Az élelmiszerek energia- és tápanyagértékei (a makro- és mikronutriensek, a vitaminok, az ásványok, az élelmi rostok, összesen 15 hasznos tápanyag alapján) az adott cikkek táplálékhiányának 100 grammjára vonatkoztak, napi egy főre jutó átlagban kifejezve (eltekintve az alkoholtartalmú italoktól, az ásványvíztől, a diabetikus üdítőktől, a kávétól és a teától). Mindehhez az eltérő megfigyelési időszakok, vagyis az INSEE heti, a Kantar több hetes felvételi sorozatainak átvezetésére is szükség volt. A tápértékekre a tápanyagok átlagos megfelelőségi aránya (MAR) alapján következtettek. Valamennyi termékre és minden kvartilisre, akár csak iskolai végzettségi szintre megvizsgálták az egy személy általi vásárlások éves átlagaitól való eltéréseket.

A kalóriabevitel alakulásáról megállapítható, hogy az időszak egésze folyamán mértéke emelkedett, az 1969. évi egy főre jutó napi 2084 kcal értékről 2010-re 2222 kcal lett. Az emelkedés korántsem volt folyamatos, aminek részben módszertani magyarázata lehet. Az INSEE adatai 1991-ig csökkenést mutattak; a kalóriabevitelben mutatkozó visszaesés oka az áttérés a Kantar 1995-ig tartó első sorozatára, amely nem tartalmazta az egyszemélyes háztartásokat sem, bizonyos élelmiszereket sem. A 2001-ig terjedő második sorozat kiküszöbölte a hiányosságokat, többek között a szkennelés 1996-os bevezetése miatt, ami a vonalkód nélküli cikkek (hús, gyümölcs, zöldség) vásárlásáról való megfigyeléseket is kiiktatta. A módszertani változások eltérő mértékben érintették az élelmiszerek különböző csoportjait, így a vásárlásokban és a kalóriabevitelben való részeseedésüket is – ábrázolásuk ezért nem köti össze a különböző módszertanon alapuló forrásokat: a tanulmány ennyiben eltekint az idősorok homogenizálásától.

Az INSEE felvételeiben mutatkozó hanyatlás magyarázata lehet a házon kívüli étkezés terjedése: az ilyen fogyasztás az 1967-es személyenkénti heti 1,9 alkalomról 1991-re 2,8 étkezésre emelkedett. A Kantar adataiból a következő két időszakra nem állnak rendelkezésre ilyen információk; az egyéni szintű felmérések alapján a kalóriabevitel a házon kívüli étkezéseknél az 1991-es 19%-ról 2006–2007-re 20%-ra nőtt.

Az élelmiszerek fő csoportjai szerinti vizsgálat a feldolgozott termékek súlyának általános növekedését

igazolja. Bár a friss élelmiszerek vásárlásain belül a hús, gyümölcs, zöldség dominál, kimutatható az eltolódás a feldolgozott cikkek felé. Miközben a hagyományos élelmi cikkek aránya erősen visszaesett (kenyér, rizs, húsfélék, cukor, liszt, vaj, olaj), a feldolgozott termékeké (tejtermékek, csomagolt félkész- és készételek, édesipari termékek) megugrott. A helyettesítés az egyes kategóriákon belül is terjed: feldolgozott zöldségek a frissek helyett, gyümölcslevek gyümölcsök helyett, készételek a nyers húsok helyett. Különösen feltűnő a tej zsírtartalom szerinti fogyasztásának átalakulása: a legalább 3,5% zsírtartalmú tej vásárlásai, amelyek 1981-ig a beszerzések 58,6%-át adták, 2010-ben már csupán 6,2%-ra apadtak, helyüket átvették a félig fölözött és a sovány tej vásárlásai. Összességében, miközben a vásárlások kalóriaértékei 2010-ben meghaladták az 1969-es szintet, a feldolgozott élelmiszerek beszerzései kompenzálták a nyers termékekét – legalábbis 2002-től fogva.

Az élelmiszerek egyes kategóriáinak alakulása nem feltétlenül tükrözi közvetlen módon a táplálkozás kalóriabevitelének szerkezetében bekövetkezett változásokat, lévén, hogy idővel módosulnak a vásárolt élelmiszerek összességének kalóriaértékei. A teljes vásárolt élelemmennyiség átfogó kalóriatartalmainak változásait kiküszöbölendő és a táplálkozás minőségének, egyben a kalóriabevitel struktúrájának feltárása érdekében az élelmiszerek fő csoportjainak vizsgálatában a szerzők vonatkozási pontként a napi energiaszükségletet jelentő, személyenkénti 2000 kcal értéket alkalmazták. Az egyes cikkcsoportok kalóriatartalmát így a vásárolt termékek grammjának és a 2000 kcal-nak a hányadosaként fejezték ki.

Az elemzés igazolja a feldolgozott termékek térhódítását: a mutató a nyers húsok esetében 1969 és 2010 között 106,8-ról 76,4-re esett vissza, míg a készételeknél 1973-tól 2010-ig 0,5-ről 47,3-ra nőtt; némiképp csökkent a friss gyümölcsökre és zöldségekre számított mutató, miközben a gyümölcsleveknél az 1976. évi hétszeresére, a mélyhűtött és tartósított gyümölcsöknél csaknem négyszeresére emelkedett – a hasonlóképpen feldolgozott zöldségeknél pedig 0,1-ről 31,5-re szökött fel. Összességében a fogyasztás alakulása a vizsgált időszakban a táplálkozás minőségének javulására utal – ezt igazolják a tápanyagok átlagos megfelelőségi arányának (MAR) változásai. Magyarázata a kalóriadús és tápértékben szegényes ételek (mint a cukor és a zsiradék) visszaszorulásában rejlik.

A tanulmány a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket a fogyasztásnak a jövedelmi kvartilisek

és az iskolai végzettség szerinti változásain méri. A felnőttek egyenértékűen számított jövedelmeket az INSEE által alkalmazott skála használatával vizsgálták (megjegyezve, hogy a kiindulópont nem az életszínvonal jelzésére szolgáló, rendelkezésre álló jövedelem, hanem a nyilatkozatokban szereplő összjövedelem volt). Az iskolai végzettséget négy csoportba sorolva elemezték (alap- és középfok, érettségi, felsőfokú diploma), ami a háztartás referenciaszemélye által elért legmagasabb szintnek felelt meg – ennek alakulásáról csak 1978-tól kezdve álltak rendelkezésre adatok. A jövedelmi kvartilisektől eltérően a végzettség abszolút kritérium (az iskolázottsági szint emelkedésével párhuzamosan a leggyengébb csoport lepad, a legmagasabb felduzzad).

Ahhoz, hogy a táplálkozás minőségének változásaitól függetlenül vizsgálhassák az étkezés egyenlőtlenségeit, minden kvartilisre és minden végzettségi szintre kiszámították minden egyes vásárolt élelmiszer energiatartalmának az országos átlagtól való százalékos eltérését a MAR alapján, amit 1971-től kezdődően tízévente adtak meg (kivétel 2002 és 2010). A megvásárolt élelmiszerek kalóriatartalmában két szakasz különböztethető meg: 1991-ig az átlag fölötti emelkedés jellemzi a két alsó kvartilist és részben a következőt is, míg a legfelsőnél a növekedés elmarad az átlagtól. A második szakasz során a legelső kvartilis marad el az átlagtól, a legfelső pedig meghaladja. Az adatok homogenitása miatt a magyarázatok csak feltételesek lehetnek. Az alsó kvartilisek kalóriákban egyre gazdagabb vásárlásai mögött meghúzódhatott a házon kívüli étkezés szerényebb szerepe: más kutatások szerint az legelső decilisbe

tartozók élelmiszerre fordított kiadásainak 14, a legfelsőbe soroltakénak 30%-át költötték el étteremben. A jelenség visszaköszön a túlsúlyosak és elhízottak szociális összetételére vonatkozó adatoknál (az alacsonyabb státusúak körében a jelenség gyakoribb). Tükröződhetnek benne a társas élet szokásai is (otthoni vendéglátás, szemben az éttermi meghívásokkal) – avagy a munkanap időbeosztásának kényszerei.

A vásárolt élelmiszerek iskolai végzettség feől vizsgált kalóriatartalmának alakulása egyértelműbb képet mutat. Az alapfokú végzettségű referenciaszeméllyel rendelkező háztartások mindvégig átlag feletti teljesítményről árulkodtak, a következő három szinthez tartozóké folyamatosan az átlag alatt maradt – és ebben valószínűleg ismét a házon kívüli étkezés játszott meghatározó szerepet. Ugyanakkor ebben a vonatkozásban mutatkozik a leghatározottabb kiegyenlítődés: míg 1978-ban a két szélső iskolai végzettségi szint átlagtól való eltérése 13 százalékpontos volt, addig 2010-re mindössze 1 százalékpontra csökkent.

A tanulmány befejezésésként áttekinti az egyes tápanyagok fogyasztásának átlagtól való eltéréseit a két csoport között. A tápanyagfogyasztás iskolai végzettség szerinti kiegyenlítődése mellett fennmaradtak a jövedelmi helyzetből fakadó eltérések. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a táplálkozás további minőségi javulásának döntő mozzanata a (már terjedő, hivatalos) tájékoztatás – mind a kibontakozóban lévő hivatalos kampányok, mind az egyes cikkek összetételét tartalmazó információk: a fogyasztók fogékonyságát mutatja a legújabb, digitális úton történő felvilágosítás népszerűsége.

HOLKA LÁSZLÓ

GAZDASÁG

Az európai jóléti állam változásai a 2008-as válság előtt és azt követően: a válsággal továbbított?

Buendía, Luis – Serrano, Pedro José Gómez – Molero-Simarro, Ricardo: Gone with the Crisis? Welfare State Change in Europe Before and Since the 2008 Crisis

Social Indicators Research, 2020. 1. sz. 243–264. o.

DOI: [10.1007/s11205-020-02286-y](https://doi.org/10.1007/s11205-020-02286-y)

Az Európai Unió tizenöt korábbi tagállama a családoknak, a lakhatásra, a rászorultaknak és a munkanélkülieknek rendszeres szociális támogatást juttat. A jóléti állam bőkezű ellátásai a bruttó bérek átlagos szintjéhez mérten stagnáltak, inkább csökkentek 2008 után, a megszorítások miatt. Az elemzés az OECD és az Eurostat adatbázisainak konzisztens mutatóival méri a jogosult családok támogatásait, azok értékarányait és fejlődését. A transferek nemzetközi összehasonlítása a gyerekes háztartások jövedelmi csoportjai szerinti mintákra vonatkozik.

TÁRGYSZAVAK: jóléti szakpolitika, jövedelem, családok támogatása, lakhatás támogatása, rászorultak szociális támogatása, munkanélküliek járadéka, nemzetközi összehasonlítás, Európai Unió (EU15), OECD-indikátor, 2001–2015

Az európai szociális támogatási rendszer (a „jóléti állam”) bőkezű támogatásai nem voltak fenntarthatók 2008 után. E juttatások prioritásai és értékarányai egymástól eltérők az Európai Unió korábbi tizenöt tagállamában (EU15):

- a két angolszász országban (Egyesült Királyság és Írország) a rendszer „liberális”;
- az észak-európai (dán, finn és svéd) tagállamok a „szociáldemokrata” elvet követik;
- a dél-európai (görög, olasz, portugál, spanyol) tagállamok a „mediterrán” társadalmi hagyományokat érvényesítik;
- a közép-európai (belga, francia, holland, luxemburgi, német, osztrák) tagállamok e téren is „konzervatívak”.

A rászorult gyerekes háztartás támogatása kiegészíti a más forrásokból rendelkezésre álló bevételeket. A szociális ellátórendszerek jogszabályai írják elő a jogosultság feltételeit. A válság miatti megszorítás egyes ellátások változtatásához vezetett, módosították például a költségvetési juttatások összetételét, a jogosultság feltételeit. A jogszabályok meghatározzák az ellátásokat a demográfiai csoportok, a mun-

kajövedelem kategóriái, a vagyoni helyzet, főként a lakáskörülmények szerint. Lényeges a támogatási prioritásokban a munkaerőpiac aktuális helyzete is.

A háztartások mintája hét kategóriát határol el a tagjaik száma, valamint a jövedelmeik relatív szintje szerint.

A kétgyermekes támogatott házaspárok esetei:

- egyik szülőnek sincs jövedelme (0-0);
- egykeresős háztartás átlagbér jövedelemmel (100-0);
- kétkeresős háztartás, az egyik az átlagbért, a másik annak kétharmadát kapja (100-67);
- kétkeresős háztartás, az egyik az átlagbér kétszeresét, a másik annak kétharmadát kapja (200-67).

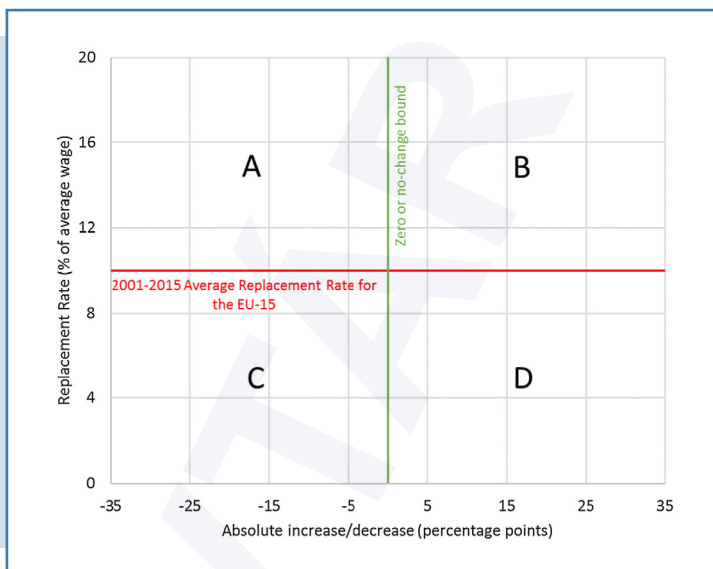
Az egyszemélyes támogatott gyerekes háztartás esetei:

- egyedülálló jövedelem nélkül (0);
- egyedülálló átlagbér jövedelemmel (100);
- egyedülálló az átlagbér kétszeresével (200).

A megfigyelt háztartástípusok támogatásai nemzetközi összehasonlításának mutatói az OECD adatbázisaiból származnak, a 2001–2007. és a 2008–2015.

1. ábra: A szociális ellátás nemzetközi összehasonlításának sémája* az EU15 átlagos bérszintjéhez viszonyítva (%) és a két időszak változási mértéke (százalékpont) szerint, 2001–2007 és 2008–2015

*A függőleges tagoló vonal a transzfer nem változó abszolút értékét jelöli; az ellátás a záró évben nagyobb a B és D mezőben, mint a kezdő évben (a változások két irányban, százalékpont). A vízszintes tagoló vonal százalékos értékarányokat jelöl, a szociális ellátás bruttó értéke nagyobb az A és B mezőben, mint az EU15 átlagos bérszintje a teljes 2001 és 2015 közötti időszakban.

időszak átlagos értékeivel. Az OECD nemzetközi adatbázisa országok és transzferek szerint: *The OECD tax-benefit data portal, Disclaimers for Tax-Benefit, Pension and Family Support Calculators*. Az Eurostat adatbázisa a gyerekszegénység alakulásának fontosabb indikátorait a tagállamok szerint tartalmazza: *Children at risk of poverty or social exclusion*. A magyarországi mutatók is megfelelnek az egységes uniós módszertannak (*A gyermekes, a gyermek nélküli és az egyszemélyes háztartások adatai*).

A vizsgálat koncepciója négy mezőt vesz alapul, a változók kétdimenziós portfóliójával:

- a szociális transzfer alapváltozatainak bruttó értéke az EU15 átlagos bérszintjéhez mérten (replacement rate, %) az x tengely;
- a transzfer bruttó értékének változása a válság előtti és utáni időszakban (a záró év és kezdő év közötti értékarányokkal, százalékpont) az y tengely.

A transzferek összehasonlított bruttó értéke és a bruttó bér 2001 és 2015 közötti átlagos referenciaszintje nem tartalmazza a jövedelmet terhelő adókat, egyéb közterheket. (1. ábra)

Az EU15 támogatásai összehasonlításának kategóriái a következők:

- a családok támogatása (family benefits);
- a lakhatás támogatása (housing benefits);
- a rászorultság szerinti támogatás (social assistance);
- a munkanélküliek járadéka (unemployment benefits).

A családpolitika költségvetési előirányzatainak szándékolt növelése lassult, és visszaesés is volt

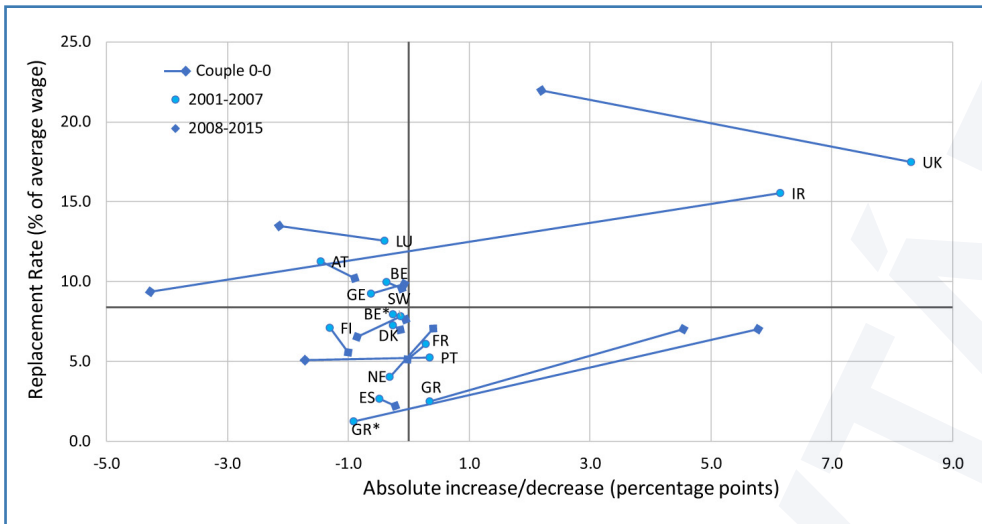
2008 után. A trendek megváltozásának fő oka a költségvetés megszorítása. A hatások eltérők a családtámogatás szegmensei és a jogosult gyerekes háztartások kategóriái szerint. Ábraszorozat szemlélteti az alapvető szociális ellátórendszerek választását a 2008 és 2015 közötti időszak korábrinál kisebb támogatási lehetőségeire.

A támogatás bruttó értékeinek változása (százalékpont mértékkel) irányított vektort alkot az egyes mintaelemek eltérő szakaszhosszaival. A szakasz a 2001 és 2007 közötti időszak átlagos értékváltozásából indul és a 2008 és 2015 közötti időszak átlagos változásáig tart, így a vektor hossza a szociális transzfer átlagos változási ütemei közötti különbséggel arányos.

Az ábrák vektorai jobbról balra irányítottak, ahol a transzfer értékének átlagos változási üteme 2008 és 2015 között kisebb, illetve negatív lett a válság hatására. A két időszak átlagos ütemeinek különbségéből alkotott vektor átlépheti a vízszintes tagoló vonalat, ahol a transzfer az első időszakban az EU15 átlagos bérszintje fölött volt, azonban a válságot követő évek átlagértéke nem éri el a 2001 és 2015 közötti referenciaszintet (EU15 replacement rate, %).

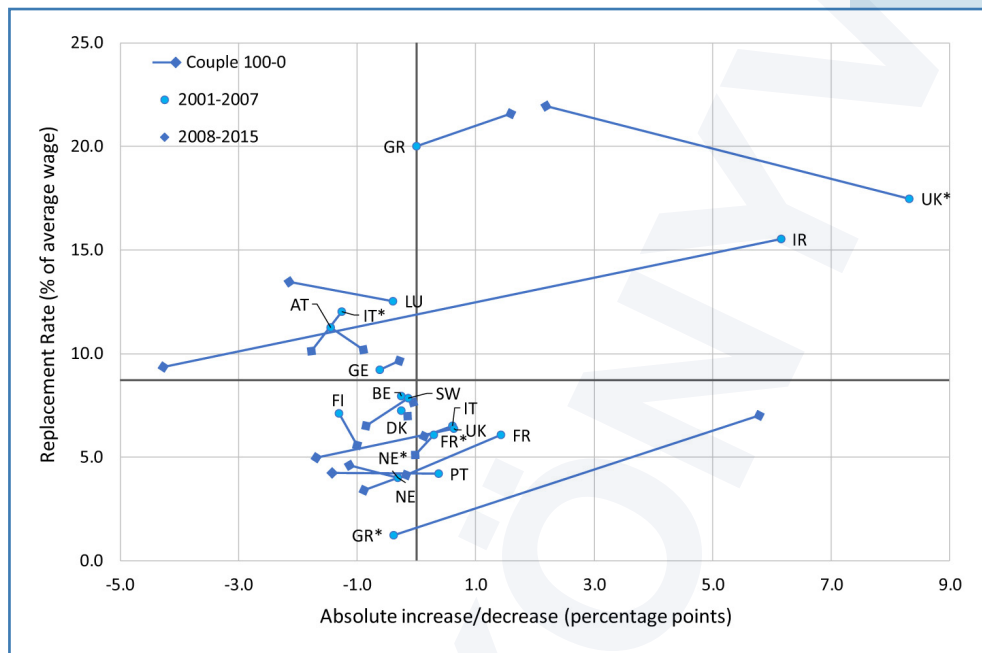
A *családi szociális ellátások* változásai az 1. ábra szerinti sémával hasonlíthatók össze. A kétgyerekes házaspárnak nincs jövedelme (0-0) az egyik változatban, a másik mint a egykeresős háztartás átlagbérrel (100-0). (2. ábra).

A kormány a válság előtti gazdasági helyzet ismeretében határozta meg a Magyar Országgyűlésben egyhangúlag elfogadott „*Legyen jobb a gyermekeknek!*” Nemzeti Stratégia [2007–2032] 47/2007 [V. 31.] OGY határozat támogatási előirányzatait. A mélyebb és aktuális elemzés forrása: *Gábos–Kopasz–Limani [2020]*.

2. ábra: A családi szociális ellátás szintje az EU15 átlagos bérszintjéhez viszonyítva (%) és a két időszak változási mértéke (százalékpont) a háztartás jövedelemforrásai* és országok szerint, 2001–2007 és 2008–2015

A tizenöt tagállam kétbetűs azonosítással. A séma koordinátái és tagoló vonalai az 1. ábra szerint. A felső ábra a kétgyerekes, jövedelem nélküli, az alsó ábra a kétgyerekes, egy jövedelmű család szociális ellátásának relatív szintje (%) és értékének megváltozása (százalékpont) a két időszakban. Az alapváltozattól eltérő a családi szociális ellátás a munkanélküli-járadék folyósítása esetén (jellel).

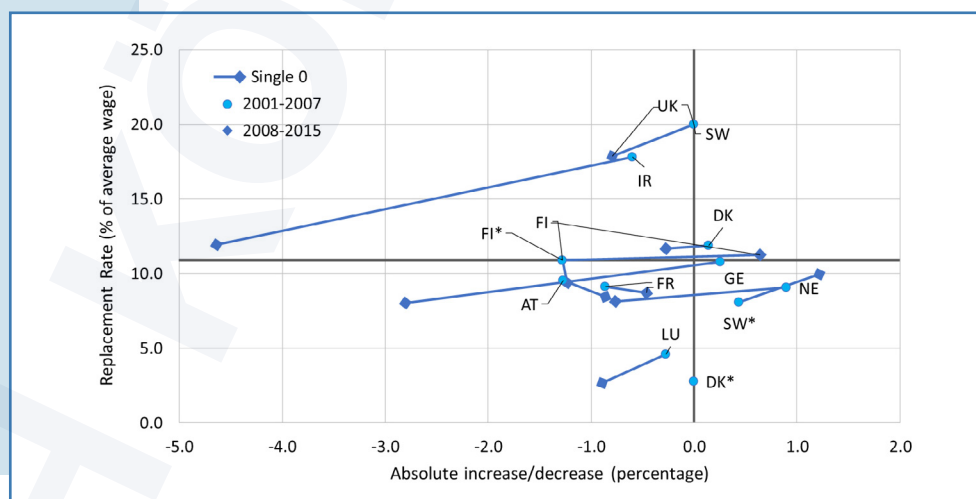
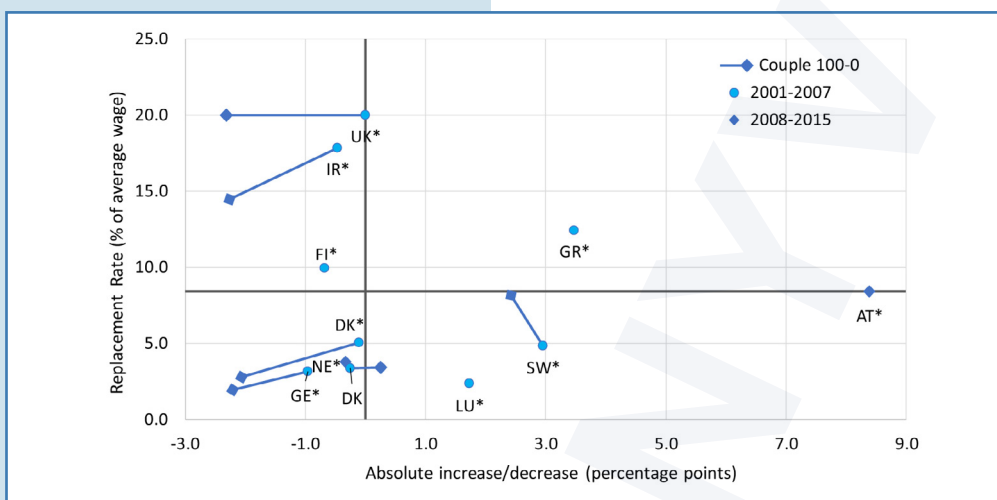
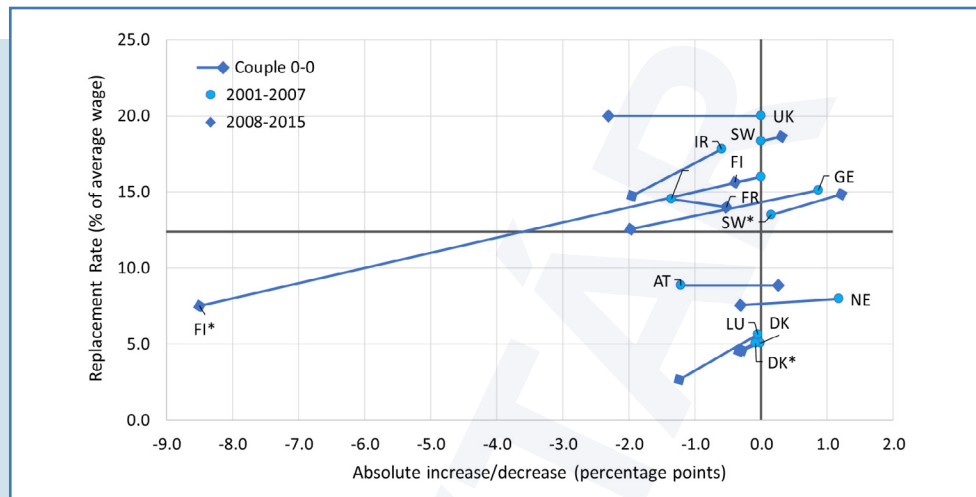
A gyerekes család támogatása többnyire megőrzi értékarányait a fellendülés időszakában, bár a tizenöt tagállam átlagos bérszintjének növekedési ütemétől elmaradt a változása, ahol a vektor lefelé mutat. A családokosok transzferje több tagállamban 2008 és 2015 között lassabban nőtt, mint a fellendülés időszakában. Az angolszász liberális családtámogatás kiemelkedően bőkezű és viszonylag gyorsan növekedett a válság előtt, azonban a megszorítás hatására ütemcsökkenés következett 2008 és 2015 között (itt a vektor jobbról balra mutat).

Több tagállam támogatja a rászorult gyerekes háztartások lakhatását. A munkajövedelem nélküli kétgyerekes családok (0-0) lakhatási támogatása a minta egészében magasabb arányú, mint az egyedülálló jövedelem nélküli háztartásoké (0-0) vagy a négy személyes egy keresős háztartásoké (100-0).

A lakhatás támogatásának bruttó értéke több

tagállamban csökkent a válság hatására, ez függ a rászorultságtól, amely elsősorban a szegénységi jövedelemküszöb alatti háztartásokra állapítható meg. A lakhatás támogatási feltételeit a tartományok is meghatározhatják, például Olaszországban. Belgium tartományaiban az olcsó bérű, köztulajdonú bérlakás adhat támogatást, nem a lakhatás költségeihez adott transzfer. Spanyolországban a fiatalok lakhatását adókedvezmények is segítik. (3. ábra)

A rászorultak szociális támogatása a válság előtt viszonylag bőkezű volt. A megszorítás intézkedései esetén lassult vagy negatív lett az értékváltozás. A munkajövedelem nélküli kétgyerekes családok (0-0) szociális transzferjeinek átlagos szintje magasabb a referenciaként számított átlagos bruttó bérhez mérten (35%), mint a megfigyelt egyedülálló, jövedelem nélküli háztartásoké (0-0) vagy a négy személyes, egy keresős háztartásoké (100-0). (4. ábra)

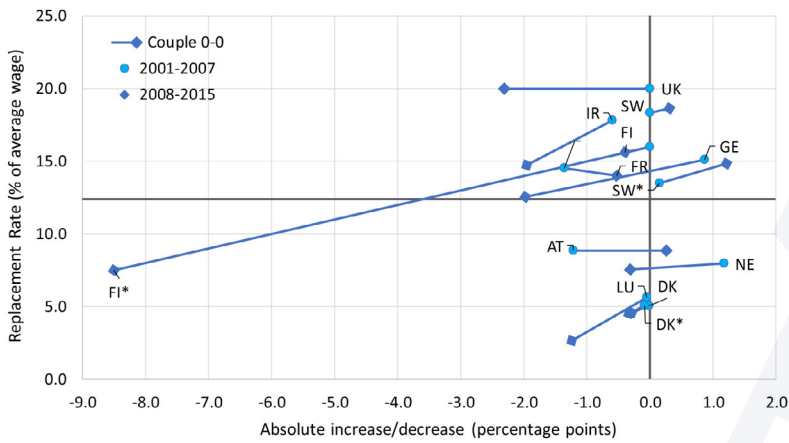

3. ábra: A lakhatás támogatásának szintje az EU15 átlagos bérszintjéhez viszonyítva (%) és a két időszak változása mértéke (százalékpont) a háztartás kategóriái, jövedelemforrásai és országok szerint, 2001–2007 és 2008–2015

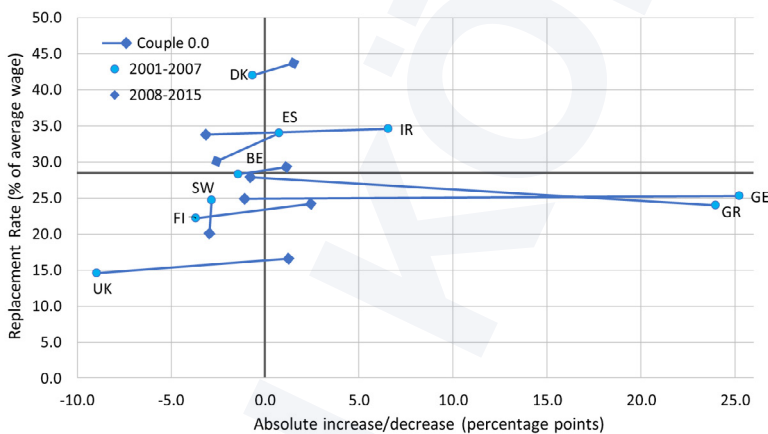
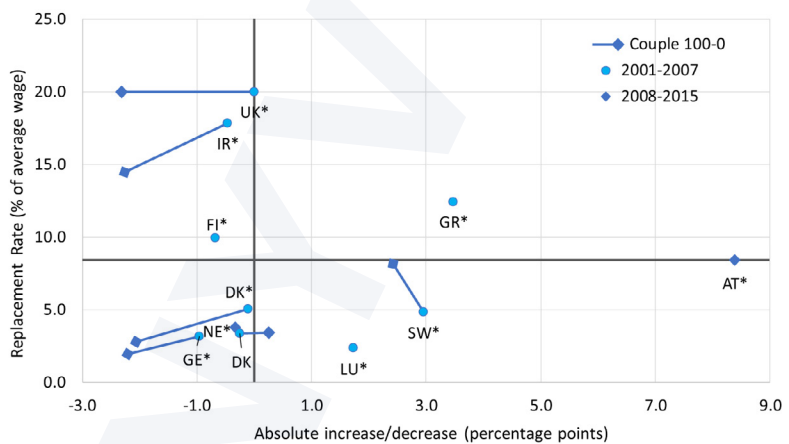
(A rendszeres szociális ellátás jogosultsága, értéke a gyerekes háztartás rászorultsága szerint állapítható meg. A szakpolitika függővé teheti az ilyen segítyt az aktívkorú munkanélküli jövedelempótló járadékának [unemployment benefits], illetve támogatásának [unemployment assistance] folyósításától is. A vizsgálat panelje nem teljes, ahol a tagállamok egy része nem közölte a rászorultak segélyezésének adatait, illetve az elérhető adat tartalma nem összehasonlítható [not available, not applicable]. – NZ)

A munkahelyét elvesztő aktív korú jogosult a munkanélküliek jövedelempótló járadékára. A járadék jogosultsági feltételei összefüggnek a munkajövedelem ösztönző hatásával és a munkaerőpiac aktuális keresletével, kínálatával. A szakpolitika az alkalmazásban állók bére és a járadékok közötti különbséggel ösztönzi az újabb munkába lépést.

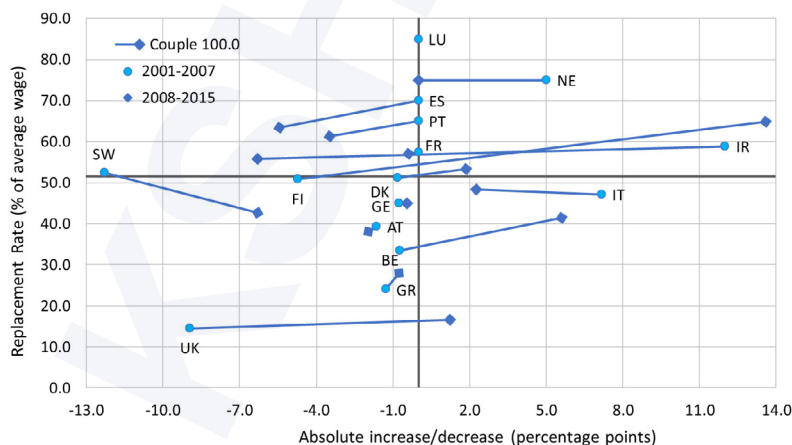
A rendszeres munkanélküli-járadékot túlmenően támogatják az átképzést, továbbképzést, betanítást is. A jövedelempótló járadék változásának iránya, mér-

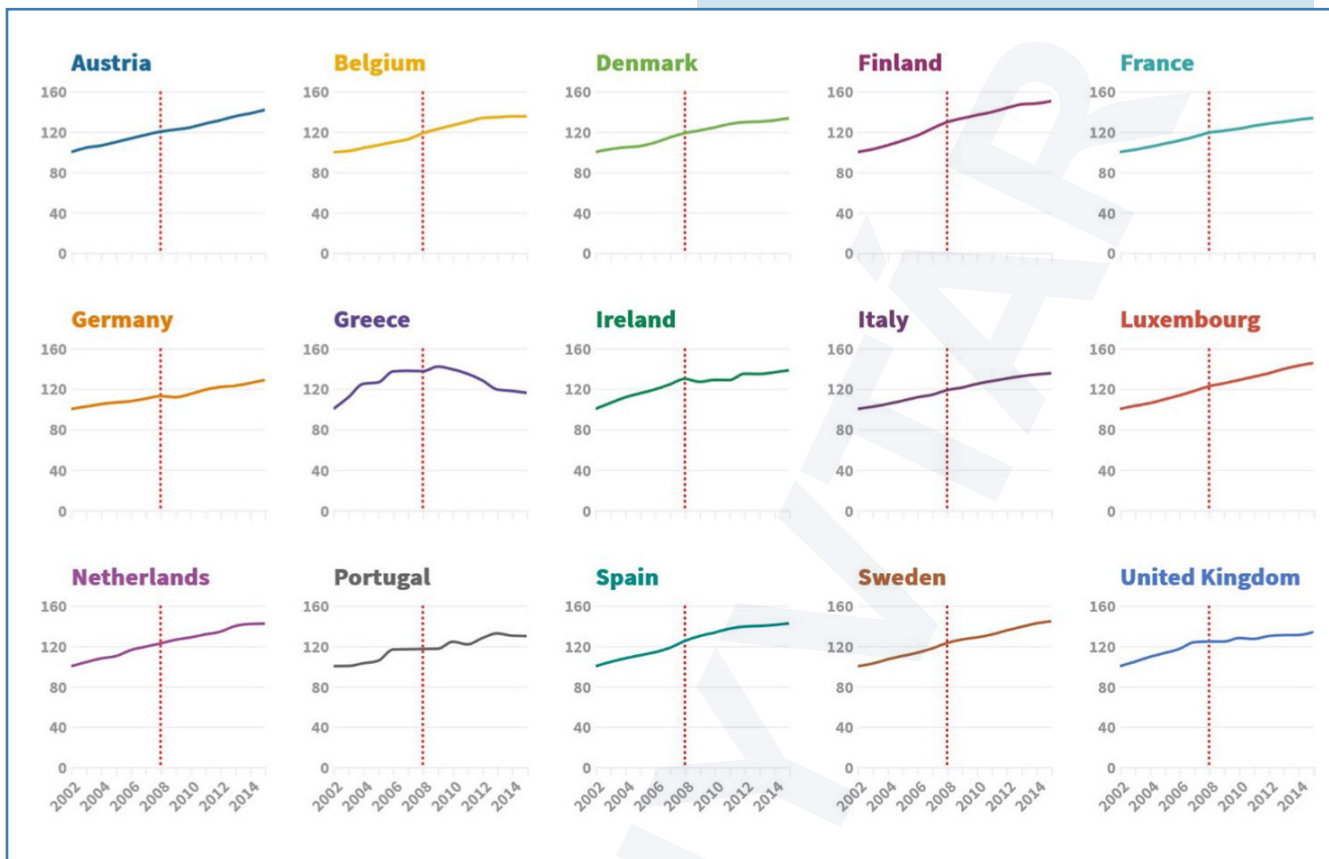
4. ábra: A rászorultak szociális támogatásának szintje az EU15 átlagos bérszintjéhez viszonyítva (%) és a két időszak változási mértéke (százalékpont) a háztartás kategóriái, jövedelemforrásai és országok szerint, 2001 és 2007, valamint 2008 és 2015 között

5. ábra: A munkanélküli jövedelempótló járadékának szintje az EU15 átlagos bérszintjéhez viszonyítva (%) és a két időszak változási mértéke (százalékpont) a háztartás jövedelemforrásai* és országok szerint, 2001–2007 és 2008–2015

*A tizenöt tagállam kétbetűs azonosítással. A séma koordinátái és tagoló vonalai az 1. ábra szerint. A felső ábra a kétgyerekes, jövedelem nélküli, az alsó ábra a kétgyerekes, egy jövedelmű család ellátásának relatív szintje (%) és értékének megváltozása (százalékpont) a két időszakban.

téke a kétyerkes családok vizsgált mintáiban összefügg a háztartás keresőinek számával, valamint az aktív korú jogosultak kieső munkajövedelmének szintjével. (5. ábra)

A költségvetési megszorítás megváltoztatta az ellátórendszerek prioritásait is, mivel csökkentek a gyerekes háztartások jövedelmei, valamint a költségvetés bevételei. A tagállamok eltérő szociálpolitikai stratégiája és a kormányzat jóléti kiadásainak fedezete határozza meg a transferek összetételét, jogosultsági feltételeit, értékállóságát, a kapcsolataikat a gyerekes háztartás jövedelmi kategóriáival.

Az Európai Unió bérminimumának szociális elveit tartalmazó dokumentum: A szociális jogok európai pillérének 20 alapelve. Esettanulmány flandriai adatokkal: *Penne–Cornelis–Storms* [2020].

A szakpolitika előirányzatai összefüggnek a bruttó bérek tényleges növekedési ütemével is. Az 1. ábra szerinti séma az EU15 átlagos bérszintjét alkalmazza referenciaszintként, és a bérek a 2008 utáni években lassabban nőttek, mint az előző időszakban. Az átlagbér alakulása a termelési folyamatok munkaráfordításainak indikátora is, és utal a költségvetési bevételek változásának irányára a vizsgált tagállamokban. (6. ábra)

A családtámogatás kialakult rendszere kevésbé rugalmas, és viszonylag állandó a lakhatás szociális

6. ábra: A bruttó átlagbér alakulása országok szerint, 2002–2015, százalék (2002 = 100)

2001-2007		2008-2015	
36 (19%)	26 (14%)	45 (24%)	26 (14%)
65 (35%)	36 (19%)	72 (39%)	33 (18%)
101 (54%)	23 (12%)	62 (33%)	117 (63%)
		10 (5%)	59 (32%)

7. ábra: A szociális ellátás relatív szintje* és a növekedési mérték megoszlása a változási séma mezőjei (A, B, C és D) szerint, 2001–2007 és 2015, az elemzett esetek száma és % (EU15 összes esete = 100)

*Az 1. ábra négy mezője a két időszakban, a középső, vízszintes tagoló vonal a 2001 és 2015 közötti időszak átlagos bérszintje az EU15 tagállamokban. Zárójelben az egyes kategóriák gyakoriságának százalékos aránya. Az utolsó sor két középső adata (23, illetve 10) olyan esetek gyakorisága, amelyekben az időszak végén azonos maradt valamelyik csoport ellátásának abszolút értéke a kezdő évvel.

támogatásainak jogosultsága is a válság éveiben. Itt kerülni célszerű a megszorítást, ha a kormányzat költségvetési pozíciói romlanak. A rászorulóknak szociális segélyezése és a munkanélküliek jövedelemplót-ló járadéka viszonylag rugalmasabban igazodhatott a költségvetés bevételeinek alakulásához a 2001 és 2015 közötti időszakban.

Jelzi a prioritásokat a változás tendenciáinak gyakorisága a négy alapvető transzferre összesítve. Az 1. ábra szerinti séma négy mezőjén túlmenő esetben jellemző a csaknem változatlan transzfer, ahol kellő fedezet hiányában „befagyasztották” értékét. Az ilyen stagnáló érték gyakoribb (12%) a 2001 és 2007 közötti időszakban, mint a válságot követően (5%). (7. ábra)

Az elemzés fő megállapítása, hogy – néhány kivételtől eltekintve – romlottak a gyerekjóléti rendszer

pozíciói, főként ott, ahol a megszorítás miatt csökkentették, illetve „befagyasztották” a szociális költségvetés kereteit. A szakpolitika célja a gyermeki kirekesztés és mélyszegénység szélsőséges formáinak felszámolása, de a központi és helyi kormányzati támogatások ehhez szükséges bővítése nem volt fedezhető. A gyermek háztartás transzferjeit és a természetbeni juttatások jogosultsági feltételeit változtatták, ahol és amikor a szegénységi kockázatnak kitett jövedelmi csoport létszáma a válság miatt megnőtt.

Szakpolitikai törekvés a szegénységet újratermelő mechanizmusok és intézmények átalakítása, a szolgáltatások minőségének és elérhetőségének javítása a legkorábbi életkortól. A jóléti költségvetés határt szab a családtámogatás növelésének, és a dinamikája több tagállamban elmaradt a munkajövedelem átlagos szintjének növekedésétől.

NÁDUDVARI ZOLTÁN

IRODALOM:

- GÁBOS, A. – KOPASZ M. – LIMANI, D. [2020]: Európai gyermekszegénység: a szülői háttér és a családpolitika szerepe a gazdasági válságot követő időszakban. *Társadalmi riport 2020*. Szerk.: Kolosi, T. – Szelényi I. – Tót, I. Gy. Budapest, TÁRKI. 309–331. o.
- PENNE, T. – CORNELIS, I., – STORMS, B. [2020]: All we need is... Reference Budgets as an EU Policy Indicator to Assess the Adequacy of Minimum Income Protection. *Social Indicators Research*, 3. sz. 991–1013. o. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02181-1>

WEBOLDALAK:

- A GYERMEKES, A GYERMEK NÉLKÜLI ÉS AZ EGYSZEMÉLYES HÁZTARTÁSOK ADATAI. Összefoglaló táblák (STADAT). Idősoros éves adatok – Jövedelmi viszonyok, életkörülmények. https://www.ksh.hu/stadat_eves_2_2
- A SZOCIÁLIS JOGOK EURÓPAI PILLÉRÉNEK 20 ALAPELVE. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hu
- CHILDREN AT RISK OF POVERTY OR SOCIAL EXCLUSION. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion
- DISCLAIMERS FOR TAX-BENEFIT, PENSION AND FAMILY SUPPORT CALCULATORS. <https://www.oecd.org/els/soc/disclaimersfortax-benefitpensionandfamilysupportcalculators.htm>
- THE OECD TAX-BENEFIT DATA PORTAL. <https://www.oecd.org/social/benefits-and-wages/data/>

A gazdaság újraindításának forgatókönyvei, ami ezután jöhet

Rees, Daniel M.: What comes next: Scenarios for the recovery
Covid Economics, 2020. 55. sz. 45–80. o.

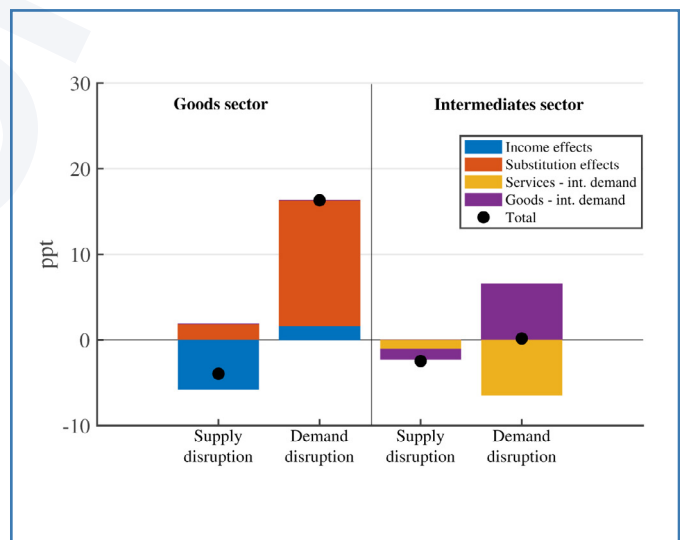
URL: <https://cepr.org/content/covid-economics-vetted-and-real-time-papers-0>

A kereslet és a kínálat zuhanásszerűen csökkent a globális Covid19-járvány hatására a vizsgált fejlett gazdaságokban. A jövedelem, a termelő felhasználás és a fogyasztás alakulása eltért a korábbi tendenciák szerinti előrejelzés alapváltozatától. A válság hatása az Amerikai Egyesült Államok, az euróövezet, Japán és Kína gazdaságára egymástól eltérő 2020 I. félévében. A prognózis új változatai a gazdasági teljesítmény csökkenését követő újraindítás eredményére és várható időigényére vonatkoznak. A gazdaság helyreállítási folyamatának forgatókönyvei eltérők a várható ütemre, az elérhető teljesítményre vonatkozóan. Még bizonytalan, hogy mikor indulhat újra a fogyasztás és a beruházás élénkülése és hogyan alakul át a korábbi ágazati szerkezet, a foglalkoztatás, a jövedelem keletkezése.

TÁRGYSZAVAK: gazdasági indikátor, GDP-index, Covid19-járvány, előrejelzés, szolgáltató ágazatok, Amerikai Egyesült Államok, euróövezet, Japán, Kína, nemzetközi összehasonlítás, 2019–2023

A világgazdaság teljesítménye csökkent a globális Covid19-járvány hatására, zavarok mutatkoztak a gazdaság ágazatai és a szektoraik közötti kapcsolatokban. A teljesítménytől függő (piaci) jövedelem hirtelen zuhant a zárlatok hatására, csökkent a háztartások fizetőképes kereslete is. A kisebb vállalati bevétel kényszerhelyettesítésekre vezetett. A tényleges folyamatok 2020 I. félévében eltérnek a konjunktúrakutatás válságot megelőző előrejelzéseitől (pre-Covid trends) mind a végtermékek, mind a termelési célú beszállítások esetén, és főként a szolgáltató ágazatokban. (1. ábra)

A magyar gazdaságkutatók tapasztalatait ismereteti: *Papanek–Petz* [2014]. A Covid19 válság előtti

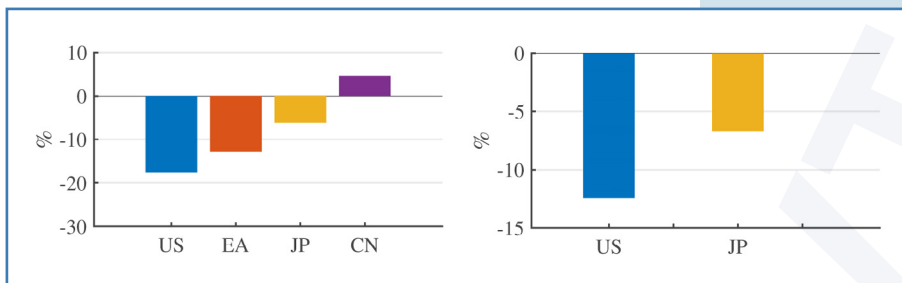
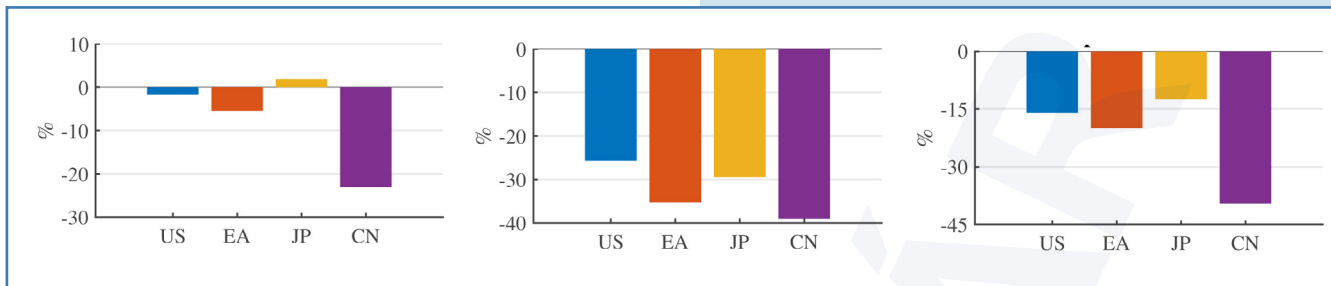

1. ábra: A hozzáadott értékek átlagos változása tényezőcsoportok és az elemzés kategóriái* szerint a Covid19-járvány hatására a megfigyelt nemzetgazdaságok** ipari ágaiban összesen, 2020, százalékpont (alapváltozat prognózisa = 100)

*A végterméket gyártó (bal oldali ábra) és a közbenső terméket beszállító (jobb oldali ábra) ipari ágazatcsoportok hozzáadott értéke növekedési ütemének eltérése a Covid19 előtti trendtől (alapváltozattól). A keretes rész hajtóerői:

(felülről lefelé) jövedelmi hatás, helyettesítési hatás, szolgáltatás, illetve termék beszállításának igénye. Az ütemek járvány miatti változásai a kínálat, valamint a kereslet alakulását érintik, százalékpont mértékkel. Pont jelöli a tényezők együttes hatását az ipar 2020. évi hozzáadott értékének alakulására.

**Az elemzés az Amerikai Egyesült Államok, az euróövezet, Japán és Kína mutatósorozatait hasonlítja össze.

2. ábra: A szolgáltatások keresletének változása ágazatcsoportok* és térségek szerint a Covid19-járvány hatására a minta térségei szerint, 2020, százalék (alapváltozat = 100)

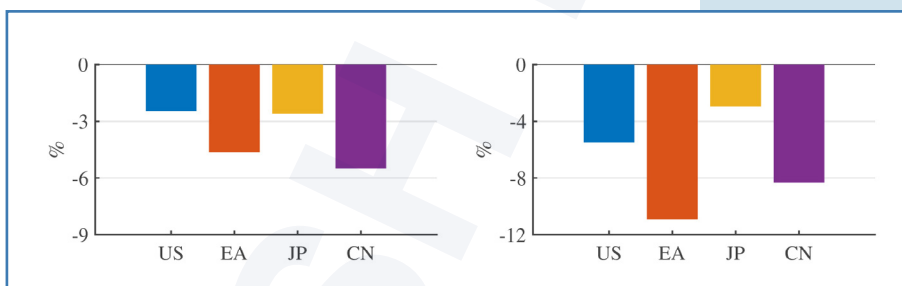
*A minta országai, térségei kétbetűs jelöléssel, az euróövezet (EA) átlagos indikátora. A kiskereskedelem (fent bal oldalon), a szabadidő szolgáltatásai (fent középen), a szállító ágazatok (fent jobb oldalon), egyéb üzleti szolgáltató ágazatok (lent bal oldalon), társadalmi szolgáltatások (lent jobb oldalon) keresletének százalékos változása.

prognózis: *GKI* [2019]. A 2021. tavaszi új helyzet alapján felülvizsgált prognózis: *GKI* [2021].

A nagy gazdasági térségek szerinti összehasonlító elemzés zárt gazdaságra vonatkozik. A számítások nem tartalmazzák a térségek közötti kereskedelmet és a pénzügyi szektor teljesítményeit. A pozitív és negatív trendfordulók előrejelzésére jellemző a prognózisok nem megfelelő bevalása, különösen globális válságok esetén.

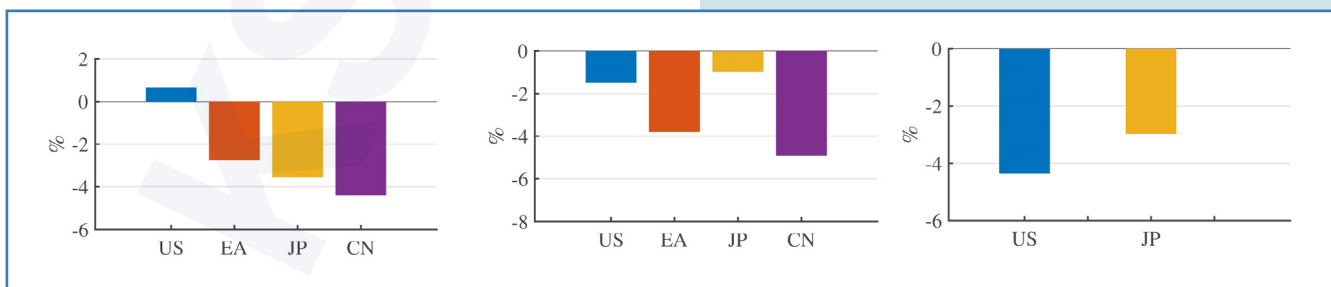
A kereslet csökkenése eltérő mértékű a szolgáltató ágazatok csoportjai és a gazdasági térségek szerint a megelőző időszakok fejlődési pályájához mérten. A globális zárlatból következő gazdasági zavar súlyosabb a nyitott kisebb gazdaságok szolgáltató ágazataiban, ilyen a turizmus, a szabadidő, az oktatás, a kultúra vállalatainak keresleti válsága 2020-ban. (2. ábra)

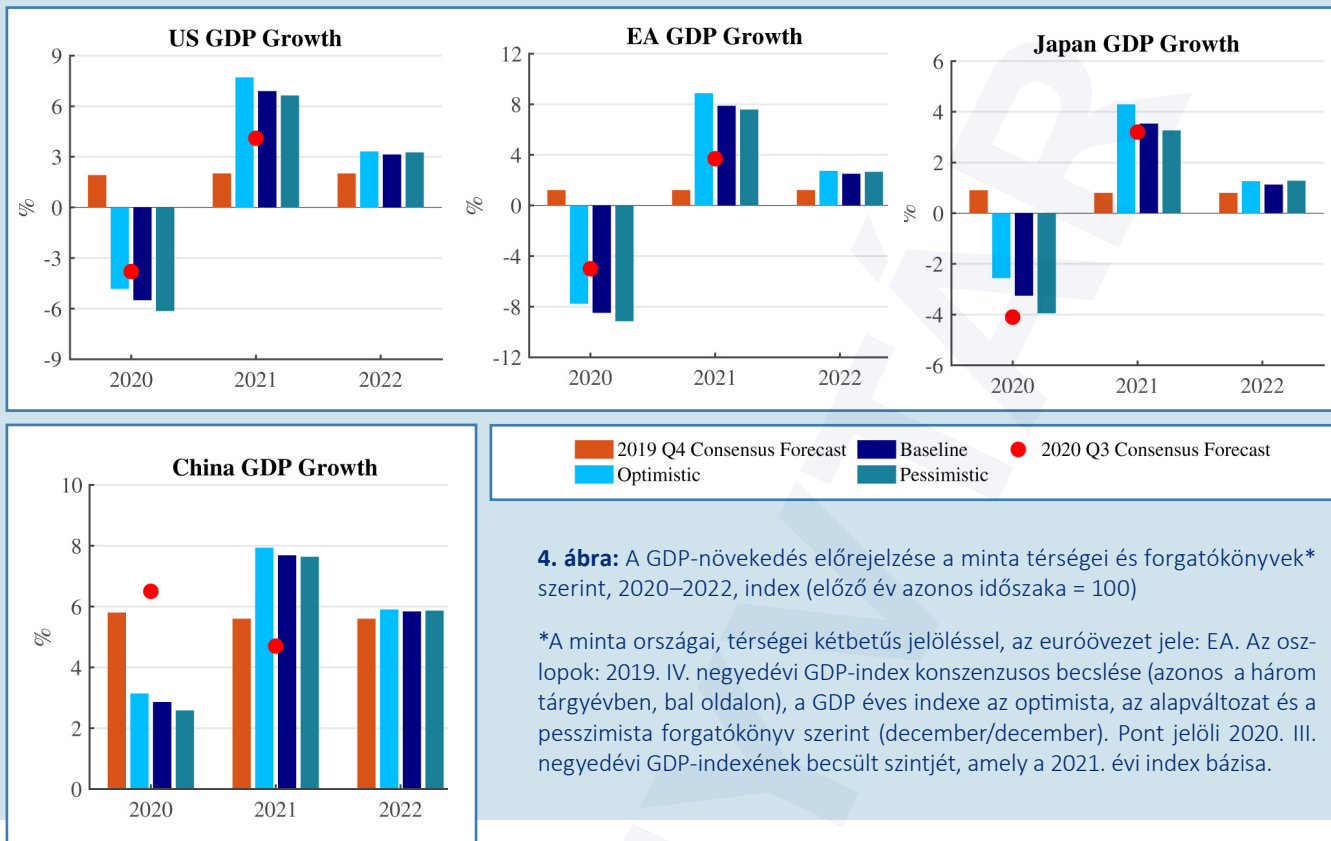
A válság hatására zuhanó piaci kereslet és kínálat elemzése nem tartalmazza a kormányzat beszer-

3. ábra: A szolgáltatások termelékenységének változása ágazatcsoportok* és térségek szerint a Covid19-járvány hatására a minta térségei szerint, 2020, százalék (alapváltozat = 100)

*A minta országai, térségei kétbetűs jelöléssel, az euróövezet (EA) átlagos indikátora. A kiskereskedelem (fent bal oldalon), a szabadidő szolgáltatásai (fent középen), a szállító ágazatok (fent jobb oldalon), egyéb üzleti szolgáltató ágazatok (lent bal oldalon), társadalmi szolgáltatások (lent jobb oldalon) termelékenységének százalékos változása.

4. ábra: A GDP-növekedés előrejelzése a minta térségei és forgatókönyvek* szerint, 2020–2022, index (előző év azonos időszaka = 100)

*A minta országai, térségei kétbetűs jelöléssel, az euróövezet jele: EA. Az oszlopok: 2019. IV. negyedévi GDP-index konszenzusos becslése (azonos a három tárgyévben, bal oldalon), a GDP éves indexe az optimista, az alapváltozat és a pesszimista forgatókönyv szerint (december/december). Pont jelöli 2020. III. negyedévi GDP-indexének becsült szintjét, amely a 2021. évi index bázisa.

zéseit, nem vizsgálja a tőke megtérülési feltételeinek (return on capital) alakulását 2020. I. félévben. A működtetett kapacitások korábbinál kisebb kihasználása miatt csökkent a hozzáadott érték és a vállalati termelékenység a vizsgált szolgáltató ágazatokban. (3. ábra)

A gazdasági növekedés 2020. III. negyedévi konszenzusos prognózisa összehasonlítható a globális válság előtti előrejelzések fejlődési pályáival a minta térségei szerint. (4. ábra)

A konszenzusos prognózis 2020. szeptemberben kiadott mértékadó előrejelzések mediánértéke (median Consensus Forecast). A globális gazdasági folyamatokat elemzi többek között az OECD, az Eurostat, valamint a PwC, az EY, a KPMG és a Deloitte tanácsadó cég. Példa egy 2021. évi prognózisra: *Recent Survey Data*. A Covid19 járvány gazdasági hatásait elemző 2020. júniusi kiadvány például: *Deloitte Economics* [2020].

A globális járvány várható gazdasági következményeire több forgatókönyv készült. Igény lenne a gazdasági előrejelzés újabb feltételezéseinek mélyebb elemzésére, azonban 2020-ban még nem ismert több lényeges tényező. Bizonytalan a globális járvány miatti hatósági zárlat időtartama, az újraindítás kezdete a vizsgált gazdasági térségekben, azok nemzetgazdasági ágaiban. A gazdaság 2020 utáni helyreállítása az új feltételekhez igazodva következhet, de még

nem ismertek erre a szakpolitikai stratégiák prioritásai és az elérhető erőforrásaik. Bizonytalan a változások várható mértéke például a munkaerőpiacokon, a globális termelési kapcsolatokban, a háztartások jövedelmének 2020 előtti trendjeiben is.

Az elemzések egyik forgatókönyve azt feltételezi, hogy a gazdaság teljesítményeinek globális csökkenése a válság előtt számított alapváltozat fejlődési pályájához viszonyítva mintegy 10%-os lehet (90% economy). Egy 2020. III. negyedévben kiadott prognózis szerint a világgazdaság korábbi fejlődési pályája a legkedvezőbb feltételek esetén már 2022-ben megközelíthető.

Ismertek azonban pesszimista előrejelzések is, több évig tartó helyreállítási folyamattal, tekintettel arra, hogy az újraindítás kezdete sem állapítható meg. Az előrejelzések azzal is számolhatnak, hogy a fontosabb gazdasági térségekben egymástól eltérő lesz a helyreállítás üteme, időtávja, erőforrásigénye a korábbi tendenciákhoz (pre-crisis trajectory) közelítve.

A kínálat és kereslet 2020. I. félévi tényleges alakulása sokkal kisebb, mint a 2019 végén kiadott konszenzusos előrejelzésben. A globális zárlat sokkal nagyobb visszaesést okozott a személyes szolgáltatások kínálatában, mint a keresletben. A kereslet csökkenése a 2019. végi előrejelzéséhez mérten eltérő volt a minta egyes termelő és szolgáltató gazdasági ágazatai szerint.

A GDP növekedési pályája több éves késleltetéssel érheti majd el a Covid19-járvány előtti trendeket. A termelő kapacitások különböző feltételezett ütemben és távolságokkal közelíthetnek a potenciális kibocsátás alapváltozataihoz az előretekinthető számításban. (5. ábra)

Nagy és tartós változások várhatók a korábbi gazdasági szerkezetben, de jelenleg csak feltételezhető a válságot követően kialakuló új kereslet, kínálat. Az itt bemutatott fejlődési pályák a kormányzat és a magánszektor adósságállományának alakulását nem vették figyelembe. A korábbi teljesítmények elérésének időigénye azonban függ a gazdasági térségek külgazdasági, pénzügyi folyamataitól is.

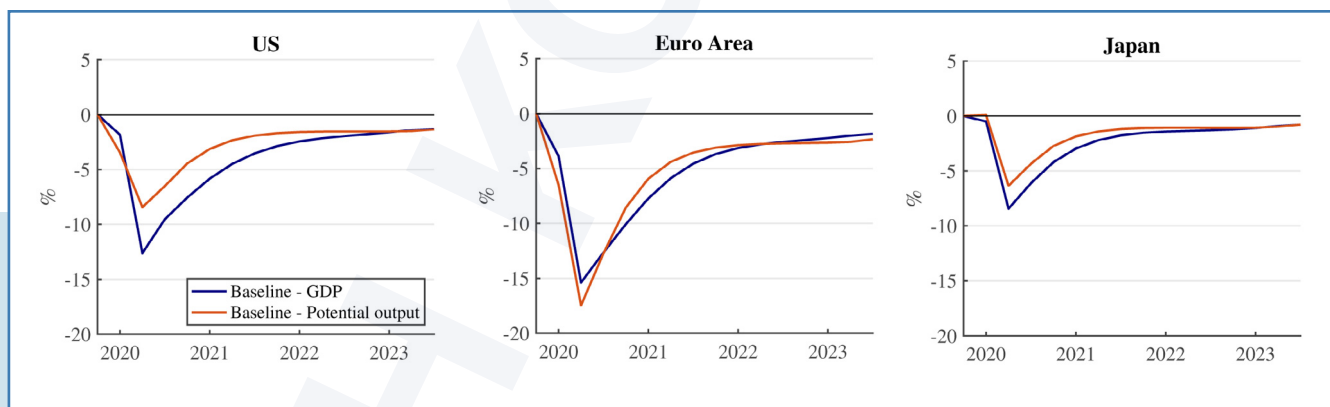
A prognózis a kereslet és kínálat várható tendenciáival számol az ágazatok négy csoportja szerint:

1. a „fogyasztók” ágazat része a kiskereskedelem, a személyszállítás, a szociális, a szabadidő és egyéb szolgáltatás;
2. a „primer” ágak a mezőgazdaság és a bányászat;
3. a „szekunder” ágak a feldolgozóipar, az energia- és közműellátás, az építőipar, a termékek nagykereskedelme;
4. a „szolgáltató” ágak az áruszállítás, az információ és kommunikáció, a gazdasági szolgáltatás, a kormányzati szolgáltatás.

A vizsgált fontosabb termelési tényezők egymástól eltérően változnak a gazdasági térségek, azok ágazatcsoportjai szerint az előrejelzés éveiben. (6. ábra)

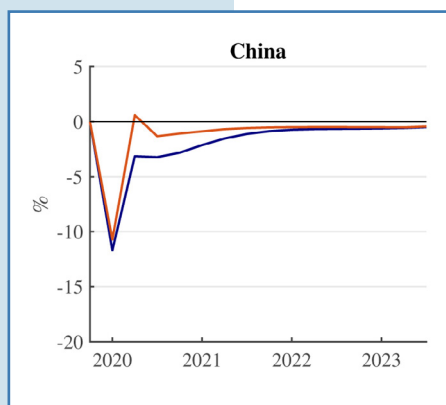
A válság hatásaival is számoló előrejelzés egyensúlyi modelljében a négy szektor: a háztartások, a vállalatok, a kormányzat, valamint a monetáris politikát meghatározó központi bank.

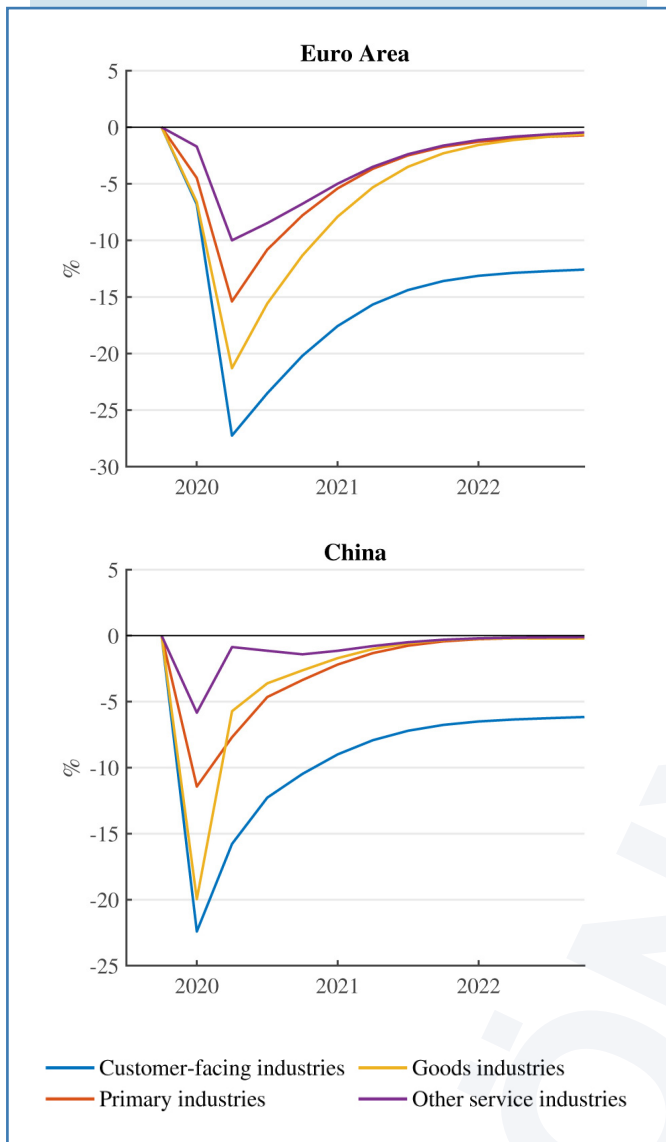
- A munkaerőt adó és fogyasztó *háztartási szektor* két kategóriája határolható el az előrejelzésekben: (I) saját megtakarításra képesek és (II) a folyó szükségleteket fedező jövedelműek (hand-to-mouth), ahol rendszeres a költségvetési transzfer.
- A *vállalati szektor* nemzetgazdasági ágai bocsátják ki a fogyasztási cikket és szolgáltatást, illetve termelik a termelés beruházási eszközét, a termelési célú közbenső terméket és szolgáltatást más gazdasági egységek keresletének megfelelően.
- A *kormányzat* egyik fő tevékenysége termék, szolgáltatás beszerzése végső felhasználásra, a másik a jövedelem újraelosztása az állami költségvetés címzettjeinek.
- A *pénzügyi folyamatban* a meghatározó a központi bank, mind a monetáris rendszer szabályozásával, mind a valutákra és tartalékokra vonatkozó műveletekkel.

5. ábra: A GDP-növekedés és a potenciális kibocsátás pályájának előrejelzése* a minta térségei szerint, 2020–2023, index (alapváltozat szintje = 100)

*Az ábra a Covid19 előtti trend szerinti GDP-szinttől (vízszintes vonal), illetve a kibocsátás korábban modellezett potenciáljától várható eltérés alakulása. A változók: a volumenadatok közötti százalékos különbség.

6. ábra: A hozzáadott érték alakulásának előrejelzése a minta ágazatcsoportjai* szerint az euróövezetben és Kínában, 2020–2023, százalék (alapváltozat szintje = 100)

*A hozzáadott érték különbségének mértéke a Covid19 előtti trendektől (valószínű új index – alapváltozat indexe). A hozzáadott érték Covid19 előtti trend szerinti szintjétől mért százalékos eltérés az euróövezet és Kína négy ágazatcsoportja szerint, a helyreállítás elemzett pályái: a fogyasztási cikkek, az alapanyagok, beruházási javak gyártása, egyéb szolgáltató ágazatok.

A vizsgált ágazatok hozzáadott értékének alakulása több tényezőtől függ a gazdaság feltételezett fellendülése során, ilyenek:

- a jövedelem alakulása, ezen belül a fizetőképes kereslet fogyasztási, beruházási és közösségi felhasználású része;

- a relatív árak és a vásárlási preferenciák szerinti helyettesítések;
- a termelő felhasználásra átadott termékek alakulása.

A modell számítássorozatai a termelési függvény alapján a *bruttó hozzáadott értékre* (gross value added – GVA) vonatkoznak. A kibocsátás egy része végső felhasználású termék, azok értékaránya becslésekkel emelhető ki a várható összes hozzáadott értékéből. Első közelítést adott a megfigyelt térségek és azok ágazatai *bruttó kibocsátása* (gross output – GO) felmért értékarányának *rendeltetés* szerinti megoszlása.

A következő évek helyreállításának modellszámításai tényként vehetik figyelembe a korábban számítottnál sokkal kisebb 2020. évi teljesítményt. A megjelent forgatókönyvek egymástól eltérő szakpolitikai és személyes viselkedési válaszokat feltételeznek a globális járványt követően a megfigyelt nagy térségek szerint is.

Lényegesen gyengébb lehet az árak, a bérek és más szokásos becslési paraméterek hatása a 2020 utáni növekedési pályákra, mint a Covid19 globális járvány előtti időszakokban. A forrásmunka táblázatokban közli a modellszámítás fontosabb paramétereit, az előrejelzés különböző helyreállítási, fejlődési változataival. A modellek kalibrálásának alapja az Amerikai Egyesült Államok, az euróövezet, Kína és Japán forrásfelhasználási tábláinak input-output súlyrendszere, az ismert ágazati kapcsolatokkal, a végső felhasználás szerkezetével, a tőke és a munka ismert számítási tényezőivel.

A Covid19 következtében kialakult globális válság utáni helyreállítási időszak ellenőrzésére alkalmasak az Amerikai Egyesült Államok három korábbi gazdasági ciklusának növekedési adatai, ezek:

1. az 1990-es évek elejének termelési válsága;
2. a technológiai eredetű válság tíz évvel később;
3. a globális pénzügyi és gazdasági válság 2007-től.

A gyakorlatilag előre nem jelezhető külső hatások törték meg 2020-ban a gazdaság korábbi fejlődési tendenciáit, és bizonytalanok még a vizsgált gazdasági térségek helyreállítási stratégiái. A mértékadó korábbi gazdasági előrejelzések az ismert fejlődési trendekre alapozottak, azonban még nem ismert a fontosabb anyagi, pénzügyi folyamatok indexeinek szórása a gazdasági ciklusok depressziós, majd növekedő szakaszaiban. A járvány leküzdését követő idő-

szakokban csak előre nem meghatározható strukturális változások várhatók, és azok szektorok, ágazatok szerint új feltételeket hozhatnak.

Nem ismert, hogy milyen lehet a késleltetés az újraindítást követően az új egyensúlyi helyzet kialakulásáig. Bizonytalan a szektorok közötti és globális jövedelemáramlás is.

Ennek megfelelő a tanulmány megállapítása: a Covid19 utáni gazdasági folyamatokra már nem relevánsak a 2020 előtti folyamatok alapvető összefüggései. Ez indokolta a változatok szimulált prognózisait a gazdasági térségek új fejlődési pályájára.

NÁDUDVARI ZOLTÁN

IRODALOM:

- PAPANÉK, G. – PETZ, R. [2014]: Mennyiben megbízhatók a magyar makrogazdasági előrejelzések? *Pénzügyi Szemle*, 1. sz. 63–83. o.
- GKI [2019]: *Előrejelzés 2019–2020-ra. A 2019. szeptemberi részletes prognózis összefoglalója*. Budapest, GKI Rt. 1–4. o.
- GKI [2021]: *Előrejelzés 2021-re. A GKI Gazdaságkutató Zrt. 2021. március 31-i prognózisának összefoglalója*. Budapest, GKI Rt. 1–3. o.
- DELOITTE ECONOMICS [2020]: *Deloitte Economics' Coronavirus Impact Monitor* Equity markets continue to recover, and mobility is increasing. Indicators of a quick recovery or signs of over-optimism? Deloitte Economics. 1–28. o.

WEBOLDAL:

- RECENT SURVEY DATA. 2021 GDP and Inflation Forecasts. <https://www.consensuseconomics.com/recent-data/>

A külföldi közvetlen beruházás hatékonysága, technológiai lemaradás és ágazati termelékenység a Visegrádi Csoport (V4) tagállamaiban

Makieła, Kamil – Wojciechowski, Liwiusz – Wach, Krzysztof: Effectiveness of FDI, technological GAP and sectoral level productivity in the Visegrad Group
Technological and Economic Development of Economy, 2021. 1. sz. 149–174. o.

DOI: [10.3846/tede.2020.14017](https://doi.org/10.3846/tede.2020.14017)

A beáramló külföldi közvetlen beruházás (IFDI) hozzájárult a Visegrádi Csoport (V4) országainak viszonylag gyors gazdasági növekedéséhez. A működő tőke beáramlása javítja a munkatermelékenységet és a teljes tényezőtermelékenységet (TFP), módosítja a termelési tényezők kombinációit. Az ilyen innovációkkal a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák vállalatok hatékonysága közelített az Európai Unió tizenöt tagállama átlagos hatékonysági szintjéhez. A követés távolsága ágazatonként eltérő mértékű, a felzárkózás üteme lassult a globális gazdasági válság hatására. A V4 országai, azok ágazataiba beáramló IFDI közvetlen és közvetett hatásai sztochasztikus modell összefüggéseivel elemezhetők.

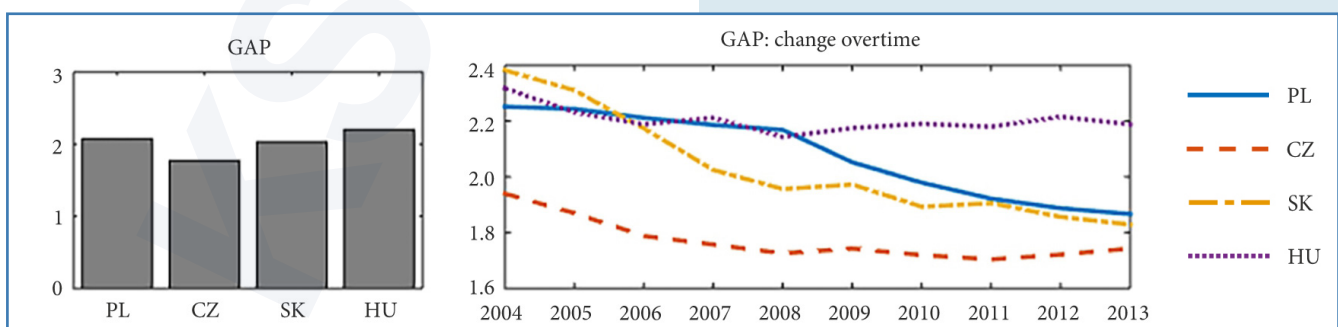
TÁRGYSZAVAK: külföldi közvetlen beruházás (IFDI), munkatermelékenység, ágazati indikátor, Európai Unió korábbi tagállamai (EU15), Visegrádi Csoport (V4), Cseh Köztársaság, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, 2004–2013

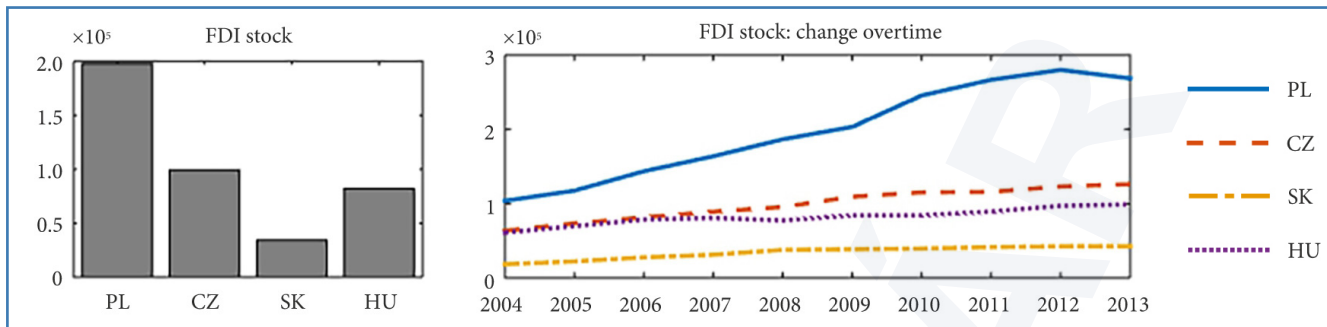
A hatékonyság mutatóinak összehasonlító elemzése az Európai Unió korábbi tizenöt tagállama (EU15) munkatermelékenységének átlagos szintjéhez viszonyítja a Visegrádi Csoport (V4) négy országának egységes módszertannal számított kibocsátási és munkaerőadatait. (1. ábra)

A globális értékláncok térhódítása világszerte növelte a beáramló működő tőke állományát az ezredfordulótól. A külföldi közvetlen beruházás (inward foreign direct investment – IFDI) állományának értéke a vásárlóerő-paritáson mért európai valuta (PPP) értékeivel hasonlítható össze a vizsgált térségben. Az Európai Unió négy új tagállama egy-

1. ábra: A munkatermelékenység (Q/L) szintjének viszonyozása* a Visegrádi Csoport (V4) országai szerint, 2004–2013, index (az Európai Unió tizenöt korábbi tagállamának átlaga = 1,00)

*A hatékonysági szint alakulása a jobb oldali ábra, az indikátor az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték (Q/L) távolsága az élvonaltól. A viszonyozás (GAP) egynél nagyobb, a tört számlálója az EU15, a nevezője a négy ország (PL, CZ, SK és HU) átlagos munkatermelékenysége a tárgyévben, összehasonlító PPP/fő mértékegységben. A bal oldali ábrán a munkatermelékenység (Q/L) átlagos szintkülönbsége a 2004 és 2013 közötti időszakban országok szerint (PL: 2,08; CZ: 1,77; SK: 2,03; HU: 2,20).

2. ábra: A beáramló külföldi közvetlen beruházás (IFDI) állománya* a Visegrádi Csoport országai szerint, 2004–2013, 10^5 millió PPP

*Az átlagos IFDI-állomány (PL: 198; CZ: 99; SK: 34; HU: 82 milliárd PPP) a 2004 és 2013 közötti időszakban a bal oldali ábrán, az állomány tárgyevi értéke a bal oldali ábrán, százmilliárd PPP egységben.

máshoz hasonló kultúrájú, egyidejűleg alakította ki a tervgazdaság évtizedei után a piacgazdaság jogintézményeit, a gazdasági folyamatok egységes pénzügyi és statisztikai rendszerét.

(Az Eurostat éves szakstatistikájának [Foreign affiliates statistics – FATS] módszertana elérhető: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Foreign_affiliates_statistics_\(FATS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Foreign_affiliates_statistics_(FATS)).)

A magyarországi IFDI-mutatók 2008-tól jelennek meg, az összehasonlított termelékenységi adatok forrása: 3.2.31. Egy főre jutó hozzáadott érték nemzetgazdasági ág és a végső tulajdonos székhelye szerint. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_aves/i_qtd014a.html

A nemzetgazdasági ágak szerinti hatások elemzésének forrása: KSH [2018].

A V4 országainak tőkevonzó képessége egymástól eltérő, ami összefügg a négy ország népességszámával, népsűrűségével, a fontosabb gazdasági ágazataik nagyságával, a foglalkoztatási és beruházási folyamataikkal. A négy ország (százmilliárd PPP mértékegységgel) összehasonlított IFDI-állománya növekvő tendenciájú. (2. ábra)

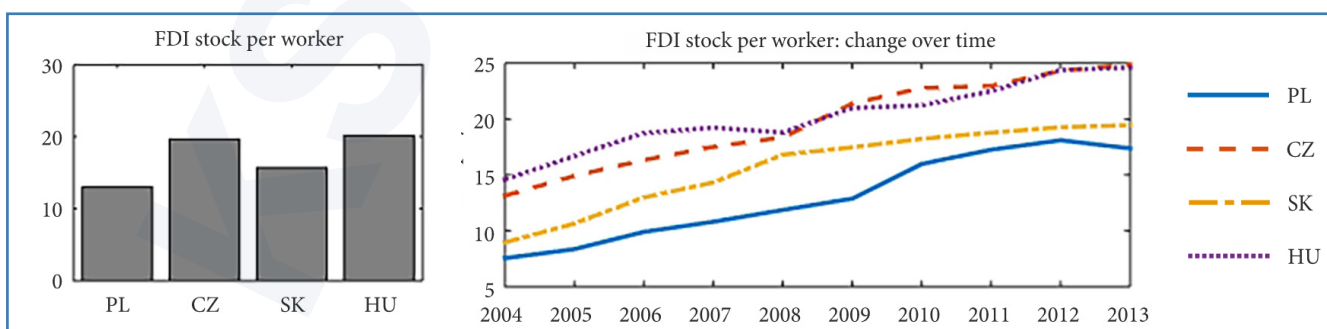
Az IFDI-állomány egy foglalkoztatottra jutó értékének (PPP/fő) nemzetközi összehasonlítása valós képet ad a termelés eszközfejlesztésének üteméről, a felszereltség növekedéséről. Az IFDI révén gyorsított innovációs folyamatok növelték a hatékonyságot a négy országban 2004 és 2013 között. (3. ábra)

A vásárlóerő-paritáson mért közös európai valuta számítása 37 ország hivatalos árfolyamai és a nemzeti fogyasztói kosarak alapján számított egyenértékes, amelyet a 27 tagállam, az Egyesült Királyság, az EFTA három országa, az európai uniós csatlakozást előkészítő öt ország és egy potenciális kérelmező ország adataiból állítanak össze. (Módszertan elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/purchasing-power-parities-NZ>)

A tanulmány központi kérdése az a követési távolság, amely az Európai Unió korábbi tizenöt tagállamának átlaga és a közelebből is vizsgált négy ország műszaki és hatékonysági színvonala között mérhető. A lemaradás (technological gap) a megfigyelt 13 nemzetgazdasági ágban attól is függ, hogy a termelés alaptényezői (a tőke, a munka és a beáramló külföldi

3. ábra: A beáramló külföldi közvetlen beruházás (IFDI) állományának egy foglalkoztatottra jutó értéke* a Visegrádi Csoport országai szerint, 2004–2013, PPP/fő

*A bal oldali ábra az egy foglalkoztatottra jutó átlagos IFDI-állomány, a jobb oldali ábra e viszonyszám (PPP/fő) tárgyevi értéke, növekvő tendenciával, átmeneti ingadozásokkal.

közvetlen beruházás) milyen mértékben javították az egy alkalmazottra jutó kibocsátás volumenét.

A beáramló működő tőke ágazati hatását többek között a nemzetgazdaság nyitottsága, a tőkepiac és a humántőke helyzete, a négy ország intézményrendszere magyarázza. Egymástól eltérők a rendelkezésre álló helyi feltételek az innovációs eredmények alkalmazásához (absorptive capacity) a V4 csoport 13 nemzetgazdasági ágában.

(A magyarországi termelékenységi, versenyképességi viszonyokat vizsgálja: *Balaton–Pitz [2012]*, *Gál [2019]*, *Magyar Nemzeti Bank [2020]*).

A nemzetközi összehasonlítás sztochasztikus többváltozós modellje (stochastic frontier analysis – SFA) a felmért hivatalos mutatókat alkalmazza országok szerint, és a termelési tényezőket az élvonalként választott EU15-mintához méri. Az eljárás paraméterei az aggregált termelési függvény (aggregate production function – APF) fontosabb tényezői nemzetgazdasági ágak szerint:

- a termelés két erőforrása (a tőke és a munka, K & L) inputjának változása;
- a tőke és a munka egységére jutó hozzáadott érték (Q/K, Q/L) változása;
- a teljes tényezőtermelékenység (total factor productivity – TFP) változása;
- az előbbi hatékonyságváltozások kapcsán az IFDI állományának változása.

A négy országnak az EU15 átlagához mért felzárkózását a termelékenységi szint (Q/L) változó távolsága (GAP) mutatja nemzetgazdasági ágak szerint.

(A felmért tényadatok szerint alakul az összehasonlított hatékonysági indikátor és eloszlása. Az eljárás alapja a véletlenhatás-modell [Generalized true random effects model – GTRE] és a nem megfigyelhető változók korrelálatlanok a megfigyelt magyarázó változók mindegyikével, a formula hibatagja tartalmazza a nem megfigyelt változókat. – NZ)

A modell a hatékonysági indikátorok tárgyevi távolságait szimulációsorozattal méri, az eredményváltozó a V4 országainak elmaradása az EU15 átlagától, a 2004 és 2013 közötti időszak felmért és becsült ágazati adataival.

(A vizsgálati eljárás alapja a sztochasztikus határ ökonometriai módszeren alapuló paraméteres meghatározása [SFA], ismerteti: Kibara–Kotosz [2019]. Az alkalmazott sztochasztikus modell a minta eleminek időbeli változásait is [Varying Efficiency Dis-

tribution – VED] számításba veszi. További módszertani leírás: Baráth–Fertő [2013]. - NZ)

A szimulációk sorozata a paraméterek véletlen változóival mintegy 500 ezer mintát vizsgált. A számításokból törölték a program első 100 ezer futtatásának eredményét (chain burn-in phase). A paraméterek becslési eredményeiből alkotott eloszlás quantilisei szerint számították az egyes becslési tényezők mediánját és átlagát.

A kibocsátás (Q), a tőke (K) és a beáramló FDI (IFDI) becsült értékeinek nemzetközi összehasonlítása nemzetgazdasági ágak szerinti bontással történt. Az EU15, a V4 és ágazataik kibocsátásainak volumene a bruttó hozzáadott értékkel (gross value added – GVA) mérhető, a makrogazdasági szint hivatalos deflátoraival, a vásárlóerő-paritás (PPP) tárgyevi árfolyamain.

A nemzetgazdasági ágakra alkalmazott termelési függvény két tényezője a tőke (K) és a munka (L) inputértéke. A munka (L) mennyisége az ágazatok foglalkoztatottjainak (és nem a teljesített munkaóráknak) a számával mérhető, tárgyevék szerint. Mérhető az említett termelési tényezők rugalmassága.

A kibocsátás (Q) átlagos rugalmassági tényezője a teljes mintában:

- a tőke inputjának (K) egységnyi növelésére 0,393;
- a munka inputjának (L) egységnyi növelésére 0,276.

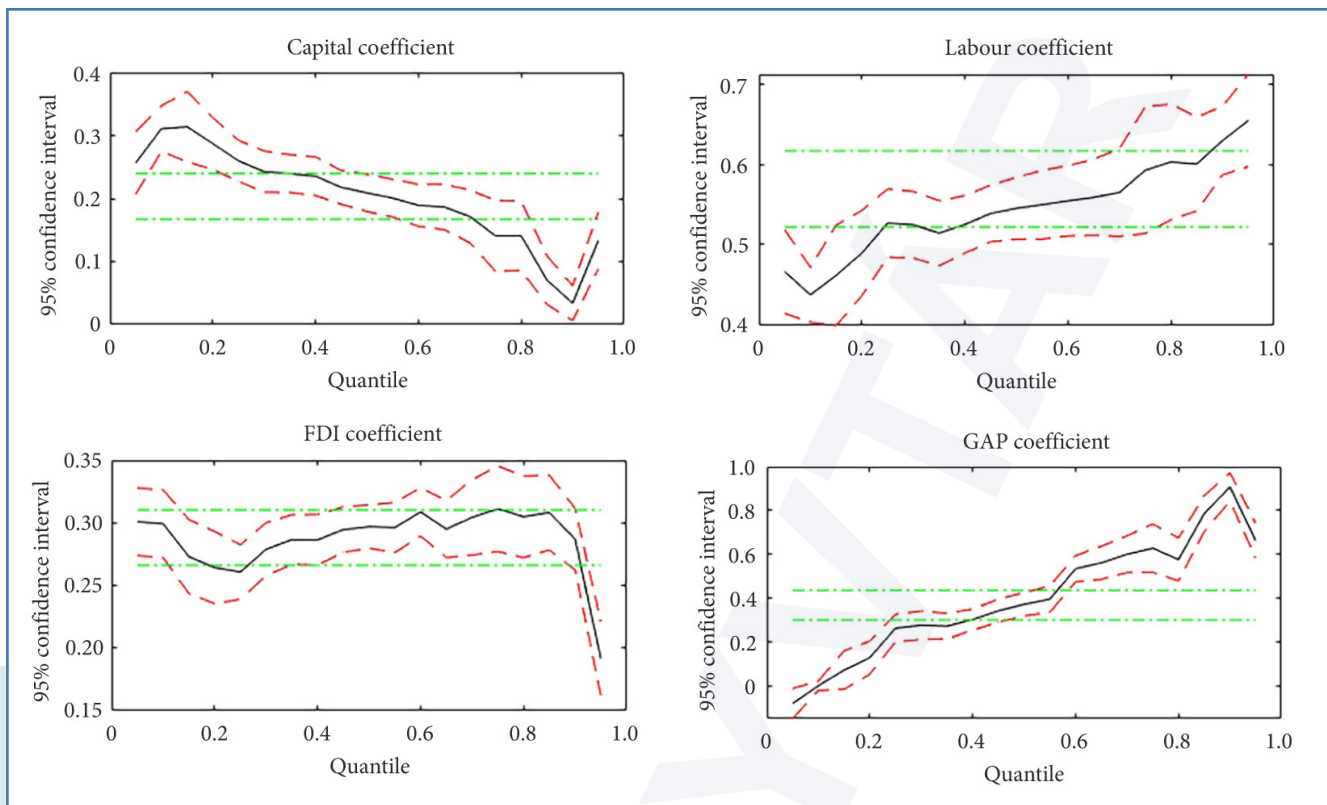
Megállapították, hogy az IFDI-állomány 1%-os növelése a kibocsátás volumenét és a munkatermelékenységet átlagosan 0,057%-kal növelte az időszak éveiben a V4 csoport átlagában.

(A szimuláció eredménye a minta paraméterei eloszlásának mediánja [posterior median in relation to interquartile range – IQR], a tényezők rugalmassága a mediánokkal számítható. – NZ)

A gazdasági ciklus szerint alakult a V4-minta hatékonysági mutatóinak élvonalhoz mért távolsága, és összehasonlítható az IFDI hatása a felzárkózásra. Csökkenő tendenciájú a hatékonysági hátrány, de időbeni késleltetett a tárgyevi IFDI hatása.

A becslés robusztus az egyes ágazati és időszaki részminták összefüggéseit tekintve is, 95%-os megbízhatósági szinten. A részminták egyszerűsített szimulációs eljárásaival is számítottak becslési tényezőket, azok összefüggései megegyeznek a teljes modellszámítási eredményeivel, bár a paramétereik számadatai egymástól eltérnek.

A részminták paramétereire becsült regressziós tényezők a teljes mintában a GTRE-VED modell ténye-

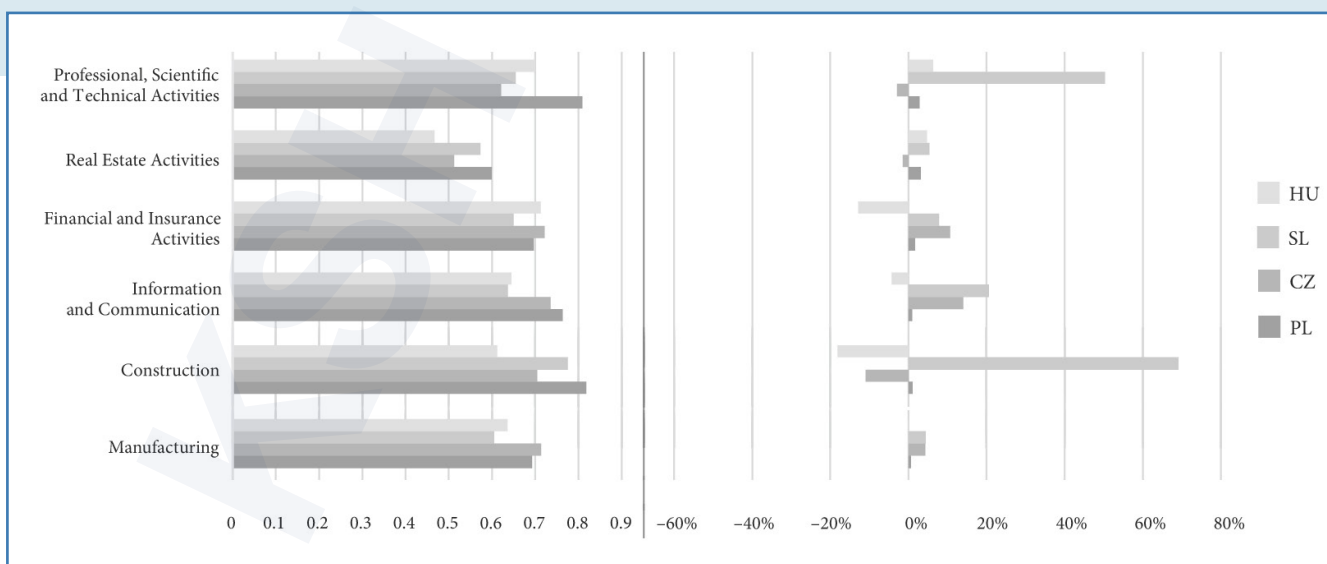

4. ábra: A hatékonyságfüggvény becslési tényezőinek* megbízhatósága a Visegrádi Csoport részmintáinak kvantilisei szerint, 2004–2013, becslt regressziós együttható

*A becslési tényezők: a felső ábra bal oldalán a tőke input, jobb oldalán a munka input; az alsó ábra bal oldalán az IFDI-állomány, jobb oldalán a részminta távolsága az EU15 átlagos termelékenységi szintjétől. A folytonos vonal a szimulált regressziós együttható (quantile regression – QR); a szaggatott vonal a konfidenciatartomány sávhatára. További becslés vonatkozik az itt nem ábrázolt konstans tagra (intercept coefficient).

5. ábra: A műszaki hatékonyság indikátora* (Q/L, bal oldali mező, az Európai Unió tizenöt korábbi tagállamának átlaga 2013-ban = 1,00) és a tartós lemaradás (GAP) százalékos változása (jobb oldali mező, 2004 = 100,0) a fontosabb nemzetgazdasági ágak szerint a Visegrádi Csoport országaiban, 2004–2013

*Az ismertető a forrás ábrájának összesen tizenhárom nemzetgazdasági ágából kiemelte a fontosabbakat. A bal oldali mezőben a tartós szintkülönbségek (GAP) 2013. évi viszonyzáma ágak szerint, a számláló a V4 csoport négy országa (PL, CZ, SK és HU), a nevező az EU15 csoport munkatermelékenysége (Q/L). A jobb oldali mezőben a hatékonysági távolságok százalékos változása a 2004 és 2013 közötti időszakban a fontosabb nemzetgazdasági ágak szerint, ezek a NACE jeleivel (alulról felfelé) C: Feldolgozóipar; F: Építőipar; J: Információ, kommunikáció; K: Pénzügyi, biztosító tevékenység; L: Ingatlanügyletek, M: Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység.

zóihez közeli, azonban kisebb a megbízhatóságuk, különösen az eloszlás szélső csoportjaiban. (4. ábra)

(A munkatermelékenység [Q/L] eredményváltozó eltérő rugalmassági együtthatóval reagált a független változók egységnyi változására a tizenhárom vizsgált nemzetgazdasági ágban és időszakok szerint. Az eredményváltozó eloszlásának kvantilisei szerint vizsgált regressziós összefüggések arra utalnak, hogy a tőke [Q], a munka [L], a beáramló külföldi közvetlen beruházás [IFDI] megváltozása eltérő mértékkel járul hozzá az ágazati hatékonyság növeléséhez. – NZ)

A becslés eredményeinek szórását az magyarázza, hogy az eljárások nem különböztetik meg az élvonal termelékenységétől mért rövid, illetve hosszabb távú (ágazati szintű) távolságokat (GAP). A globális gazdasági válság eltérő visszaesést okozott a kibocsátásban, a kapacitások kihasználásában, végeredményben lassította a V4-országok és ágazataik hatékonysága felzárkózásának ütemét. Tény, hogy a vizsgált ágazati részminták heterogén technológiai színvonalúak, eltérő a súlyuk a GDP termelésében.

A számítás aggregált értékei csak tendenciaként jelzik a tényleges minőségi és strukturális változásokat a V4-országokban, azonban a termelési tényezők kezdeti összetétele erőteljesen megváltozott 2004 és 2013 között. A beáramló működő tőke növelte az állóeszközök állományának értékét, módosította a termelés technológiai színvonalát, és megnövelte a tőke és a munka inputjának hatékonyságát.

A tanulmány a technológiai szint élvonalhoz mért távolságára arányszámot alkalmaz, ez a standard

mutató elméletileg 1,00, ahol a munka termelékenysége (Q/L) az EU15 átlagának megfelelő. A felzárkózás a távolságok (GAP) változásaival mérhető. A távolság indikátorának alakulása országok, ezen belül ágazatok szerint is értékelhető. (5. ábra)

A beáramló működő tőke a közép-kelet-európai új tagállamok felzárkózásához főként a nagyobb munkatermelékenységgel járult hozzá. Az uniós csatlakozás előkészítő szakaszában elemezte a várható szerkezeti és termelékenységi hatásokat több tanulmány, például Sass [2003].

Azért figyelemre méltók a tíz évvel későbbi nemzetközi összehasonlítás megállapításai, mert a munkatermelékenység az EU15-térségben „mozgó cél”. A V4 szándékolt felzárkózása a tizenhárom vizsgált nemzetgazdasági ágban eltérő mértékű 2004 és 2013 között, és ennek egyik magyarázó tényezője a külföldi működőtőke közvetlen és tovagyűrűző közvetett hatása.

Az elemzés utal arra is, hogy az IFDI növelte a teljes tényezőtermelékenységet (total factor productivity – TFP), javította a termelési tényezők együttes hatékonyságát, azonban a globális gazdasági válság hatására lassult az élvonalhoz viszonyított technológiai távolság csökkentése.

A korábbi gazdasági növekedési tendenciák 2020-tól megtörttek. A módszertanban kifejett hatékonysági indikátorok alkalmasak olyan újabb nemzetközi összehasonlításokra, amelyek a gazdaság helyreállítását követően mutatják be az élvonalhoz közelítés helyzetét.

NÁDUDVARI ZOLTÁN

IRODALOM:

- KSH [2018]: *A Magyarországon működő külföldi irányítású leányvállalatok tevékenysége a 2016. évi végleges és a 2017. évi előzetes adatok alapján*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- BALATONI, A. – PITZ, M. [2012]: A működőtőke hatása a bruttó nemzeti jövedelemre Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz. 1–30. o.
- GÁL, ZOLTÁN [2019]: Az FDI szerepe a gazdasági növekedés és a beruházások területi differenciálódásában Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 6. sz. 653–686. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.653>
- MAGYAR NEMZETI BANK [2020]: *Termelékenységi jelentés*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank.
- KIBARA, M. J. – KOTOSZ, B. [2019]: Estimation of stochastic production functions: the state of the art. *Hungarian Statistical Review*, 1. sz. 57–89. o. <http://doi.org/10.35618/hsr2019.01.en057>
- BARÁTH, L. – FERTŐ, I. [2013]: Heterogenitás és technikai hatékonyság – a magyar specializált szántóföldi növénytermesztő üzemek esete. *Közgazdasági Szemle*, 6. sz. 650–669. o.
- SASS, M. [2003]: *Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőke befektetésekkel kapcsolatos gazdaságpolitikák*. Budapest, Pénzügyminisztérium.